

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

No. 1

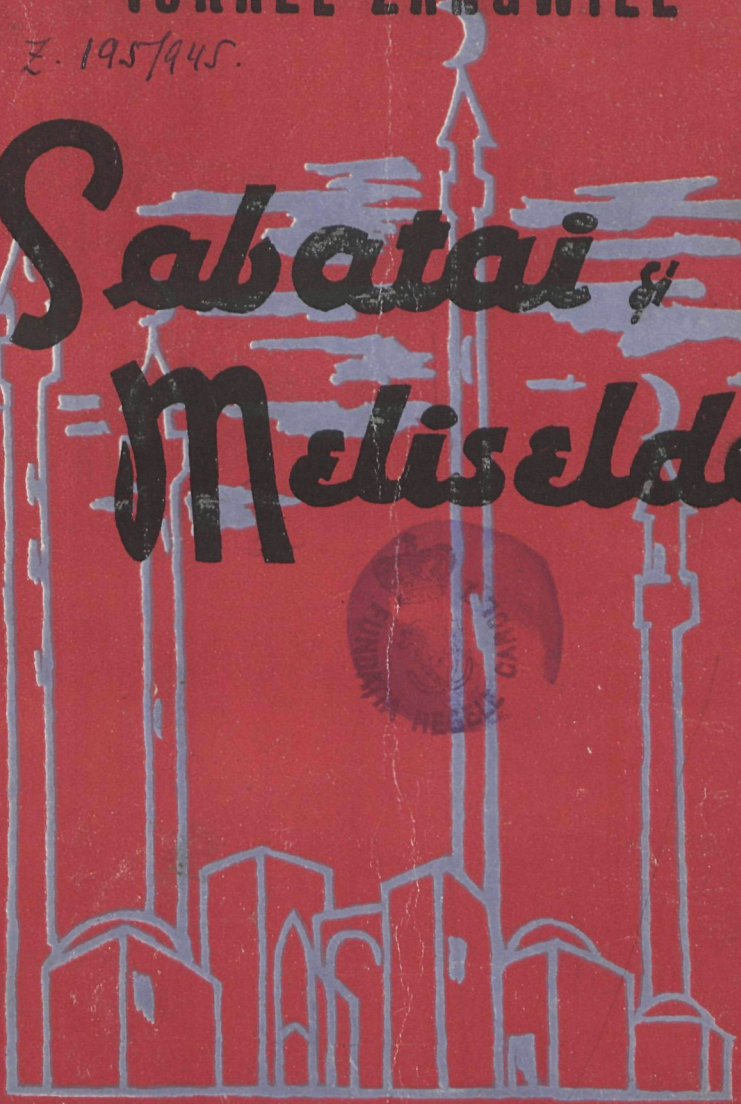
Inv. No.

S. D. R.

ISRAEL ZANGWILL

Z. 195/945.

*Sabatai &
Meliselda*

EDITURA BICURIM

23297

ISRAEL ZANGWILL

Inv. 82.878.

333290

SABATAI ȘI MELISELDA

În românește de ADA LUDO

14972

EDITURA BICURIM
BUCUREȘTI 1945

2/13
BIBLIOTECA CENTRALĂ
BUCUREȘTI
COTA 23 207

1956

PC 231/06

B.C.U. Bucuresti

C27641

SABATAI ŞI MELISELDA

I

În anul dela facerea lumii 5408 — 1648 de ani dela venirea lui Christos — și în al '23-lea an al însăși ființei sale pământești, Sabatai Zevi se nămi — așa se spune — la Smirna, în fața învățăceilor săi, drept Mesia cel așteptat de Evrei de atâta amar de vreme.

În noaptea aceea, se găsea adunată o mână de umbre în strae lungi, cu turbane pe cap; deasupra capetelor lor, stele nenumărate și sculptoare; la picioare, întunecata întindere a mării și furnicarul orașului oriental, această lume neagră de minarete, acoperișuri și chiparoși, dominată de Acropole și adormită pe povârnișurile dealurilor înzăpezite.

Ei așteptaseră cu teamă ca proorocul lor să iasă din apele înghețate ale portului unde își făcea baia rituală și când priveau acuma, dreaptă înaintea lor, această bărbătească și desăvârșită întruchipare, urâtită numai de flagelațiile sale, cu barba și părul șuroind de apă, rănăneau înlemnii și spaima, uimirea, o aș-

teptare plină de nădejdi, le tăia aproape răsuflarea. Invăluți de aerul de sfințenie, care părea răspândit de această mândră înfățișare; mișcați de ținuta-i regească, de frumusețea cu adevărat ideală și totuși plină de trăire pătimașă a chipului său întunecat și visător, ei așteptau marea mărturisire. Toți aveau presimțirea că el va vorbi chiar în seara aceea, el, Stăpânul tăcerilor mistice. — căci Zoharul, cartea inspirată de înțelepciunea tainică, prezisese cu mult înainte pe acest om, ca cel dintâi din vremea renașterii; și totdeauna, de când sunetul ascuțit al cornului de berbec vestise nașterea sa, sufletul învățăceilor lui Sabatai Zevi aștepta plin de încordare ceasul acesta mareț. Ii chemase în jurul lui, de sigur pentru a li se desvălui în sfârșit, pentru a-i face părtașii binecuvântați ai celei mai mari clipe din istoria dumnezeirii și a omenirii.

Ce le va spune oare?

Aspru, tăcut, păzit de o nezdruccinată sfințenie, stătea nemișcat, îndeplinind — ai lui își dădeau bine seama — ceeace învață Kabala cu privire la Mesia, încarnarea Dumnezeirii în primul Adam, curat, fără prihană, în unire deplină cu natura singură.

În sfârșit, el ridică spre cer privirea-i luminoasă și rosti cu glas limpede și liniștit, doar un cuvânt: IAHVEH ! Rostise numele temut, numele oprit, numele Domnului.

Timpe de o clipă, umbrele cu turban răma-

seră nemișcate, pe când sângele li se opri în vine, înghețat de o spaimă nespusă; apoi, luând din nou cunoștința de sclipirea neîntreruptă a stelelor, de clipocitul valurilor liniștite, de tăria pământului de sub picioarele lor, făcură să se audă un strigăt aspru, într'un avânt de bucurie sfântă care urcă spre astrele strălucitoare: „Mesia! Mesia! Mesia!”

Mântuirea sosise. Vremile mesianice începeau.

II

„Până când, Doamne, până când?...”

De aci înainte nu se va mai auzi strigătul de desnădejde al secolelor...

Atâta timp cât Israel rămânea risipit și Universul plin de fărâdelegi, lumile de sus și de jos fuseseră despărțite și cele patru slove tale numelui Domnului desfăcute, pentru a nu mai fi rostite împreună, căci însuși Domnul își pierduse desăvârșirea, prin piedica ce întârzia îndeplinirea scopului său moral.

Insă Mesia rostise tocmai Tetragramul și din nou Dumnezeu și Facerea nu mai erau decât Una... O, sfântă fericire! Unire dătătoare de încântări ale minții! Strigătele de bucurie se stinseră într'o tăcere de mulțumire deplină.

Dintr'o moschee vecină se ridică în văzduhul de miez de noapte glasul falnic al muezinului, care cânta Adân-ul.

— Dumnezeu e mare! Nu este alt Dumnezeu

afară de Dumnezeuul nostru și Mahomet este
proorocul său!

Sabatai se cutremură. Era răcoarea nopții sau
vreo nedeslușită presimțire?

III

Era pe vremea visurilor mesianice. În secolul
premergător, se iviseră figuri stranii: profeți,
martiri, evrei clar-văzători. Din fundul orien-
tului îndepărtat, un oarecare David Reubeni,
străbătând Nubia, se așternuse la drum spre
Italia, pentru a căpăta arme de foc, cu țelul
să elibereze Palestina de sub jugul musulman.
Reubeni, un fel de pitic negru la față, care, din
pricina posturilor ajunsese slab ca un schelet,
călări pe calul său alb până la Vatican, ca
să ceară o întrevvedere și fu primit cu bună-
voință de papa Clementiu. În Portugalia, se
vesti printr'un stindard alb, pe care se citeau,
brodate, cele zece Porunci și fu îngăduit în
audiență de rege, cu un alaiu potrivit de fla-
muri și cortegii. Tot în Portugalia, o tânără
fată marană avu vedenii în care-i apăru Moise.
Dânsa porni să încerce întoarcerea nenoro-
citurii ei neam în Țara Sfântă, și fu arsă de
Inchiziție. Diego Pires, tânăr, strălucitor și fru-
mos, creștin din naștere, reveni la credința stră-
bunilor săi și, sub numele de Solomon Molcho,
își petrecu scurta-i viață în căutarea extazului
profetic și a suferințelor martiriului. Căută să-l

aducă pe Papă la Iudaism și, după ce prevestise un mare potop la Roma, potop care avu loc *într'adevăr*, cu cutremure de pământ nimitoare la Lisabona, el nu avu parte — după ce fusese prețuit de Vatican — decât de o moarte plină de bucurie la Mantua, unde, prin porunca Impăratului, fu aruncat pe un rug funerar în flăcări.

Și în acele vremuri, atât de neliniștite, atât de îngrozitoare pentru Evrei, visurile lăuntrice se amestecau cu minunile întâmplare într'adevăr. Zoharul, cartea Iluminării, alcătuită în secolul al XIII-lea și tipărită acuma pentru întâia oară, arunca și împrăștia din om în om raze orbitoare deasupra tuturor ghettourilor.

Tainele hărăzite timpurilor mesianice erau desvăluite aci: Elia și tot soborul ceresc, îngeri, dahuri, suflete alese și cele 10 Substanțe Spirituale se adunaseră pentru a-i însufleți pe iauratori, pentru a-i învăța însușirea bi-sexuată a Principiului Lumii și pentru a le descoperi adevărata însemnătate a Thorei, până atunci ascunsă în punctele și trăsăturile Pentateucului, în semnele și vocalele sale și chiar în transmutarea virtuală a slovelor ce închipuiau cuvintele ei. Luria, marele cabalist germano-egiptean și Vital, alchimistul italian, poposiseră pe mormântul lui Simon Bar Iochai, faimosul autor al Zoharului. Insuși Luria, care iubea mai mult singurătatea și liniștea câmpiilor Nilului decât sgomorul Școlii Talmudice; care se îmbrăca

în alb în ziua de Sabat și purta o mantie cu falduri înfățișând cele patru slove ale numelui negrăit; care, amestecându-le pe acestea, putea atrage pe pământ duhurile cerești, — trecea drept Mesia al seminției lui Iosef, premergătorul adevăratului Mesia al seminției lui David.

Vremurile erau coapte.

— Impărăția Cerului este aproape! strigau într'un glas Cabaliștii.

Evreii suferiseră atâta vreme și atât de greu! Decimați pentru a nu muri de ciumă neagră, ca atâția buni creștini, jefuiți și masacrați de Cruciați, izgoniți fără milă din Spania și din Portugalia, arși cu miile în auto-da-feurile închiziției, pretutindeni batjocoriți, umiliți, -- care ar fi mirarea că și-au socotit plin paharul amărăciunilor și Mântuirea lor apropiată! Pentru ei -- și la asta se așteptau zi cu zi, — Dumnezeu trebuia să se gândească la salvarea lui Israel și să asigure izbânda poporului său asupra păgânilor!

„Cred din tot sufletul că Mesia va veni și în ciuda întârzierii venirii sale, totuși îl voi aștepta mereu”.

Acesta era zilnicul lor act de credință.

În acea vreme, evreii din Turcia se purtau cu trufie; ei se luau la întrecere cu Venețienii pentru negoțul pe mare și cu marii viziri, pentru frumusețea caselor, grădinilor, teraselor și vilelor lor. Iosef era duce de Naxos și Solomon Askenasi, trimis extraordinar la Veneția.

Tiberiada plantată cu duzi, ajunse un nou Ierusalim. Doctorii evrei, cu situații înfloritoare, ticluiau elegante versuri latine; nădejdea în Mesia rămânea slabă și îndepărtată. Reînvia însă, cu patimă, când faima și puterea lor scăzură, odată cu puterea și faima Impărăției; când haremii și ienicerii împărțiră puterea cu căpeteniile spahiilor și Evreii, ajunși primii, victime ale prigoanei, fură dați pe mâna pașalelor deslănțuite; înfârșit, când turbanul negru obligatoriu îi deosebea de Musulmani.

Un rabin al Impărăției Turcești fu acela care scrisese Codul religios, numit „Masa gata”, ca să refacă unitatea lui Israel și să grăbească venirea lui Mesia; însă svonul Apropierii se răspândea printre noroade. Oamenii începeau din nou să-și întoarcă privirile către Orientul tainic, acest leagăn al dumnezeirii. În insula îndepărtată a Angliei, așprii Puritani așteptau să aducă Milenium-ul, a cincea Monarhie a Apocalipsului; (cele patru „fiare” ale monarhiilor babiloneană, persană, greacă și romană fiind acum apuse); și când Manasé ben Israel, din Amsterdam, îi trimetea lui Cronwell o jalbă pentru repunerea în drepturi a Evreilor, argumentul lui de căpetenie era că, prin aceasta, ei vor înceta să se împrăstie printre națiuni și astfel s’ar înfăptui proorocirea biblică referitoare la ajunul epocii mesianice. Într’adevăr, vremurile erau coapte pentru venirea lui Mesia.

IV

Din copilărie, acest fiu aproape sfânt al unui agent de piață din Smirna, se arătase întotdeauna ciudat și singuratec. Niciun prieten, niciun fel de a fi obișnuit copiilor. El hoinărea în oraș, prin ulițele sgomotoase cari urcă și par lăiate în stâncă; sau printre tarabele cu acoperișuri de lemn, părînd să ia tot atît de puțin în seamă priveliștele felurite și pitorești ce se desfășurau înaintea ochilor săi, ca și gunoarele pe cari călca; sau caravanele de cămile uriașe, la care nu se uita decât doar atunci când sgomotul foarte apropiat al clopoștelor lor, îl făcea să se lipească fără voe de zid. Și totuși avea cunoștință de ceea ce petrecea în jurul lui, căci — dacă întâlnea vreo ființă suferindă, un copil, un câine flămând, un schilod sau lepros, ochii i se umpleau de lacrimi. Câteodată, stătea pe malul golfului verzui și mișcat, privea îndelung marea; alte ori, — stătea culcat ore întregi pe pământul care, se întindea singuratec și neted înapoia portului plin de lume.

În încăperea mică de școală, înăbușitoare și îmbâcsită, unde sute de copii țipau în ebraică, toți în acelaș timp, el era deasemenea departe de toți și când mai târziu, tânăr strălucitor, conducea clasa de prelegeri a vestitului talmudist Iosef Eskafa, firea lui deosebită îl ținea mereu în aceeași singurătate. Având o minte

mai pătrunzătoare decât ceilalți învățați, el pricepea repede toate casuisticile dibace, „lirele de păr tăiate în patru” atât de dragi rabinilor, însă disprețul îi era tot atât de mare ca și deșteptăciunea. O ușoară răsvrătire țâșni curând în răspunsurile ce le dădea profesorilor și — de timpuriu — el respinse dibăciile sterpe, penru a se asvârli la o vârstă neînchipuit de fragedă în misticismul spiritual, patima poetică și martiriul voit, însușiri ale literaturii cabalistice. Pribegia sufletelor, căsătoriile mistice, chemarea duhurilor, făurirea lumii prin mijlocirea însușirilor ei; căutarea chipului în care Dumnezeu se contopește ea însăși în ea însăși, pentru a descătușa Pluralitatea mărginită de Unitatea nesfârșită, acestea erau speculațiile dragi ale acestui gânditor abia în vârstă de cincisprezece ani.

— Invățătura va fi viața mea, spunea el tatălui său.

— Viața ta! Dar care vor fi mijloacele tale de traiu? răspundea Mordehai Zevi. Amândoi frații tăi mai mari lucrează.

— Este deci cu atât mai bine ca un membru al familiei să se jertfească lui Dumnezeu, ca să primească binecuvântarea Lui asupra muncii celorlalți.

Mordehai Zevi dădea din cap. În tinerețea lui, în Moreea, el cunoscuse amărăciunea sărăciei. Acuma, ca mulți din generația lui, el o ducea bine, deoarece războiul pornit de sul-

taul Ibrahim împotriva Venețienilor, primejdind negoțul Levantului, îi făcuse pe neguțătorii englezi și olandezi să-și mute tejghelele dela Constantinopol la Smirna. Așa că firma engleză pe care o reprezenta Mordehai, se îmbogățise. De aici se trăgea și averea lui, deci putea să-și plătească cinstea unui fiu închinat numai învățaturii. Nu se mai împotrivi și primi chiar să-l lase pe Sabatai și pe alți nouă colegi ai săi să stea în casa lui, din zori și până seara târziu și să-și facă lucrările lor despre Zohar și Kabala. Deseori, ei părăseau divanul pe care învățau și se duceau să se așeze pe balconul de lemn, care era deasupra grădinii pline de portocali și de pruni.

Și cu cât Mordehai se îmbogățea, cu atât simțea mai mult respect față de acest fiu, a cărui pietate și înțelepciune credea el că sunt adevărata pricină a bogăției cu care l-a binecuvântat Dumnezeu.

— Dacă păcatele părinților, cad asupra copiilor — obișnuia el să spună — atunci faptele strălucite ale copiilor sunt deseori plătite părinților.

Vestea acestui respect al părintelui față de fiul său atât de minunat, se răspândi până departe și Sabatai ajunsese ținta unei credințe arzătoare, a unei nădejdi, a unei presimțiri stranii.

Într-o zi, când se întorcea dela casa engleză la care lucra. — Mordehai Zevi vorbi față de Sabatai despre secta celei de a cincea Monarhii,

care prevestise venirea lui Mesia și Reînvierea Evreilor în anul 1666.

— Tată, întrebă tânărul, Mesia nu trebuie să se nască la 9 Ab?

— Desigur, răspunse Mordehai, și inima începu să-i bată. El trebuie să se nască la această dată nenorocită a dărâmării celor două Temple ale noastre. Aceasta ar fi răscumpărarea, căci este spus: „Voi face să înceteze frobia lui Iuda și aceea a lui Israel și îi voi înălța ca mai înainte”.

Tânărul căzu în tăcerea lui obișnuită. Dar acelaș gând puse stăpânire pe tată și fiu: Sabatai se născuse la 9 Ab, ziua Marelui Post Negru.

Minunea se 'mplini când băiatul se despărți de nevasta lui, frumoasa Hamat. Căsătorit cu de-asila — după cum era obiceiul pe acele vremuri — cu fata aleasă de tatăl său, tânărul pustnic se împotriva cu încăpățănare unei patrii coapte de timpuriu sub soarele Orientului; și Bet-Dinul (Casa dreptății) înmărmurit, o desfăcu pe tânăra fecioară de acest soț, ale cărui singure plăceri erau doar rugăciunile și pocăințele. Tinerele evreice din Smirna cu șalvarii și ilicurile lor despicate la piept, nu-l încântau și nu-l ademeneau de fel, cu toate că niciun vâl nu le ascundea, ca la Turcoaise, frumusețile promițătoare și nici o lege nu împiedica glasurile lor să înalțe cântece pioase, — ca în Comunitățile sfoase ale Apusului. In za-

dar tinerele fecioare își puneau trandafiri la ureche sau busuioc în păr, pentru a-și dovedi bunăvoința de a fi duse la altar.

Mordehai, totuș grijuliu să-l vadă supunându-se Legii, după care burlăcia este un păcat, îi găsisese o altă tovarășă de viață, și mai frumoasă decât cea dintâi. Dar, frumosul tânăr se împotrivi și-și regăsi curând singurătatea.

— Thora îmi va fi logodnică, zicea el.

Astfel, orb față de frumusețea femeilor, tânărul, frumosul și bogatul Sabatai își relua calea strâmtă și pustie, iar ceata sa de prieteni ce-l prețuiau, îl urmă.

Respectoasa lor tovarășie, însă, de-abia că putea stingheri această singurătate. Când, seara și dimineața, vara ca și iarna, el se scufunda în mare, toți se țineau de-oparte; ziua se ruga la fântâna pe care creștinii o numeau Sancta Veneranda, lângă cimitirul evreesc, iar noaptea se întindea pe mormintele celor drepti într'un fel de închinare mută, în timp ce șacalii lătrau în beznă și vântul șuera în văgăunile muntelui.

Câteodată, el le vorbea învățăceilor săi despre Sfintele Taine și despre pustnicie, — singura cale prin care puteai să le pătrunzi și să vezi însfârșit oamenii renăscuți și Impărăția cucerită. Alte ori, cânta cu glas dulce și tremurător cântece spaniole, ciudate stihuri cabalistice, făcute de el sau de Luria: melodii triste și mișcătoare, fremătând de patimă sfântă. Și în aceste cânturi, feminitatea pe care el

o respinsese, se arăta în strofe dragăstoase, amintind „Cântarea Cântărilor”, care este a lui Solomon și care în ochii învățăceilor săi, închidea o adâncă alegorie:

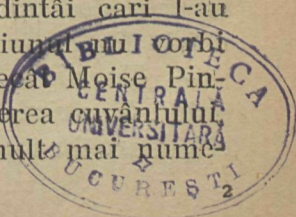
„Iată pe fiica Impăratului. Ea se întinde strălucitoare pe ape — Meliselda — Sânul ei se pleacă pe sânul apelor — Și freamătă ușor ca și ele — Meliselda. Din scaldătoarea ei iese — Albă și curată ca zăpada — Meliselda — De mărgean îi sunt buzele — Și vârful degetelor ei ușoare — Meliselda — Mândră de mândru-ineam — Fața-i străluce ca o spadă — Meliselda — Sprâncenele-i sunt arcuri de oțel — Dar gura ei, o floare — Meliselda”.

Și din ochii ascultătorilor, cuprinși de încântarea mistică, curgeau lacrimi de iubire pentru Meliselda, mistica logodnică a lui Mesia.

V

În timp ce tăcutul Sabatai nu scotea o vorbă nici despre el, și nici despre menirea sa, în afară de singurul cuvânt rostit la malul apei, învățăceii săi, sfioși la început, deveniră mai îndrăzneți și răspândiră în Smirna vestea sosirii lui Mesia.

Acești învățăcei ai săi, cei dintâi cari l-au urmat nu erau toți tineri; niciunul nu i vorbea mai cu înflăcărare despre el decât Moise Pinhero, om de știință, în toată puterea cuvântului. Cei nemerezători erau totuși mult mai nume

roși decât cei ce credeau și Sabatai fu luat drept nebun. Neînțelegerile și certurile desbinau Comunitățile evreești. Dar el nu se amesteca și n'avea legături cu mulțimea celor de o credință cu el, în afară de ceasurile de rugăciune; și în aceste împrejurări, se ducea în casele cele mai sărace ale cartierelor populate. Intr'o locuință dintr'acestea, alcătuită dintr'o odaie, a cărei parte de sus — acoperită cu o sdreanță de covor — era odaie de culcare și cameră de primire, iar partea de jos bucătăria, — avu loc prima dovadă a puterii sale oculte. Trebuia să aibă loc ceremonia circumciziei primului născut. Când Mohelul (chirurgul) se pregătea să înceapă operația, Sabatai îl rugă să întârzie o clipă. Trecu o jumătate de oră.

— De ce așteptăm? îndrăzniră să întrebe câțiva dintre cei de față.

— Profetul Elia nu s'a așezat încă, răspunse el.

Apoi, făcu semn că se putea începe. Toți se uitau cu o spaimă plină de respect la scaunul gol, unde doar privirea inspirată a lui Sabatai putea deosebi înfățișarea cerească a Proorocului.

Însă vechea Școală Talmudică nu îngăduia de fel pe noul Profet, mai ales când învățăceii lui răspândiră vestea revelației de pe muntele mării. Fu chemat în fața Hahaminilor (rabini).

— Tu ai îndrăznit să rostești Numele negrăit? îi strigă Iosef Eskafa, bătrânul lui dascăl. Oare buzele tale păcătoase pângări-vor ele

slovele sfinte, pe care — chiar în timpurile măreției lui Israel, numai Marele Preot îndrăsnea să le spună în Sfânta Sfintelor și în ziua Pocăinții!

— Este o taină dumnezească, știută doar de mine singur! zise Sabatai.

Dar rabinii dădură din cap, și-l izgoniră din comunitate pe el și pe învățăceii săi. O strălucire ciudată se ivi pe fața ascetului. Se duse la fântână și se rugă:

— Îți mulțumesc, o Tată, spuse el, că m'ai desvăluit mie însumi. Acuma știu că suferințele mele n'au fost zadarnice

! Inșă izgonirea Sabatienilor nu făcu să scadă din avântul cartierului evreesc al Smirnei, hrănit cu visul de milenii, venit din Apus. Intr'adevăr în Anglia, o sectă de creștini cari se țineau de Vechiul Testament cerea ca Legea mozaică să devină cea a Statului.

În lumea creștină se răspândi din gură în gură svonul venirii lui Mesia al Evreilor. După unii, el avea să se înfățișeze înaintea Marelui Stăpânitor, în Iunie 1666, și va lua coroana de pe cap doar prin puterea muzicii și îl va duce în lanțuri ca pe un rob. Apoi, va dispărea timp de nouă luni și va fi o vreme de chin pentru evrei. Pe urmă, va reveni, călare pe un Leu ceresc, al cărui căpăstru este făcut din șerpi cu șapte capete, va readuce de dincolo de râul Sambation cele zece triburi pierdute și va fi recunoscut drept Solomon, regele

Universului. Atunci, Templul va coborî din cer, clădit din nou, pentru ca Evreii să poată aduce jertfe în vecii vecilor. Inșă aceste nădejdi nu erau împărtășite de conducătorii evrei ai cartierului smirniot, unde capetele tari ale Sefardimilor aveau grija negoțului și a nevoilor vieții; ei munceau cu mâinile lor sau încărcau vapoarele cu smochine și ghindă. Cât despre șnoreri (cerșetori) cari trăiesc din munca altora, aceștia erau și mai încăpățânați decât muncitorii. De aci, se iscară certuri și încăerări fără sfârșit, până când, Sabatai, în afara legii, fu izgonit deabinelea din Smirna de către autoritățile acestui oraș.

— Oare Israel nu e și el surghiunit? spuse acesta când află hotărîrea.

Iși luă rămas bun dela frați și dela tatăl său, bătrân și copleșit de gută și de alte beteșuguri.

— Îți datorez bogăția, spuse plângând bătrânul Mordehai, dar decât să te pierd pe tine, mai bine pierd toată averea. Dar vai! Sunt pe marginea mormântului și fiul meu, Sfântul, nu-mi va închide ochii: nu el va spune Kadișul (rugăciunea morților) pentru sufletul meu plecat!

— Tată, nu plânge, zise Sabatai, sufletele pleacă, inșă ele se întorc.

VI

El rătăci prin Orient, câștigând pretutindeni părtași și batjocorit pretutindeni. Constantinopolul, Atena îl văzură, apoi Tesalonicul și Cairo-

Unui evreu singur îi era ușor să călătorească pe vremea aceea. Pentru un neam risipit, legătura de sânge și o limbă comună asigurau pretulindeni o bună primire.

Dintre toți, călătorul învățat se vedea întâmpinat într'o ebraică aleasă; apoi, era întreținut în belșug și la plecare, încărcat de daruri. Se făcea pentru el o caravană, era scutit de toate cheltuelile, i se dădea chiar cu ce să se răscumpere în cazul când ar fi fost răpit de tâlhari.

În capitala otomană, surghiunitul avu parte de o primire nu prea strălucită. În furnicarul de mici negustori, în marele cartier evreesc Haskeni, întâlni nenumărați părtași, dar și nenumărați vrăjmași. Constantinopolul era un cuib de vorbăreți și de vântură-lume. Abraham Iachimi, vestitul propovăduitor, apostol sabatian dintr'un început, avu o inspirație, care-l împinse să facă să fie deschis un mormânt din vechea „Casă a vieții”. El rugă pe neîncrezătorii rabini să sape ei înșiși pământul. Aceștia îl găsiră foarte tare sub hârleț, dar în cele din urmă, dădură peste o oală de pământ care conținea un pergament, unde se citeau următoarele cuvinte: „Eu, Abraham, am fost închis 40 de ani într'o pivniță. Mă uimea foarte că nu vedeam sosind încă vremea minunilor. Atunci, un glas îmi răspunse: Un fiu se va naște în anul dela facerea lumii 5386, care se va

numi Sabatai. El va îmblânzi Marele Balaur și va duce războiul fără arme”.

Sabatai ducea într'adevăr un războiu fără arme și aproape fără vorbe.

Dar nici vechiul pergament însuși nu-i convinge pe neîncrezători.

Dealțul, Sabatai îl luă în seamă tot atât de puțin ca și ei. Nu se desvăluie în fața nimănui. Infățișarea lui mândră și înaltă, barba-i lungă și neagră, se desprindeau în amurg, când se ruga pătinaș pe mormintele credincioșilor. Din zori, era văzut stând nemișcat pe balconul de lemn boltit, care înainta spre Cornul de aur. Când nu postea, nu trecea de buzele lui decât doar hrana cea mai obișnuită, cea mai de fără niciun preț. Zilnic își biciuia trupul. Copiii se apropiau de el, iar el le arunca bonboane sau le surâdea drăgostos. Când liniștit și gânditor, străbătea ulitele brăzdate de urme de roți și pline de gunoae îngrămădite, și când hamali, măgari, derviși, șeici, conțopiști, neguțători de fructe, femei cu văluri și cerșetori se loveau de el — nu numai culearea închisă a straelor sale îl deosebeau de mulțimea pestriță a trecătorilor, ci toată înfățișarea lui aproape nepământească. Frumoaselor turcoaice le alunecau privirile spre el, prin iașmacurile lor; meșteșugarii, cu picioarele încrușișate sub ei, cari își fumau narghileaua, înălțau capul când el trecea sub bolțile Marelui Bazar. Intr'o zi se găsea în fața târgului de sclavi,

unde erau arătate, mușteriilor, goale, frumoasele circasiene sau georgiene, sortite pavilioanelor Bosforului — și mânia i se aprinse împotriva păcătoșeniei acestei capitale, cu pașalele cari trăesc în desfătare, cu schilozii ei respingători, cu nenumăratele moschei și lupanare, cu dervișii dansatori și cadii nerozi. Și când văzu un musulman supărat pe măgarul său, lovindu-l și numindu-l „jidan”, inima-i fremătă de o sfântă mânie. Adevărul este că numai Israel alesese judecata divină și dreptatea. Un neam singuratec, un popor atât de mic, ale cărui resturi vor izbăvi lumea și vor aduce Impărăția lui Dumnezeu! Dar vai! Insusi Israel era plin de păcate, aspru și necredincios.

— Nenorocire! Nenorocire vouă! le striga el fraților săi, când pătrundea în cartierul evreesc. Păcatele voastre vor cădea pe voi, căci, să știți că dacă Dumnezeu a clădit lumea, nu a făcut-o de nevoe, ci numai din iubire și pentru a fi recunoscut de oameni drept Tatăl și Stăpânul lor. Inșă voi nu-i răsplățiți iubirea prin iubire! Nenorocire! Nenorocire! Focul va arde Constantinopolul, casele și bunurile voastre!

A atunci, pieptul i se umfla de suspine; sufletul lui, pradă unui ciudat extaz, părea că-și ia sborul din trupul său, și că plutește deasupra mulțimii pestrițe. Toată noaptea aceea, apostolii lui îl auziră — ba rugându-se și văr-

sând lacrimi fierbinți, ba cântând cu glasul trist și dulce, psalmii lui David.

VII

La Constantinopol, un sol îi aduse o scrisoare de omagiu, venită din Damasc și semnată de primul său învățăcel, Nathan din Gaza.

Nathan era un tânăr plin de avânt, fiul unui perceptor din Ierusalim — și căsătorit de curând cu fiica foarte frumoasă, dar chioară, a unui bogat portughez, care poposise la Gaza.

Nathan se închină cu totul propovăduirii lui Mesia, trăi și muri ca apostol și prooroc al său, un nou Ilie, înaintașul fiului lui David. Și ca dovadă a menirii lui, făcea și minuni. Numai citind numele unui om, putea să povestească viața acestuia, lipsurile și păcatele lui și să-i poruncească drepte pedepse sau pocăinți. Cei cari aveau cugetul încărcat îi ocoleau privirile. Oamenii credeau în el, mai curând decât în Sabatai, cu atât mai mult cu cât nu cerea pentru sine decât locul al doilea. Se zicea că numai un înșelător poate cere locul întâiu. Scrisoarea lui Nathan, alcătuită cu trapele și metaforele Ebraice rabinice, suna astfel:

22 Heșvan al acestui an

„Regelui, Regelui nostru, Domnul Dumnezeilor noștri, care îi adună pe risipiții lui Israel, care ne scapă din robie; Omului ridicat la înălțimea

oricărei Preamăriri, Mesia Dumnezeuului lui Iacob, adevăratul Mesia, Leul ceresc, Sabatai Zevi. Fie ca Măreția-i să fie preacinstită și Impărăția ridicată peste scurtă vreme și pentru vecii vecilor. Amin!

După ce ți-am sărutat mâinile și ți-am șters praful de pe picioare, precum i se cuvine Regelui Regilor, a cărui Măreție va fi preaslăvită și Impărăție Mărită, — trebuie să fac cunoscută Măritei Înălțimi a acestui loc, înfrumusețat și sfântit de ființa ta, că Legea și Cuvântul Domnului au luminat fețele noastre; această zi a fost pentru Israel o zi sfântă între toate și pentru mai marii noștri, o zi de lumină. De îndată, ne-am străduit să îndeplinim poruncile tale, cum ne este și datoria. Și, cu toate că am aflat lucruri neobișnuite, noi suntem plini de bărbăție; inima noastră este ca a unui leu. Faptele tale nu avem nici de ce să le cunoaștem, nici de ce să le vorbim, căci tot ce faci e minunat și depășește înțelegerea noastră. Toți, fără deosebire, ne întărim în credința noastră, lăsându-ne sufletele în voia Sfințeniei Numelui Tău. Am sosit, deci, la Damasc, cu scopul de a lungi călătoria până la Scanderone, după porunca ta, pentru a urca să vedem fața lui Dumnezeu în plină lumină, asemenea luminii chipului Regelui Vieții. Și noi, slugi ale slugilor tale, îți vom șterge praful de pe picioare, rugând pe Măreția și Înălțimea ta, să coboare din locuința-i, pentru a te îngriji de noi și a

ne veni într'ajutor prin Tăria Puterii Dreptei Tale și a scurta drumul, ce se așterne înaintea noastră.

Și ochii ne sunt întorși către Iah... Iah, care ne va sprijini și ne va mântui, pentru ca acei copii ai deșertăciunii să nu ne poată vătăma; El pentru care inimile noastre ard; care ne va da călcăe de fier, ca să ne facă vrednici să ne acătăm de umbra asinului tău.

Acestea sunt cuvintele Slugii Slugilor tale, care se pleacă să fie călcate de talpa picioarelor tale”.

Nathan Benjamin

VIII

Însă, numai la Tesalonic — astăzi Salonic — Sabatai strânse mai mulți învățăcei, căci acolo era locul de căpetenie al Cabalei; și cu toate că orașul, a cărui cetățuie triumfiară coboară la vale, dela munte și până la golf era în mâinile Turcilor, cari clădiseră patru întărituri și așezaseră douăspreze tunuri mici împotriva Piraților, totuș evreii erau cei tari și cele treizeci de sinagogi depășeau moscheele stăpânitorilor și bisericile grecești; de asemenea, banii pe cari îi primeau pentru cusutul hainelor Ienicerilor, întreceau cu mult tributul lor anual. Castilieni, Portughezi sau Italiani, ei se alcătuiau din ce în ce mai mult dintr'o năvală de studenți, veniți din toate părțile Im-

părăției, căci aci se găseau două mari școli, ce găzduiau peste 2000 de învățați.

În acest suflu înconjurător de arzătoare evlavie, Sabatai se răscumpăra de amorțeala Constantinopolului. El avea nu numai învățăcei bărbați, ci și femei; fete tinere pline de patima lor orientală, își ridicau vâlul de pe obraz și-și înlăturau ițarii proteguitori, culcându-se la picioarele lui; fecioare, neînvățate într'ale dragostei, ridicau spre el priviri de slavă. Însă, viziunea lui Sabatai rămânea lăuntrică și veșnic îndreptată către înălțimi.

Într'o zi, el dădu o mare serbare, și-și pofti prietenii la căsătoria lui, în sinagoga cea mare. Ei veniră cu muzică, dansuri, torțe aprinse și plini de curiozitate și de presupuneri felurite cu privire la logodnică. Mii de ochi căutau să pătrundă printre gratiile balconului în care se găseau femeile.

La timpul convenit, Sabatai, în haine de sărbătoare, luă loc sub baldachin. Dar alături de el nu era nicio logodnică. Moise Pinhero scoase ceremonios din chivot un sul al Legii învelit cu purpură și broderii aurite, de care atârnau lanțuri, o placă de metal și clopoței de aur, cari făceau să se audă o muzică dulce; el îl duse sub baldachin și Sabatai, punând un inel pe unul din vârfulurile de argint ale Sulului, spuse solemn:

— Te unesc cu mine prin căsătorie, după Legea lui Moise și a lui Israel.

Un zumzet de uimire se ridică în sinagogă, amestecat cu murmurele de împotrăvire ale evlavioșilor, ce se simțeau jigniți. Inșă Kabaliștii, firi mai poetice, înțeleseseră. Ei lămuriră că era Unirea Legii, fiica cerului, cu Mesia, fiul Cerului, unire ce nu trebuia să se înfăptuiască cu o muritoare.

Totuși, un Haham (rabin), neînduplecat depuse o plângere de defăimare.

— Defăimarea este a ta, răspunse liniștit Logodnicul Legii. Proorocii voștri nu spun ei oare că dreptatea va fi soția celor ce iubesc Dreptatea ?

Inșă ortodoxii avură precăderea și el fu izgonit din oraș. Plecă atunci în Moreea, la niște rude de-ale tatălui său; apoi, rătăci din loc în loc, și anii trecură. Ros de posturi și de canoane, trăind fără întrerupere într'un vis lăuntric de desăvârșire și renaștere, el se apropia de anii bărbăției, purtând mereu pe chipu-i liniștit de gânditor, strălucirea unei răbdări pline de nădejde. Ceata lui de învățăcei se mărea și se schimba: unii mureau, alții oboseau de prea multă așteptare. Inșă Samuel Primo din Ierusalim, deveni secretarul lui credincios; tot așa și Abraham Rubio rămânea veșnic alături de el, parvenit îndrăzneț, trântor, care dovedea o credință nesfârșită în Mesia, ghiftuindu-se cu o poftă tot atât de nesfârșită din bunățiile aduse de credincioși și pe care îndărătnicul pustnic le lăsa deoparte.

— Va fi o fericire să mă ai pe lângă tine, când vei desprinde Leviathanul din Paradis, îi spuse el într'o zi. Altminteri, prințesele păgâne care vor fi slujnicele noastre, ar veni să-ți mănânce toate bunătățile.

— În acele vremuri ale Impărăției, nu va mai fi nevoie de uitare de sine, zise Sabatai, — căci este spus: „Zilele tale de post, vor deveni zile de veselie”.

— Atunci zilele tale de veselie, vor deveni zilele mele de post! răspunse Rubio.

Sabatai zâmbea. Acest cerșetor era singura ființă care putea să-i descrețească fruntea. Inșă zâmbetul său deveni amar, când află că marele foc pe care-l prezisese, pârjolise Constantino-polul și pricinuisese multe nenorociri în cartierul evreesc.

— Focul le va curăți inimile, spuse el.

IX

Nathan proorocul nu întârzie să înflăorească povestirile despre prezicerea minunată a stăpânului său și un freamăt se răspândește prin toate ținăturile Risipirii.

Sabatai ajunsese însfârșit la masa primitoare din Cairo, unde, în fiecare seară, vreo 50 de învățați Kabaliști cinau în palatul Saraf-Bașiu-tui, Directorul Monetăriei, Iosef Chelebi, ce se dedase și el la pocăințe și vizituni și se învelea cu pânză grosolană de sac, sub vestmântul

de purpură, pe care-l îmbrăca pentru a ieși în caleașca de zile mari.

— Acesta ce-ți este trimis, scria Nathan proorocul lui Iosif Chelebi, acest evlavios și binefăcător Prinț al lui Israel, este primul om din Lume! Atâta-ți spun! Liniștește-l și vei fi răsplătit tot timpul vieții lui, căci vei fi martorul unor minuni de necrezut. Orișice ai vedea, să nu te miri. Este o taină dumnezească. Când vremurile vor veni, voiu părăsi totul ca să-l urmez. De ce n'o pot face de pe acum!

Însă el, Chelebi, era gata să-l urmeze de îndată pe Sabatai; el se duse în întâmpinarea corăbiei sale și cu mare alaiu îl duse până la palatul său. Dar Sabatai nu vru să locuiască acolo.

— Vremea n'a venit încă, spuse Sabatai.

Și își alese locuință la un umil neguțător de cărți sfinte, a cărui dugheană se găsea printre barăcile zarafilor care duceau spre sinagoga mare.

Învățăceii lui se risipiră prin casele vechi ale cartierului evreesc propovăduind de-alungul ulițelor întortochiate și prin învălmășala neînchipuită a cumpărătorilor, neguțătorilor și măgarilor, sub surâzătoarea boltă albastră a cerului egiptean. La prânz Sabatai se ducea să mănânce la masa Saraf-Bași-ului.

— Pe mare, ai trecut prin primejdii? îl întreabă gazda în prima zi. Se spune că pirații barbari și-au reînceput tâlhăriile.

Sabatai tăcu, însă Samuel Primo, secretarul său, luă cuvântul ca să răspundă:

— Primejdii! făcu el. Stăpânul meu nu-ți va spune nimic, însă căpitanul ar avea multe să-ți povestească! Am crezut că nu vom trece niciodată dincolo de Rodos!

Abraham Rubio se amestecă și el.

— Da, spuse el, am fost urmăriți toată noaptea, de doi piraiți, câte unul de fiecare parte, ca cerșetorii.

— Și căpitanul, ca să scape, zise Isac Silvera, vru să coboare în bărci cu marinarii săi și să-lase pe călători în voia nenorocitei lor soarte.

— Dar n'a făcut-o? întrebă gâfâind un kabalist

— Vai, nu, spuse Abraham Rubio cu o strâmbătură caraghioasă. Dece n'a făcut-o oare? Am fi avut în stăpânire o corabie bună, și, oricum, stăpânul nostru ne-ar fi scăpat.

— Însă, cei drepti merită o răsplată, se împotrivi Samuel Primo. Și, deoarece căpitanul vroia să-l scape cu barca și pe stăpân..

— Stăpânul citea, întrerupse Solomon Lagnado. Căpitanul îi strigă: „Piraiții vin spre noi!”

— Unde oare? spuse stăpânul. — Acolo! răspunse căpitanul. Stăpânul întinse mâinile, una către fiecare corabie, ridică ochii spre cer și într'o clipă, navele cu piraiți cârmiră și-și întoarseră pânzele în spre largul mării.

Sabatai ședea și-și mânca liniștit prânzu-i sărăcăcios.

Când zvonul minunii se răspândi, bolnavii și paralizicii se grăbiră spre el; iar acesta, cu toate că se împotriva spunând că nu poate nimic, își întinse mâinile deasupra lor și mulți se socotiră vindecați. Atinse deasemenea și pleoapele celor suferinzi de ochi și ei spuneau că Jegetele lui erau ca un balsam. Sabatai nu zicea nimic, nu cerea nimic, urmând calea evlaviei cu pas foarte umil și liniștit.

Totuși, el nu putea poposi mult timp în Egipt. Anul milenar se apropia, anul mistic 1666; Sabatai Zevi își încinse mijlocul și nepăsător la toate zvonurile despre tâlharii arabi, purtând chiar filacterele pe frunte, pentru a arăta că-i evreu și deci bogat, se alătură unei caravane ce tocmai pleca spre Ierusalim, pe drumul Damascului.

X

Cu câtă fericire lăuntrică se închină el, sărutând pentru prima oară pământul orașului sfânt! Lacrimi i se rostogoleau pe obraji, de bucurie și de durere pentru mărețiile pierdute ale Sionului, dat pe mâinile Musulmanilor, cu porțile sale păzite de sentinele turcești; și frumusețea bolților și turlilor, ale bastioanelor scaldate în razele răsăritului de soare, se ștergeau pentru el în fața sărăciei jechoase a ulițelor ce coborau în povârniș repede.

Nathan proorocul îi înștiințase pe Evrei de sosirea Regelui lor și credincioșii îl întâmpinară cu tot alaiul și toată cinstea cuvenită, înlocuind chiar numele Sultanului Mohamet cu cel al lui Sabatai Zevi în rugăciunea de Sabat pentru domnitor; și la Zidul Plângerilor, suspinele desnădăjduite ale Fiilor Legii fură potolite de o mare nădejde.

Sărmani, aduși la foamete de funcționarii turci, lipsiți de obișnuitele ajutoare trimise de Evreii evlavioși din Polonia (pe atunci decimați de ucigașii cazaci) lunga lor așteptare a lui Mesia se întărise prin istorisirile aduse de Baruch Gad din Persia: „că fiii lui Moise locuiesc lângă râul Sambation (care încetează să curgă în ziua de Sabat); ei alta nu făceau decât să aștepte, printre minunile zilnice, cuvântul lui Mesia, pentru a porni către Ierusalim. Atunci, cele 10 triburi pierdute se vor aduna; la sunetul goarnelor cerești, toți risipiții lui Israel din cele patru colțuri ale pământului se vor întâlni”. Însă Sabatai respinse omagiul lor și nu vorbea deloc de Renaștere.

Și într'adevăr, venirea lui părea să prevestească mai curând nimicire decât mântuire, — căci un pașă lacom aflând de necredința sinagogii față de sultan, făcu din asta pricina unei amenzi de neîndurat. Nenorocita comunitate era desnădăjduită. Ajunși oricum muritori de foame, încotro se vor îndrepta pentru a strânge o asemenea sumă! Imbărbătându-se,

însă, toate inimile se întoarseră dintr'odată către straniul și îndureratul chip, care umbla printre ei, plin de umilință.

— Bani? spuse el. Unde voiu lua oare atâtia bani?

— Dar tu ești Mesia!

— Eu? Mesia!

El îi privi, gânditor.

— Iartă-ne. Noi știm că ceasul mărturisirii tale n'a sunat. Însă puterea ta omenească nu ne va scăpa oare?

— Și cum asta?

— Te rugăm, du-te pentru noi ca solie la iubitul Saraf Bași din Cairo. Marea lui avere poate să ne răscumpere.

— Voiu face, spuse Sabetai, tot ce omenește se poate.

— Fie ca puterea ta să crească! strigară ei plini de recunoștință.

Și înțeleptele bărbi albe se plecară pentru a-i săruta pulpana hainei.

Sabatai se întoarse deci la Cairo, prin deșert cu o caravană, având înaintea — așa se spunea — o coloană de foc și întovărășit, când umbia noaptea, de nesfârșite cete de oameni înarmați — care dimineața se făceau nevăzute.

Peste tot, pe tunde trecea, locuitorii Evrei se adunau ca să-l vadă. La Hebron, ei făcură de gardă noaptea în jurul casei lui. Dela fereastră, Sabetai privea colo sus, stelele tăcute și jos, valul de chipuri neliniștite.

— Ce va fi, dacă minunea nu se 'ntâmplă? murmura el. Dacă Chelebi nu vrea să jertfească o parte atât de mare din avutul său!... Inșă ei cred în mine. Asta înseamnă că Ierusalimul trebuie mântuit, iar eu sunt într'adevăr Mesia.

La Cairo, evlaviosul director al Monetăriei îl primi cu bucurie și îi dădu ceea-ce-i ceruse, înainte chiar de a fi isprăvit vorba. In acea noapte, Sabatai rătăci cu învățăceii lui, la lumina lunii, dincolo de Nil, în apropierea Mării Piramide, departe, departe, până unde deșertul pălea, cu ochii plini de viziuni lăuntrice.

— Da, eu sunt Mesia! strigă el însfârșit în nemărginita noapte. Eu sunt D...

O adâncitură neașteptată în nisip îl făcu să se poticnească, și în aceeași clipă, el zări Sfinxul care se înălța deasupra lui, chip urfaș de granit, măreț sub razele lunii. Glasul său se stîna într'o șoaptă plină de teamă sacră. Privi îndelung ochii mari de piatră.

— Vorbește! murmură el. Tu, Abu-el-Hol, Tată al Groazei, tu care visai deasupra tăcerilor, înainte chiar ca Moise ben Amram să scoată poporul meu din acest pământ al robiei. Nu îi voiu mâna și eu oare din risipire către vechea lor Unitate pentru ziua când Dumnezeu va fi Unul și numele Său Unul?

Sfinxul rămânea mut. Marea albă a nisipului se înlîndea fără sfârșit în valuri liniștite și

Piramidele își întindeau umbrele înfricoșătoare pe câmpia stearpă.

— Da, strigă el cu patimă. Tatăl meu nu m'a desamăgit. De mine, prin mine, vor fi avântate puhoae de îndurare, care reclădesc și invie. Oare nu mi s'a arătat El mie înaintea acestei zile a Mântuirii Ierusalimului; prin data nașterii mele și acel vechiu pergament; prin supunerea lui Nathan și credința celor de-o religie cu mine; prin zvonul răspândit printre noroade; prin suferințele mele și chinuirea mea voită; prin sfâșietorii mei ani de rătăcire pe drumurile obositoare ale lumii; prin singurătatea mea! Ah, Doamne! Singurătatea mea!..

Sfinxul visa, măreț, deasupra stelelor visătoare. Glasul lui Sabatai era asemenea tânguirii vântului.

— Da, îl voiu mântui pe Israel, voiu mântui lumea. Sfinția Mea va face din lume un templu. Păcatul, răul și durerea vor pieri. Pacea se va așeza sub smochinul ei și lăncile vor deveni hârlețe. Bucuria și înfrățirea vor domni peste tot pământul. Precum Tatăl meu a grăit către Israel prin gura proorocului Osia: „Da, eu însumi îl voiu îndrepta în deșert și voiu vorbi inimii sale. Îi voiu da înapoi văile — și valea Ahozului va deveni pentru el o poartă de nădejde și va cânta ca în zilele tinereții lui, ca în zilele când a părăsit pământul Egiptului. Și voiu spune celor cari nu erau de neamul meu:

„Tu ești poporul meu”. Și ei îmi vor răspunde:
„Tu ești Dumnezeuul meu”.

Sfinxul rămânea mut. Și în acea liniște se ascundea glasul generațiilor apuse, care s’au străduit, au visat, și-apoi s’au dus, nenumărate ca grăunțele de nisip ale deșertului.

Sabatai tăcu; tăcerea lui răspunse tăcerii chipului de piatră care privea mereu și însuș chipul lui deveni aspru, de nepătruns.

— Amândoi, suntem tari — și singuri, șopti el într-o târziu.

Însă Sfinxul rămânea mut.

(Aci se încheie primul sul).

I

Intr'un orășel din Polonia, în primele ceasuri ale unei dimineți de vară, două evreice, trecând prin cimitir, văzură o stafie albă, care alina moca printre morminte.

Ele începură să strige. Infățișarea albă se întoarse: era o fată frumoasă în cămașă de noapte.

— Ah! Voi sunteți fiice ale lui Israel! strigă ciudata arătare. Veniți-mi în ajutor! Am fugit dela mânăstire!

— Cine ești tu? întrebă ele.

— Logodnica lui Mesia!...

Și chipul ei străluci. Celelalte rămaseră înțepenite locului. Apoi groaza față de neobișnuit le scutură de un nou fior.

— Veniți, veniți mai aproape, strigă stafia. Priviți!...

Ea le arată semne de unghii pe carnea-i goală.

— Noaptea trecută duhul tatălui meu m'a târât afară din mânăstire!

Femeile ar fi vrut să fugă, dar se îmbărbătară una pe alta.

— Sărmană ființă! E nebună! își șoptiră ele. Și încercară s'o acopere cu o manta.

— Vreți să mă ascundeți, nu-i așa? spuse fata cu o voce rugătoare.

Induioșate de drăgălășenia ei, o duseră și pe drumuri dosnice și puțin umblate, spre locuința lor.

— Unde-ți sunt prietenii? Rudele?

— Morți... risipiți!... Ce știu eu? Oh! zilele acelea de sânge!...

Fu scuturată de un fior puternic.

— Botezul sau moartea!... Dar ei erau tari! Am văzut un cazac târînd-o pe mama de o funie strânsă în jurul gâtului ei: „Iată o fundă roșie pentru tine, scumpo”, strigau ei rîzînd. Ah! Ei ne-au trădat, ne-au lăsat pe mâna cazacilor, Grecii aceia creștini, chiar înlăuntrul porților noastre!... Zaporogii se îmbracă la fel cu Polonezii. Le-am deschis ușile. Sângele curge în râuri! Ah! Sfârșitul nenorociților prizoniți!... Oh, tată!...

Femeile încercară să potolească strigătele nefericitei. Ele înșile își aminteau prea bine de zilele îngrozitoare ale omorurilor lui Hmelnițki, când pe drumurile mari ale Europei se îngrămădeau înebuniți evreii polonezi, căutând să scape de răzburarea șefului cazacilor și a bandelor lui de Haidamaci. Două sute de mii de leșuri de evrei pe câmpurile de bătae ale Po-

loniei, acesta fu răspunsul lui Hmelnițki la cauzaistica îndemânatecă insuflată de Talmud.

— Ei îl urau pe tatăl meu, spuse frumoasa și ciudata ființă, când se mai potoli puțin. Administrator al dărilor poloneze, el ținea cheile bisericii grecești, pentru a putea mai ușor veghea asupra banilor din drepturile pe nașterile și căsătoriile cazace și popa trebuia să se îndrepte la el, înainte de a săvârși nunțile și botezurile. Ii propuseră să-l boteze fără să-l silească la plată; el însă, adânc legat de credința sa, îi respinse; atunci ei îl asvârliră pe un rug și-l biciuiră... Oh! Doamne! Și pe mine, o biată fetiță care plângea, mă găsiră maicele și mă duseră la mânăstire: ele fură bune cu mine și-mi vorbiră de Christos. Inșă n'am vrut să cred, nu, nu puteam! Psalmii și lecțiile dela sinagogă îmi reveneau pe buze: noaptea, îl vedeam pe tata însângerat, dar înconjurat de un cerc de lumină... „Fii credincioasă, părea să spue, fii credincioasă iudaismului. O soartă măreață te așteaptă, căci, s'o știi, lungile noastre chinuri se apropie de sfârșit; zilele lui Mesia sunt apropiate, și tu, tu vei fi Logodnica lui Mesia!” Această măreață nădejde s'a înfipt în inima mea. Mă grăbeam să-mi părăsesc închisoarea pentru a merge să trăesc într'o lume de strălucire. Eu, logodnica din mânăstire!... Nu! eu sunt logodnica lui Mesia! Lui Mesia care va aduce fericirea pe pământ și care va usca toate lacrimile! Chiar în noaptea trecută, tatăl meu

a venit la mine și mi-a zis din nou: „Rămâi credincioasă iudaismului!” Atunci, eu îi răspunsei: „Dacă tu ai fi într'adevăr tatăl meu, ai înceta să mă urmărești, ai ști că mai curând aș dori să mor decât să-mi părăsesc credința, m'ai scoate dintre pereții aceștia pe cari îi urăsc, m'ai da logodnicului meu”. El spuse: „Întinde mâna!” Făcui întocmai, o strângere nevăzută mi-o apucă și când mă trezi, mă aflam lângă mormântul lui, unde m'ați găsit. Oh! duceți-mă iute la baia femeilor, ca să mă curăț de anii mei de spurcăciune!

Ele o duseră la baia femeilor și se minunară de frumusețea ei.

— Unde este Mesia? întrebă ea.

— N'a sosit încă! i se răspunse.

Căci venirea lui Sabatai nu era cunoscută decât de câțiva credicioși.

— Atunci, zise ea, mă duc să-l caut.

Plecă la Amsterdam, capitala Evreilor; de acolo, la Frankfurt-am-Mein și spre Sud; făcu zadarnice cercetări la Livorno, însă la căldura soarelui Italiei, firea ei pătimașă, nefirească, — pe care atmosfera ca de gheață a mănăstirei o făceau să se stingă de foame — se lăsă înduplecată de dragoste și mulți o iubiră. Însă cu niciunul nu vroia să se unească prin căsătorie: „Eu sunt logodnica sortită lui Mesia”, spunea mereu și ochii ei mari deschiși păreau întotdeauna că așteaptă.

II

În decursul anilor, renumele ei și al proorocirilor sale ajunsese până la Cairo și la Sabatai Zevi, a doua zi după ce el vorbi Sfinxului, în mijlocul tăcerilor. Și sub cerul albastru al Egiptului o visare plăcută îl cuprinsese. Feminitatea care nu putuse încă să-i turbure carnea, îl pătrunse de data aceasta dela depărtări și cu un avânt mistic.

— Trimiteți s'o aducă, spuse el.

Și învățăceii lui îl văzură, în timpul plicticoaselor săptămâni cât dură lipsa trimișilor, în prada unei turburări neobișnuite.

— Crezi că ea va veni? îl întrebă odată pe Abraham Rubio.

— Care femei n'ar veni la tine? răspunse licheana. Ce trufanda nu ți se dăruie oare? Dar îmi închipui totuși că tu o vei respinge și eu voi fi acela care va lua rămășițele.

Sabatai surâse ușor.

— Ce am eu de aface cu femeile? murmură el. Însă doresc să știu ce i s'a desvăluit, prin proorociri.

Însfârșit, într'o după amiază, trimișii se înapoiară, zicând că au adus-o. Acuma se odihnea după lunga călătorie și va veni a doua zi la el. Sabatai hotărî întâlnirea în palatul Saraf-Bașiiului. Apoi, nefiind în stare să se odihnească, el urcă dealul cetățuii și zări o rază de aur, prevestitoare de bine, care, de pe mos-

cheele și casele din Cairo, ilumina până și deșertul și Piramidele. El rămase aci multă vreme, ca să privească soarele coborând încetul cu încetul și apoi stingându-se dintr'odată, cum se stinge o candelă, peste care ai suflat.

III

Dinineața, el părăsi bordeiul pe care-l locuia în cartierul evreesc și o primi între patru ochi, la palat, într'o sală pardosită cu marmură, cu pereții împodobiiți cu pasări și flori săpate și ciselate migălos, cu tavanul împletit din bârne subțiri de lemn vopsit, în timp ce în aerul dulce, înprospătat, se juca o fântână ale cărei ape cădeau într'un bazin împrejmuț de marmură albă și neagră cu patrate roșii. Ferestre zăbrelite dădeau înspre curtea cea mare, captușite cu alte ferestre de podoabă, din sticlă șlefuită.

Ea intră:

— Pace, o Mesia!

Avea un zâmbet strălucitor și în glas, mai curând veselie decât supunere. Dinții ei albi sclipeau între cele două buze surâzătoare.

Inima lui Sabatai bătea cu furie, sub privirile femeii întrezărite în visurile lui. Imbrăcată în mătase italiană albă și lucitoare, strâns înfășurată în jurul trupului ei, ea părea o statue sclipitoare. La încheeturile albe ale mâinilor ei străluceau brățări, iar pe degetele-i

lungi și palide pietre prețioase își aruncau focurile lor; o împletitură din perle îi țineau părul; în ochi, i se ghicea patima; pielea-i albă și netedă ca fildeșul părea să răspândească miresme. Fiicele lui Israel nu veneau la căsătorie în felul acesta, ci tăcute, supuse, neprihănite, cu părul răs, adevărate preotese ale ritualului casnic.

— Pace, o Meliselda! răspunse el fără voe.

— Dece Meliselda? strigă ea, apropiindu-se de el.

— Și dece Mesia?

— Te-am văzut în vis, întocmai așa cum ești, cu chipul, statura și frumusețea profetică... Inșă Meliselda... dece?

El surâse la privirea ochilor ei și cântă încetișor:

Din scaldătoarea-i iese
Albă și curată ca zăpada

Meliselda

— Da, ca în ziua în care am vrut să șterg de pe mine urmele mânăstirii! Inșă numele meu este Sarah!

— Nu Sarah, ci Sarai, Prințesa mea.

Glasul lui se schimba, se făcea răgușit. Acest simțământ ciudat, turburător, care pusese stăpânire pe el de când o știa în căutarea lui, părea asemenea unei păsări ce se naște și-și ridică aripile pentru a se înălța și pluti spre ceruri. Ea era necurată, Meliselda, fie... Inșă necurătenia ei se învăluia de un misticism ade-

menitor. Ca și el, aceasta nu se lăsa legată de legile lumesti; liber și sălbatec sufletul ei se potrivea cu sufletul lui, care se curăța mereu la flacăra sa arzătoare. Ea se apropia și-l învălui cu o privire pătimașă.

— Prințul meu! strigă ea.

El se dădu înapoi spre divan.

— Nu, spuse el, eu nu trebuie deloc să cunosc femeia.

— Nu, dacă nu este o inimă-soră cu a ta, o tovarășă vrednică de tine. Tu te-ai păstrat curat pentru mine, așa cum eu m'am făcut flacăra pentru tine. Vino, tu mă vei face iar curată, și prin mine, vei cunoaște focul dragostei.

El o privi gânditor. Zumzetul proaspăt al fântânii se auzea dulce în liniștea aceia.

— Te voi face curată! suspină el.

— Da...

Și ea repetă încetșor:

Albă și curată ca zăpada Meliselda...

— Meliselda, spuse el iarăși.

— Mesia! strigă ea. Vino! Te voi învăța bucuria de a trăi! Impreună, vom stăpâni lumea. Ce! Tu să izbăvești omenirea și ea să nu se veselească? Stelele dimineții să nu cânte toate laolaltă? Regele meu! Sabatai al meu!

Ea avea chipul unei regine, ochii ei păreau stele, buzele-i erau de femeie.

— Un sărut! se rugă ea. Lungul tău chin s'a sfârșit. Acum începe menirea mea: aceea

de a-ți aduce bucurie. Aceasta mi s'a desvăluit în visurile mele!

-- Intr'adevăr ți s'a desvăluit aceasta? întrebă el cu glas aspru.

-- Da, întotdeauna și mereu în visele pe care le aveam noaptea. Logodnica lui Mesia, iată soarta mea. Imbrățișează-ți logodnica.

Ochii lui Sabatai se topeau într'ai ei.

Orbit, el se credea într'un cerc de flăcări, arzătoare și curate, care încălzesc, dar nu nimicesc.

— Atunci, eu sunt într'adevăr Mesia! se gândi el plin de bucurie.

Și aplecându-se, cunoscă pentru prima oară atingerea buzelor unei femei.

IV

Directorul Monetăriei fu în culmea fericirii la gândul că va sărbători sub acoperișul lui aurit căsătoria lui Mesia. Celor, puțini la număr, care dădeau din cap cu privire la trecutul logodnicei, Sabatai le răspundea că proorociriile trebuie să se îndeplinească și că și el, întocmai ca profetul Osia, avusese vedenii cari îi porunciseră să se căsătorească cu o femeie necinstită. Și învățăceii săi aflară ca aceasta este o mare taină, care întruchipează ceea ce Domnul spusese prin gura lui Ieremia: „Voi înlătura zidurile sale și ele vor fi înlăturate, o, fecioară a lui Israel. Tu vei mai lua în mână

„Ialgerile tale și vei înainta în danțuri de veselie”.

Atunci, serbările începură și palatul lui Chelebi se umplu de jocuri, râsete și strigăte de voe bună. Meliselda începu domnia veseliei; prezența ei, aduse nenumărați credincioși lui Sabatai. Mii și mii de inși se lăsară ademeniți de frumusețea ei, de ținuta ei regală, de surâzătoarea-i drăgălășenie.

Bărbații priveau femeile cu dispreț. Ele vrură să-și însușească ceva din vioiciunea, mersul Meliseldei și învățară dela ea mișcările molatece și privirile pătimăse.

Și astfel, cu alaiu numeros și cu renumele mărit prin frumusețea soției sale, ca și prin aurul Directorului Monetăriei, Sabatai Zevi se întoarse pentru a răscumpăra Ierusalimul.

Orașul sfânt fu copleșit de fericire: proorociile lui Ilie Tișbitul, cunoscut pe pământ sub numele de Nathan din Gaza, se avântară, purtate pe aripile vântului, spre cele patru colțuri ale lumii. Nathan scria:

„Celor rămași dintre Israeliți, pace veșnică!

„Vedeți, mă îndrept către Fața Domnului nostru, a cărui Măreție fie preaslăvită, căci el este Stăpânul Regelui Regilor — fie-i Impărăția mărită!

„Viu astăzi să vă fac cunoscut că, în ciuda veștilor stranii pe care le-ați fi putut auzi despre Domnul nostru, inimile voastre trebuie să rămână neslăbite și neînfricate, și dimpotrivă,

să se întărească în Credință; căci toate faptele lui sunt minunate și tainice și înțelegerea omenească nu le poate cuprinde. Și cine oare ar putea pătrunde în adâncurile lor? Într'un timp foarte apropiat, totul vi se va înfățișa limpede în toată curățenia; veți cunoaște, veți cântări, veți fi înștiințați de către însuși Infăptuitor.

Binecuvântat fie acela, care va putea să aștepte și să fie de față la mântuirea adevăratului Mesia și care se va grăbi să propovăduiască împărăția și domnia lui peste noi toți, acum, astăzi și în vecii vecilor!"

Nathan

În cetatea sfântă, bătrânii rabini ai școlilor sfinte, fură singurii cari își arătară neîncrederea; ei se temeau ca birul înoit în fiecare an să nu depășească însuși averea lui Chelebi. În alte locuri, centrele evreești se împărțiră în cete, combătându-se unele pe altele, schimbând cuvinte peste cuvinte: unii, că versetul cutare dovedea limpede că Mesia sosise; alții că dovezile promise nu erau împlinite. Solomon regele înțelepților, nu spusese oare că proștii cred în orice fără deosebire, în timp ce omul prevăzător cântărește și gândește înainte de a crede? Bătălia textelor izbucni cu furie. O cometă apăru în favoarea credincioșilor. Cei stăpâniți de duhuri, îl văzură pe Sabatai Zevi pe

cer cu trei coroane, una a lui Mesia, cealaltă de rege, a treia de cuceritor al popoarelor. Însă rabinii ierusalemiteni rămaseră neînduplecați. Atunci Nathan, vesti într'un extaz că Ierusalimul nu mai era de aci înainte orașul sfânt, această cinste fiind trecută orașului Gaza.

La Smirna, locul său de naștere, Sabatai nu uită să se arate urmat de o ceată mare de învățăcei cari încercau să îndemne fiecare Comunitate pe unde treceau la acelaș crez. Un alt cerșetor, Rafael, grec de obârșie, făcu stihuri nesfârșit de lungi și Block, cabalist german, suflet umil și neprihănit, fu cuprins de o însuflețire nebunească. Samuel Primo, tovarăș neobosit, răspânda fără încetare pe ascuns scrisori și manifeste.

Însă Sabatai nu se desvăluie nimănui drept Mesia și porunci a lor săi să nu vorbească înainte de va sosi ceasul. Înaintarea lui se făcea totuș cu un lung și măreț alaiu. La Alep, Evreii alergară în întâmpinarea sa, cu danțuri și cântece: „Porțile bucuriei sunt deschise!” scriau ei la Constantinopol.

La Smirna, cel izgonit fu primit cu strigăte nebune de „Mesia! Mesia!”, strigăte la care el nu vroia să răspundă, dar la care Meliselda răspundea cu zâmbete încântătoare.

Bătrânul tată al lui Sabatai îl primi în brațele sale.

-- Sufletele pleacă, îi spuse fiul îmbrățișându-l, dar ele se întorc.

Cadiul, înaintea căruia fu dus, îi ceru să facă o minune.

— Vrei o minune, spuse Sabatai cu dispreț, vrei tu să vezi o coloană de foc?

Sabațienii, cari umpleau sala de primire, scoaseră un țipăt și-și ascunseră fața în mâini.

— Da, vedem, vedem! strigară ei. Cuvântul se răspândi prin gloata îngrămădită afară și-și făcu repede drum. Bărbații alergară la casele lor să povestească minunea nevestelor și copiilor: și când Sabatai ieși, fu întâmpinat cu urale de bucurie. În timp ce Smirna era în fierbere și Evreii se pregăteau pentru ziua cea mare prin pocăințe și rugăciuni, un sol negru ca un Maur atât din pricina soarelui cât și a oboselii drumului, sosi cu o scrisoare din orașul sfânt. Mult timp nu putu face să fie primit de Sabatai Zevi, care, alături de câțiva învățăcei mai apropiați, sărbătoreau ultimul post; locuitorii se aflau în culmea curiozității și solum povesti că de săptămâni de zile umbla pe călduri de neîndurat, ca să zărească fața lui Mesia, să-i sărute picioarele și să-i înmâneze apoi scrisoarea Sfinților dela Ierusalim, prea săraci ca să-i plătească cheltuelile unei călătorii mai rezezi. Când, însfârșit, Sabatai luă cunoștință de acea scrisoare, obrazul lui se luminează; însă el nu-i desvălui cuprinsul. Învățăceii săi îl îndemnară să o citească tuturor și, după multă vorbă, el încuviință ca citirea să fie făcută la Al-Memorul Sinagogii. Când poporul află

că serisoarea aducea supunerea Ierusalimului pocăit, de bucurie începură să plângă. Sabatai aruncă pe o tavă douăzeci de bani de argiat pentru sol și-i pofti și pe ceilalți să facă la fel, astfel că fericitul trimis se clătina sub greutatea răsplății primite.

Cu toate acestea, Sabatai amâna mereu clipa când se va desvălui. Într'o zi, totuș, tăcerea luă sfârșit. Marele an 1666 se apropia. Peste vreo câteva luni, zorile anului nou creștinesc vor străluci.

Sub conducerea Meliseldei, cusătorii făceau pentru Mesia vestminte de satin alb. Și într'o bună zi, îmbrăcat astfel în strae lucitoare, în capul unui mare alaiu de oameni mergând doi câte doi, Sabatai se îndreptă către Casa Domnului.

V

În semi-întunericul Sinagogii Mari, în timp ce învățăceii lui, asemenea unor umbre, se închinau și cornul de berbec răsuna vesel și ascuțit; în fața chivotului în care erau desfășurate solemn Sulurile Legii, în toiul unei așteptări pline de teamă, ca și cum cerurile ar fi fost gata să se deschidă pentru vedenii nemaiauzite, Sabatai — în picioare — se numi pe el însuș drept Mântuitorul cel drept, Unsul lui Israel.

Strigăte de bucurie nebună întretăiate de sus-

pine, îi răspunseră, din mijlocul marei mulțimi.

— Trăiască regele nostru, Mesia al nostru!

Mulți căzură în genunchi, cu fața la pământ, sărutând țărâna, plângând, cerând dovezi fericite ale Mântuirii, alții se legănav, orbiți de lacrimi, răgușiți de patima lor deslănțuită.

— Mesia! Mesia!

— Impărăția a venit!

— Binecuvântat fie Mesia!

Din galeria femeilor, se auziră țipete și vaete; câteva leșinară; altele se puseră să proorocească, făcând mișcări deșănțate, spasmodice și scoțând strigăte sălbatece; până și copiii dădeau din mâini și strigau cu înfocare nebună:

— Mesia! Mesia!

Se sfârșise deci lungul surghiun al lui Israel! Sfârșiți sunt anii amari ai semnului galben și ai batjocurilor, ai uciderilor și fărădelegilor; s'a sfârșit, o Doamne! cu umilințele și înjosirile; evreii nu vor mai fi înțăruiți în ghetouri, terfelii, călcați în picioare! Indurarea dumnezeiască, prezisă de prooroci le era înapoiată!

— Mesia! Mesia!

Ei se risipiră prin ulițele înguste, râzând, pălăvrăgind, sărind, dansând, plângând fără pricină, cerând iertare pentru deșertăciunile lor. Ei cădeau la picioarele lui Sabatai; femeile întindeau covoare scumpe pentru a fi călcate de picioarele lui, dar el, cu umilință, umbla pe marginea lor. Casele își împodobeau ferestrele și balcoanele cu perne bogate și mătăsurii pre-

lioase. Unii dându-și seama de starea aceasta de păcat, care putea să le închidă Impărăția, se îndreptau spre port și se scufundau în apa înghețată; alții, își săpau singuri gropile în țărâna umedă și se îngropau până la gât, înghețând de frig și pierzându-și puterile; câțiva își picurară pe pielea goală ceară topită. Inșă de cele mai multe ori, își înfigeau spini în spate și coaste și apoi își dădeau treizeci și nouă de lovituri de biciu.

Aproape toți, zi de zi, postiră, ținură adunări cabalistice noaptea, cântând Tikumim (rugăciuni).

Apoi, la aceste chinuri și pocăinți, se adăogară serbări, petreceri sgomotoase, nebunești, peste tot unde Sabatai Zevi, urmat de ceata lui de învățăcei și mișcând un evantai, se arăta pe străzi, ca să meargă, fie la o sărbătorire, fie la o sinagogă, unde făcea tâlmăciri cabalistice din Scriptură.

Neguțătorii Bazarului eyreesc cuprinși și ei de exaltare, își închideau porțile și porneau cântând în urma alaiului.

„Lăudată să fie și slăvită mâna dreaptă a Dumnezeuului! Mâna lui dreaptă aduce izbândă”. Și se împingeau în dorința de a fi atinși de evantaiu și de a culege partea lor din împărăția Cerurilor.

Pe deasupra gloatelor uriașe, vesele, îmbătate de o credință oarbă, Meliselda domnea ca o regină, cu zâmbetele-i voluptoase și cu moli-

ciunca sveltă a dansului ei. Bărbați, femei, fete și băeți se strâneau și se îmbrățișau cu o frenezie isterică.

Jugul Legii era sfărâmat, neprihănirea de alte vremuri dată uitării. În Comunitățile cabalistice ale Thesalonicului, unde credincioșii începeau totuși deodată să se pocăiască, unii mureau din pricina unui post de șapte zile, alții fiindcă s'au tăvălit goi în zăpadă. Părinții căutau să-și cunune copiii tineri, pentruca sufletele nenăscute încă și care nu putuseră să găsească trupuri în care să se încarneze (din pricina reîncarnărilor neîncetate de cari aveau nevoie vechile suflete păcătoase, setoase de a împlini drumul lor spre curățire) să poată veni însfârșit pe pământ și să îplinească astfel Planul Creațiunii. Șapte sute de copii fură astfel uniți prin căsătorie.

Grice muncă încetase: țesătoriile nu mai lucrau, cămilele nu mai îngenunchiau în cartierul evreesc al Smirnei; Podul caravelor încetă de a mai fremăta la trecerea lor și dughenele nu rămâneau deschise decât atâta timp cât să se descotorosească de mărfuri la orice preț; chiar și gospodarii își vindeau lucrurile nefolositoare, dar nu evreilor; aceștia nu aveau voie să facă schimburi: negoțul îl desvăluia pe necredincios și acesta era osândit cu izgonirea din comunitate, amendă sau pedepse trupеști. În fine, fiecare se pregătea pentru înapoierea neîntârziată în Palestina, unde păgânii vor

sluji la masa sfinților și unde marele Leviathan va împodobi masa lui Mesia.

Până atunci, bogații vor veni în ajutorul celor săraci. Numai la Tesalonic, patru mii de oameni trăiau din pomeni. Adevărate vremuri mesianice pentru de-alde Avraham Rubio! La Smirna, puterea Cadiului se vedea neluată în seamă sau ștearsă prin mijlocirea banului: când Turcii se plâneau, Seraiul înghițea aur din ambele părți.

Hahamul Aron dela Papa, un necredincios, unul dintre aceia cari altădată îl isgoniseră pe Sabatai, fu scos din post de acesta, iar Haim Benvenisti pus în locul lui. Nobilul Haim Penia, singurul potrivit mai cu vază lăsat la Smirna, fu aproape sfâșiat chiar în sinagogă, de o gloată furioasă. Totuși, când fiicele lui intrară în tranșă profetică și văzură strălucirea măreață a împărăției, el se apropie de Sabatai. Se zvoni că dușmanii lui Mesia se pomeneau Ioviți de nebulie, până ce readuși de el în fire deveneau credincioșii și apostolii lui.

Patru sute de bărbați și femei căzură în stări de extaz, ciudate; cu spume la gură, ei povesteau vedeniile lor cu Leul din Iuda, în timp ce copilașii cari de abia puteau scoate un singur sunet, repetau numele lui Sabatai Mesia; ei erau stăpâniți de dăhuri, căci glasul le ieșea din măruntae...

Asemenea istorisiri, răspândite prin lume de către trimișii străini dela Smirna, prin slujbașii

caselor de comerț engleze și olandeze, prin împerterniciții străini și miniștrii creștini, stârniră o mare valvă, care făcu să tresară omenirea civilizată. La Bursele Europene se puneau zilnic rămășaguri pentru sau contra Impărăției Evrești. Știrea că Mesia trecuse dela o nădejde slabă la un adevăr viu, lovi ca un trăsnet pe toți Eyreii din lume. Orbiți de fericire, ei începură să se pregătească de călătoria cea mare. Peste tot flagelații, binefaceri, transe, extazuri profetice: nobilimea și gloata se uneau într'aceeaș credință plină de încântare. Dar pretutindenii și certuri, adulter, orgii, incesturi, datorită întinderii noiei învățături mistice: aceea de a ști că starea de păcătoșenie a Lumii, nu putea fi învinsă decât printr'un abuz de păcat.

VI

Amsterdam și Hamburg, cele mai bogate Comunități, îndemnate de soliile neîncetate ale lui Nathan din Gaza, se arătară hotărâți să ia parte la câștigarea Impărăției apropiate.

În capitala olandeză, templele vuiiau de muzică și danțuri, dar locuințele — dimpotrivă — erau întunecate de asprimea pocăințelor. Bărbați, femei, copii, în stare spasmodică, prooroceau pe străzi; tipografiile erau copleșite de numărul cărților de rugăciuni ce cuprindeau nouă penitențe și legi pentru credincioși. Și în acele Tikumim presărate cu semnele mistice ale dom-

niei lui Mesia, chipul lui Sabatai Zevi apărea alături de cel al Regelui David. La Hamburg, Evreii în al șaptelea cer. își râdeau, pocnind din degete, de prigonitorul creștin și nu mai vroiau să ia parte de aci înainte la slujba creștină la care erau siliți. Dar, înseși slujbele lor religioase deveneau adevărate orgii. Mândrii Evrei spanioli, așprii Portughezi de sânge albastru, cu înfățișarea lor de hidalgoși castilieni, nobilii domni ca Manuel Texeira, prietenul unei regine suedeze, doctori învățători ca Bendito de Castro, conducător al Comunității, se lepădau de spoiala lor occidentală și puteau fi văzuți țopăind ca cerbii în munți, sau dănțuind nebunește în sinagogă și strângând la piept Sulul Sfânt.

— Ibi diddi hulda hi ti ti ti!... cântau ei veseli și fără șir.

— Asta-i a doua copilărie! murmura bătrânul Iacob Sasportas, Marele rabin al Evreilor englezi, musafir prea cinstit al Hamburgului, așezându-se în jețul de președinte. De sigur că turma asta este lovită de nebunie!...

Fruntea lui Castro se întunecă.

— Ia seama! Oile mele se pot preface în dulăi. Dacă te-ar auzi, ai face foarte cuminte să te întorci la Londra...

Cu o privire batjocoritoare, Sasportas dădea din cap.

— Da, dacă Sabatai vrea să mă însoțească. Dacă el este Mesia, să oprească ciurma; să vină să proorocească la Londra și să-i țină piept lui

Salomon Eagle; să vindece bolnavii și să micșoreze încărcătura căruțelor cu morți!

— N'a făcut decât să întindă mâna asupra bolnavilor și i-a vindecat, răspunse de Castro. Inșă menirea lui nu este în insulele Apusului: el și-a așezat Tronul în Sion.

— Și nu la Hamburg, din fericire pentru tine, înțelepte doctor! Altminteri, veniturile tale s'ar clătina! Inșă ciurma este aproape stârpită de aci înainte: dacă ar veni acuma, ar avea câștigul vindecării!

— Pentru un Rabin ca tine, se pare că ești mai mult un Epicurian; tu mergi pe urmele celor cari nu cred.

— Tu m'ai adus aici, murmură Sasportas zâmbind.

— Ciurma nu este decât semnul vremurilor mesianice și focul care ți-a ars casa nu este decât pedeapsa pentru necredința ta!

— Da. Mai sunt unii cari cred că regele nostru Carol este Mesia și-l roagă să se desvăluie ca atare! reluă Sasportas, clipind batjocoritor din ochi. Hei! N'are și el Meliseldele lui?

— Sst! defăimătorule! strigă de Castro aruncând o privire îngrijorată către mulțimea care urla, — îți vei înghiți tu mai târziu cuvintele astea!

— Așa să fie! spuse Sasportas, ridicând din umeri cu resemnare. Nu voi înghiți nimic necurat!

Dar zadarnic încercă Rabinul din mica in-

sulă Apuseană să-și râdă sau să vorbească împotriva nebuniei ce cuprinsese mulțimea. Anglia era de fapt un cuib de creștini înflăcărați cari așteptau Mileniumul evreesc, căderea Papei și Antichristului și evrei și creștini se înfierbântau deopotrivă.

Din Nordul îndepărtat al Scoției, veni vestea minunată a unei corăbii cu pânze și catarge de mătase, cu marinari care foloseau între ei silabele solemne ale Limbii Sfinte și care fluturau un stindard purtând inscripția: „Cele douăsprezece Triburi ale lui Israel”. În sfârșit un zvon ciudat vestea înaintarea unei mulțimi de oameni veniți din ținuturi necunoscute, din deșerturile îndepărtate ale Arabiei. Puși în fața necredincioșilor, cei cari credeau făcură rămășaguri de zece împotriva unuia, că în doi ani Sabatai va fi rege al Ierusalimului. Și scrișori de schimb fură emise de Threadneedle Street asupra acestui desnodământ îndoelnic.

De fapt, Sabatai era Regele Evreilor. Din toate țările surghianului, mulțimi de credincioși veneau să-i jure supunere și sprijin. Evreii turci cu fesul lor roșu sau cu turbanele galbene ca șofranul; evreii Ierusalimului în strae de humbac vărgate și pălării de păslă moale; evreii polonezi cu căciulile lor de blană de vulpe și caftane lungi; evreii germani străvezii, evreii ruși, zdraveni și înalți ca niște uriași; nobilii evrei spanioli deseori cu nevestele și copiii lor; evreicele din Ierusalim, în ilicuri albastre și văluri pe cap;

evreicele din Egipt în rochii lungi și șaluri negre peste păr; evreice din Așdod și Gaza cu coifuri cu cozorocuri albe și colțuri de aur; evreice poloneze cu peruci lucioase; evreice din Siria cu gene negre și parcă date cu Kohl; evreice grase din Tunis purtând șalvari țesuți cu aur și argint.

Sabatai își ținea curtea zilnic, primea solii, înștiințări, delegații. Tineri bărbați și fecioare îi închinau viața, pentru a hoțări el de ea după bunul său plac; bogătașii îi puneau averea la picioare și se băteau pentru a avea cinstea să devină paznicii lui. Divinitatea abstractă a Vechiului Testament atât de aprigă în dragostea și ura ei, fără chip, fără nimic omenesc se găsea înlocuită de un om pe care-l puteai vedea, atinge și iubi; și toată dorința constrânsă a inimilor, această arzătoare năzuință către un subiect de cult pipăibil, care n'a avut cu ce să se mulțumească de cât cu cinstirea Bibliei sau a Talmudului, a tuturor literilor și silabelor lor — putea acuma să se desfăteze cu un Mântuitor în carne și oase. Din cele mai vechiu timpuri o nouă dumnezeire lua ființă, Regele Sfânt, Mesia, Primul Om, Bărbat și Femeie, Desăvârșit, care punea armonie în sunetele nearmonioase ale Universului. În fața privirii lui pline de iubire, Răul și Durerea vor pieri, așa cum se risipesc în văzduh aburii otrăviți, iar apele iertării, înghețate în albiile lor, vor începe din nou să curgă.

„Eu Domnul Dumnezeuul vostru, Sabatai Zevi”, astfel semna secretarul Samuel Primo, hotărârile și poruncile mesianice.

VII

Luna Ab se apropia, și odată cu ea se apropia și ziua nașterii lui Mesia, ziua Postului negru care amintește căderea Templelor. Meliselda se împotrivi sărbătoririi de doliu și tristețe și următoarea poruncă fu dată legiunilor Robiei:

„Fiul lui Dumnezeu, singurul adevărat și drept zămislit Sabatai Zevi, Mesia și Mântuitor al Poporului lui Israel, tuturor fiilor lui Israel, Pace!

„Deoarece ați fost socotiți vrednici să vedeți ziua cea mare și împlinirea cuvântului lui Dumnezeu către Prooroci, — fie ca jalea și vaetele voastre să se prefacă în bucurie și posturile voastre în ospete, căci de aci înainte nu veți mai plânge. Veseliți-vă, în sunetul tobelor, al orgilor, al muzicii. Faceți din fiecare zi o zi de Lună Nouă și, fiindcă am venit eu, prefaceți în zi de bucurie ziua închinată altădată jalei; nu vă mai temeți de nimic, veți fi stăpâni nu numai peste celelalte neamuri, dar până și peste ființele cari trăesc în fundul mărilor”.

Atunci, din toate comunitățile, din cartierele evreești, din ghettouri, din mellahuri, un simțământ turburător, nou, adânc, de nedescris se

născu. Cei mai mulți primiră solia sfântă cu un strigăt de bucurie.

Mesia venise într'adevăr? Oare? Grozavele douăzeci și patru de ceasuri de post și rugăciuni, se vor schimba în ceasuri de sărbătoare și petreceri? O, poruncă dreaptă și veselă! Impărăția evreească era în ajunul reclădirii! Cum să te mai vaeți de căderea ei?

Însă evlavioșii cei mai aprigi șovăiau și printre aceștia, învățăceii — chiar și cei mai credincioși ai lui Sabatai. Să oprești dintr'odată rugăciuni și pocăințe, vechi de mai bine de 1600 de ani! Să sfarâmi jugul Thorei! Adevărata religie nu cerea ea mai curând noui umilinți? Nu este oare mult mai potrivit să arăți că într'adevăr Mântuirea a venit prin legi cât mai aspre, dacă s'ar mai fi putut găsi? Desigur, tot ce se face aici — este opera lui Dumnezeu. În privința aceasta nu mai încap nimic îndoială. Dar totuș, cum poate cuteza Sabatai să înlătore reguli scoase din Vechile Scripturi, strânse prin dârzenia atâtor generații de Rabini pioși? Cum s'ar putea el gândi să înlătore prescripțiile din Șulchan Aruch, al cărui autor este evlaviosul Iosef Caro? (binecuvântată fie-i amintirea). Și toată împletitura aceea de ceremonial și obiceiuri, pentru păstrarea cărora strămoșii își jertfiseră de atâtea ori viața! Cum își poate el îngădui o asemenea batjocură!

Astfel, orbiți de o patimă încăpățânată și

nebunească, ei se agăţau de instituţiile lor ameninţate. În fiecare comunitate se făceau grupuri mici pentru apărarea iudaismului. Desigur, desnodământul pentru care ei se rugaseră atâtă secole, se îndeplinesc. Nădejdea scoasă deci din Zohar, hrănită şi întreţinută zi şi noapte, făgăduiala că orice durere se va preface în bucurie şi că Legea va deveni searbădă şi neputincioasă, o vedeau acuma înfăptuită: Mesia era încarnat, Impărăţia evreilor apropiată. Inşă în inimile lor mijea o teamă uşoară de această clipă măreaţă şi ei se agăţau orbi de durosul trecut.

În ziua Postului desfiinţat, Mesia se arată în după amiaza aceea în cartierul evreesc din Smirna, urmat de un mare alaiu de oameni cari se întreceau în cântece şi dansuri, în sunetul flautelor, tobelor, alăutelor. Vocea Melisdei conducea corul psalmului de slavă.

Deodată, prin mulţime, se zvoni în şoaptă că erau în oraş necredincioşi, care în clipa aceea posteau şi se rugau în sinagogă. Lumea năvăli într'acolo. Porţile erau încuiate, dar larma vaetelor se auzea de afară.

— Spargeţi uşile! strigă Isac Silvera. Ce fac ei acolo înăuntru? De ce spurcă sărbătoarea de astăzi?

Mulţimea se repezi în uşi, le sparse şi smulgând pietrele depe stradă, le asvârliră înăuntru. Podeaua era plină de credincioşi îngenunchiaţi, care se legănau şi plângeau.

Bătrânul Aron dela Papa, despuiat de vechea lui faimă rabinică, totuș plin de mândrie, se ridică, învăluit în talotul său alb ca un giulgiu, cu fața de o paloare străvezie din pricina postului lung:

— Stați! strigă el. Cum îndrăzniți să spurcați Casa Domnului?

— Ba tu o spurci! îi răspuse Silvera. Voi care vă rugați și plângeți pentru ceeace Dumnezeu, în nesfârșita-i îndurare, v'a dat, vă bateți joc și-l luați în derâdere!

Însă Salomon Algazi, un bătrân credincios, strigă:

-- Străbunii mei au postit înaintea mea și eu să nu postesc?

Drept orice răspuns, un bolovan asvârlit cu putere, îi trecu pe lângă cap.

— Nu vă mai încăpățânați! strigă Elias Zevi, unul dintre frații lui Sabatai. Puneți capăt tristeții, dacă nu, veți fi omoriți! Oare Domnul n'a pus capăt chinului nostru îndelungat și prigoanelor suferite de atâta vreme? Incețați rugăciunile sau sângele va cădea pe capetele voastre.

Algazi și dela Papa fură izgoniți din oraș; și „Kofrimii”, cum fură numiți ereticii, puteau fi oricând scoși din Comunitate. Izbucnirea ca de tunet a credincioșilor aduse la tăcere glasul slab al îndoelii și din toate centrele evrești ale lumii, din Maroc în Sardinia, dela Londra în Lituania, din Brazilia în Indii, un

mare strigăt răsună, scos în aceeaș limbă:

— Leșana Haba Berușalaim, Leșana Haba Beni Horin! La anul la Ierusalim! La anul, tii ai Libertății!

VIII

Era în ajunul anului 1666. Peste câteva zile avea să se ridice deasupra lumii primul soare al marelui an. Evreii, într'o înfrigurare fără imagini, își încheiau socotelile. Cursurile Bursei, pieșile, toate erau lăsate de-oparte și corespondența comercială era înlocuită numai de scrisorile ce istoriseau minuni.

Eliu Proorocul, în faimoasa lui manta, fusese văzut peste tot în acelaș timp, bând paharele de vin pregătite pentru el și câteodată umplându-le cu untdelemn; mai ales la Smirna, fu zărit pe peretele unei săli de serbări și întâmpinat cu osanale, cuvântări, rugăciuni; la Constantinopol, un Evreu îl întâlni pe stradă și fu muștrat că și-a părăsit talesul și fiindcă s'a ras. De îndată, aceste haține fură iarăși purtate în toată Impărăția și capetele — pentru câtva timp rase după obiceiul Turcilor și al Orientului — ajunseră curând acoperite cu plete și chiar cărlionții dela ureche atârnară din nou de fiecare parte a obrazului, căci lipsa lor slujea la recunoașterea Kofrimilor.

Sabatai Zevi, pe care dragostea Meliseldei îl făcea fericit și scos din minți de o bucurie

cerească, încrezător în întâmplarea care va încununa misiunea carierii lui, se pregăti să plece la Constantinopol, „pentru a lua coroana Sultanului, în sunetele muzicii”. El dădu o ultimă serbare la Smirna, și acolo, înconjurat de credincioșii săi învățaței, având lângă el pe voioasa Meliselda, începu să împartă lumea între cei douăzeci și șase de locotenenți ai săi. Pe toți îi făcu regi și prinți. Mai întâiu veniră frații Săi. Elias Zevi fu numit Regele Regilor și Iosef Zevi, Regele Regilor din Iudea.

— In tine, o Isaac Silvera, sălășluește sufletul călător al regelui David, spuse el. Tu vei fi deci numit Regele David și vei avea împărăția persană. Tu, o Haim Inegna, tu ești Ieroboam și vei domni peste Arabia. Tu, Daniel Pinto, tu ești Hilkihah, regatul tău va fi Italia. Tie, o Matassia Askenesi, care-l întru-chipezi pe Asa, îți va fi dată Barbaria și tu Mokiah Gaspar, în care trăește sufletul lui Sedecias, vei domni peste Anglia.

Și împărțeala merse mai departe. Elias Azar fu numit vice-rege sau vizir al lui Elias Zevi.

— Și mie? întrerupse cu înfocare Abraham Rubio, cerșetorul din Moreea.

— Nu te-am uitat, răspunse Sabatai, nu ești tu Iosia?

— E adevărat. Uitasem, murmură lingăul.

— Îți dau Turcia și scaunul de domnie al împărăției tale va fi Smirna.

— Lăudată fie Măria Ta în vecii vecilor! răs-

punse regele Iosia pățimaș. Mă voiu așeza deci într'adevăr la umbra smochinului meu!

Portugalia îi căzu unui doctor Marrano ce scăpase de Inchiziție. Insuși vechiul dușman al lui Sabatai, Haim Penia, fu răsplătit mărinos cu un regat.

— Ție, mult iubite Rafael Iosef Chelebi, din Cairo, încheiă Sabatai, în palatul căruia Meliselda mi-a devenit regină, — ție sub numele de regele Ioas, îți dau regatul Egiptului.

Impăratul lumii se ridică și toți regii căzură la picioarele lui.

— Pregătiți-vă, le spuse el. Vom pleca chiar în dimineața anului nou.

Când ieși din sală, o mare zarvă izbucni. Bogătași, lăsați fără regat și dezamăgiți, căutau să răscumpere tronurile dela câțiva dintre noii monarhi. În deosebi, cererile pentru Impărăția Otomană erau nenumărate.

— Inapoi! Luați-vă aurul! strigă Abraham Rubio, însuflețit de o mândrie necunoscută până acum. Nu știți că Smirna este capitala noastră și că am putea-o lua pentru tesaurul nostru regal? Iosia este rege aici!

Si se așeză pe tronul lăsat gol de Sabatai.

— Plecați, plecați de aici! De nu, vă alegeți cu bătaia și funia!

IX

De cum mijiră zorile anului milenar, Mesia Turc cu Regina și alaiul de regi, se imbar-

cară spre Constantinopol, ca să-l detroneze pe Marele Turc, stăpânitorul Palestinei.

Sabatai luase loc pe un saic levantin cu două pânze, în timp ce mulțimea învățăceilor lui călătorea pe uscat. Deși, pe cale diplomatică, scopul călătoriei nu fusese adus la cunoștință, Samuel Primo se însărcină să-l arate și să hotărască ziua sosirii. Constantinopolul era în fierbere. Marele Vizir dădu porunci tainice pentru ca drumetul să fie arestat ca nesupus și o ceată de soldați fu trimisă în port în întâmpinarea saicului. Însă zilele treceau și nici pomeneală de Mesia. În locul lui, lumea se trezi cu fulgere, tunete, ploae, vânt și zvonuri de naufragiu. Vântul sufla dinspre Miază Noapte, ca de obicei în Helespont și în Propontida, așa că s'ar fi putut crede că saicul fusese cărat de vânt, departe de țintă. Evreii din Constantinopol cercetară toate vasele.

Căpitanul unei galiote din insulele Marmara, le spuse că o corabie ancorase acolo; un om înalt, îmbrăcat în alb, urcat pe punte — aflând că cei din insulă erau creștini, ridicase degetul și biserica luă foc.

Se află însfârșit că vasul lui Sabatai, bătut de furtună, dar nevătămat, se oprise pentru o reparație pe coasta Dardanelelor; ei povestiră că Stăpânul potolise valurile și vântul, doar prin citirea psalmului 116.

Însă știrea salvării lui fu repede urmată de cea a robiei sale. Slujbașii vizirului îl aduceau

la Constantinopol. Era adevărat și totuș răpitorii musulmani nu erau neștiutori de măreția ostalecului lor, căci își întrerupseră călătoria la Şeknese Cuciuc, aproape de capitală, pentru ca el să se poată odihni în ziua Sabatului; acolo, înștiințați printr'un sol, Sabatienii se îngrămădiră în jurul lui, îi aduseră merinde și bani. Ei se așteptaseră să-și vadă regele sosind cu mare alaiu. Inșă îl văzură călare pe un cal nenorocit, cu picioarele stingherite de tanțuri ce se loveau jalnic între ele. Totuși, nu era amărît.

— Sunt ca o femeie în durerile facerii, zise el gărzii sale, alcătuită din regi; înțețirea suferințelor mele, arată o mântuire apropiată. Râdeți cu bucurie, ca rabinul din Talmud, când a văzut șacalul rătăcind printre zidurile năruite ale Ierusalimului, căci slava nu poate veni înainte de întreaga împlinire a proorocirilor.

Pe chipul lui, strălucea conștiința divinității sale neîndoioase. Fu dus într'un han sub o pază puternică. Acolo, credincioșii lui sparseră tanțurile prin puterea aurului și-i făcură chiar ua fel de tron.

Duminică, temnicierii îl duseră, singur înșă, la Constantinopol. O mare mulțime de evrei și turci îl aștepta pe chei; poliția călare deschidea drumul celor debarcați și căutau să preîntâmpine o răsvrătire. Sabatai, cu fiare la picioare, apăru pe țarm. Ținuta lui nobilă și tristă, frumusețea trăsăturilor, tăcerea neînfrântă,

ii dădeau un aer cu totul nepământesc. Inșiși Turcii avură o clipă de spaimă mistică. Este Omul-Dumnezeu, desigur!

Pașa îi trimise un sol cu o gardă pentru a-l muta în Serai. Mai întâi, Sabatai fu dus în grabă la vamă, în timp ce garda călare împrăstia malțimea. Acolo, Sabatai se așeză pe un cufăr, tot atât de mândru ca și cum ar fi stat pe tronul lui Solomon. Inșă Sub-Pașa se scutură de stinghereala respectoasă care-l cuprinsese la vederea proorocului.

— Scoală-te, trădătorule! Ți-a sosit timpul să-ți primești răsplata trădărilor și rodul nebușiei tale.

Zicând aceasta îi trase o palmă. Cățelușii lui, încântați de această destindere, izbucniră în râs. Sabatai aruncă asupra grosolanului demnitar o privire tristă și pătrunzătoare, apoi, fără să scoată o vorbă, întoarse și celălalt obraz.

Sub-Pașa se dădu înapoi și se simți rău, cum se întâmplă în fața întâmplărilor neobișnuite.

Răsetele batjocoritoare se opriră. Apoi, pe drumuri lăturalnice, pentru a preîntâmpina îngrămădirile, Sabatai fu dus la Palatul Kaimacanului, locțiitorul marelui vizir.

— Tu ești, strigă Kaimacanul, omul despre care Evreii spun că a făcut minuni la Smirna? Dacă e într'adevăr așa, iată ai prilej să împlinești una, căci, s'o știi: înșelătoria te va costa scump!

— Minuni! făcu liniștit Sabatai. Ce sunt eu altceva decât un biet evreu venit să adune oameni pentru frații săi dela Ierusalim! Evreii din orașul acesta mare își închipue că binecuvântarea mea le aduce îndurarea lui Dumnezeu; ei se adună ca să-mi ureze bun venit! Pot să-i opresc?

— Ești un mincinos obraznic! îi tăie vorba Sub-Pașa. Ești un hoțoman nerușinat care-și dă aere de Dumnezeu! Credeam că sunt gata să-mi pierd brațul, când te-am lovit odinioară peste obraz. Dar, uită-te! E mai tare ca niciodată!

Și își umflă mușchii.

— La închisoare, netrebnicule! strigă Kai-macanul.

Sabatai, cu chipul și ținuta pe care era înțipărită o convingere cerească, fu închis în carcera hrâță, care slujea de temniță datornicilor evrei.

X

Timp de o zi sau două, Musulmanii se bucurară de necazul Evreilor și al lui Mesia. Copiii depe stradă alergau după Sabatieni, strigând: „Gheldi mi? Gheldi mi? Vine? Vine?” Până și lătratul câinilor părea că sună a bățjocură. Dar curând, roata se întoarse. Toată ceata propovăduitorilor răspundea, neclintită, pentru Mesia: „Mesia, fiindcă e obidit”. Femei și copii se pierdeau în vedenii mistice și pe drumul

mare, se făceau minuni. Moise Suriel, care — în glumă — se prefăcuse că cheamă duhurile, auzi deodată cântece și muzică ciudată; cu spume la gură, căzu în extaz și din gura lui ieșiră prevestiri fără sfârșit, de o frumusețe neîntâlnită și cu o înțelală neobișnuită, astfel că, revenindu-și în fire, strigă: „Pocăiți-vă! Pocăiți-vă! Am răs, am păcătuit! Pocăiți-vă!”

Înșiși musulmanii începură să șovăe. Un derviş turc, în strae largi, albe, cu o nuia în mână, se puse să predice concetățenilor săi la colțul străzilor și să-l propovăduiască pe Mesia evreu.

— Credeți voi, strigă el, că ajunge să vă curățiți, să vă spălați mâinile de sângele săracilor și de roadele hoștilor voastre, sau să vă scăldați picioarele fiindcă ați umblat pe calea nedreptății? Inchipuire deșartă! Dumnezeu a răzit rugăciunile nenorociților pe care voi îi disprețuiți! El va ridica pe cei umili și-i va înjosi pe cei trufași!

Dervișul, bătut de mai multe ori, fu dus în sfârșit înaintea Cadiului, care îl trimise la Timar-Hana, casa de nebuni. Acolo, doctorii spusera că e sănătos la minte; din nou fu adus la cadîr, care îl amenință cu moartea, dacă nu va cere iertare pentru cele spuse.

— Omorâțf-mă! se ruga dervișul. Mă veți scăpa de duhurile care mă stăpânesc și mă îndeamnă să proorocesc.

Mișcai, Cadiul îi dete drumul și l-ar fi copleșit și cu aur, dar dervișul nu vru să pri-

mească și se duse să bată câmpii mai departe. Atunci se ivi și o cometă pe cer.

Sabatai avu curând o ceată mare de noui învățacei turci. În carceră Evreii îi lăsau locul cel mai bun și-i făcură chiar un tron. Mii de curioși se înghesuiau în fiecare zi pe la porți, încercând să-l zărească. Temnicierul nu întârzie să întoarcă în folosul lui respectul acestora și — în loc de 5 piaștri cât îi costa de obicei pe prietenii celor închiși cinstea unei vizite, el puse taxă o coroană și se îmbogăți repede. Câțiva dintre Evreii cei mai cu vază și cei mai sus puși așteptară o zi întreagă la ușa lui Sabatai în felul oriental al cinstei și al supunerii: cu ochii plecați, îndoți din șale și cu mâinile încrucișate pe piept. În fața musafirilor săi, toți încărecați cu daruri, Sabatai păstra aceeași tăcere minunată; din când în când numai, el aducea vorba despre capitolele Genezei privitoare la Iosef și la ieșirea acestuia din temniță pentru a merge să domnească peste soarta Egiptului.

— Ce mai face acel nenorocit ostatec? îl întreabă într'o zi din întâmplare Kaimacanul pe Sub-Pașă.

— Ostatec nenorocit, Măria Ta?! grăi subpașa. Nu-i nenorocit deloc! E un stăpânitor fericit și plin de strălucire! Inchisoarea lui a ajuns un palat! Acolo unde altădată domnea bezna, ard lumânări, acolo unde a fost o cloacă de noroiu și gunoae, poți mirosi acuma tot

soiul de miresme, și ulei de trandafir. Acolo unde oamenii mureau de foame, se huzurește în desfătări și fărâmăturile dela masa lui Sabatai ar ajunge să hrănească pe toți tovarășii lui de închisoare.

Marele vizir rămase turburat, și începu să cugete la cele ce avea de făcut.

În acest timp Sabatai creștea în ochii lumii. Se spunea că în fiecare noapte o lumină se aprindea deasupra capului său, ba în chip de stele, ba ca o ramură de măslin. Neguțătorii din Galata, vizitându-l, i se plânseră într'o zi de datornicii lor evrei din Constantinopol, cari încetaseră comerțul și cari nu vroiau să facă față îndatoririlor lor.

Sabatai își luă pana și scrisese: „Vouă, neam al Evreilor, care așteptați venirea lui Mesia și Mântuirea lui Israel! Pace nesfârșită! Aflăm că sunteți datori față de unii de neam Englez. Ni se pare firesc să vă poruncim să dați dreptate cererilor lor și să-i mulțumiți pentru aceste datorii drepte; căci dacă respingeți aceasta și nu ne dați ascultare, voi nu veți intra cu noi în bucuria Impărăției noastre”.

Datoriile fură pe dată plătite și faima ostatecului, în această închisoare de datornici, crescuse. Povestea întemnițării lui și a respectului care-l înconjură, chiar și din partea musulmanilor, se răspândi în lumea întreagă. Cum oare? Poarta, întoldeauna gata la onoruri și a cărei ambiție politică era să aibă un Priiņt slujit de oameni

pe care putea să-i ridice fără pismuiri și nimicii fără primejdie, Turcii întotdeauna gata să folosească sacul și funia, sabia sau bâta, nu îndrăseau să osândească un răsvrătit, care se lauda că-l va detrona pe Sultan? Adevărată minune, adevărat Mesia!

XI

Kaimacanul pornea războiu împotriva Cretei. El se temu să lase pe Sabatai în lipsa lui în capitală. Ostatecul fu mutat în insula condamnaților politici, castelul Dardanelelor, la Abydos, cu porunca să fie ținut la secret și să nu se deschidă niciodată porțile. Dar sub înrâurirea nu știu cărui ciudat respect, Kaimacanul îngădui alaiului său de regi, secretarului Samuel Primo și soției sale Meliselda, să-l întovărășească.

Știrea mutării lui în locuri mai bune, nu întârziă să dea un nou îndemn Sabatienilor. Se spuse chiar că ienicerii însărcinați să-l păzească, la un cuvânt din gura lui căzură morți; rugat să-i învie, el se învoi, în afară de câțiva, care — spunea el — nu erau Turci adevărați.

Apoi, de bună voe merse la Castel, însă lanțurile dela picioarele lui căzură dela sine, prefăcute în aur, pe care el îl împărți credincioșilor săi învățaței. Insfârșit, în ciuda grațiilor și a zăvoarelor de fier, fu văzut mergând pe străzi și urmat de un șir lung de oameni. Și Sabatienii nu întârziară să vadă un înțeles tainic în

faptul că Mesia sosea în noua-i închisoare în ajunul Paștilor, sărbătoarea Libertății. Sabatai se puse de îndată să taie mielul pascal, pentru el și apostolii lui; mâncând carnea — în ciuda Galumdului — spuse: „Binecuvântat fie Dumnezeu care ne-a dat din nou ceea ce era oprit!”

În Turnul Puterii, cum botezase Sabatai castelul dela Abidos, unde Mesia își ținea curtea, năvăliră valuri de drumeți încărcăți de daruri, veniți din Polonia, Germania, Italia, Viena, Amsterdam, Cairo, Maroc și cari voiau doar să-i vadă chipul. Și Sabatai le dădea binecuvântarea și le făgăduia înflorirea negoțului și a bunurilor lor pe Pământul Sfânt.

Corăbiile gemeau de lume. Băștinașii se îmbogățeau de pe urma noilor veniți. Păzitorul Castelului, înțelegând în felul lui lămuririle Kai-macanului că dacă Sabatai nu putea ieși, musafirii puteau intra, îi încărcă dela 15 la 30 de mărci de fiecare primire în încăperea regească. O ploaie de aur cădea peste Abidos: Evrei, Musulmani, Creștini, lumea întreagă se minuna; jumătate erau convertiți. Frumusețea, dragălașenia Meliseldei îi încânta și pe cei mai neînduplecați, mai încăpățânați. Gândurile oamenilor, din locurile cele mai îndepărtate ale lumii, se îndreptau către „Turnul Puterii”.

Pentru a-i împăca pe cei cari nu puteau face călătoria, până la el sau la Ierusalim, Sabatai promise aceleași îngăduinți și drepturi aceloră

cari se vor duce să se roage pe mormintele mamei lor.

Literile numelui său S. Z. se înscriau ca niște podoabe de aur pe aproape toți pereții sinagogilor, cu o coroană în mijlocul căreia se găsea psalmul 91; o rugăciune anume era pusă în liturghie: „Binecuvântat fie Domnul și Regele nostru, Sfântul și Dreptul Sabatai Zevi, Mesia Dumnezeuului lui Iacob”.

Între timp, ghettourile începeau să se miște și negoșul celor necredincioși era în primejdie. În Ungaria, Evreii își dărau casele; marile centre comerciale, care își datorau existența evreilor, se vedeau paralizate; chiar și Protestanții se clătinau în „creștinismul” lor. Amsterdamul, sub suflul de avânt evreesc, era în fierbere. La Hamburg, în ciuda batjocurilor epistolare ale lui Iacob Sasportas, pușinii Kofrimi sau Anti-Sabatieni, fură — prin porunca lui Bendito de Castro — siliți să spue amin în rugăciunile mesianice. La Livorno negoșul căzu. La Veneția se iscară răscoale și Kofrimii se văzură amenințați cu moartea. În Moravia, guvernul trebui să se amestece pentru a potoli turburarea. La Salec, în Algeria, Evreii mărturiseau atât de deschis convingerea că în curând vor deveni ei stăpâni, încât Emirul făcu o lege pentru prigonirea lor. Pe de altă parte, la Smirna, un Haham care se plânse Cadiului de rătăcirile fraților săi, fu, mulțumită banului, ras de barbă și osândit la galere.

Trei luni de onoruri și traiu împărătesc trecură astfel. Indemnat de Meliselda, Sabatai, părăsindu-și obiceiurile de pustnic, ducea o viață regească, dominând peste o lume pe care nu mai trebuiau niciodată s'o întunece nenorocirea și răul. Vinul curgea în valuri, mâncări alese împodobeau masa oaspeților, florile și parfururile cele mai minunate umpleau și îmbălsămau aerul; și în fața lui, cele mai frumoase fete dansau și-i arunca, prin genele lor lungi, ochiade pătimeșe. Când veni postul lui 17 Tamuz, Sabatai nu-l îngădui, spunând că într'o asemenea zi a luat ființă în el convingerea că este Mesia. 99 Ab, data nașterii lui, zi de post, deveni deasemenea o zi de petreceri: porunca regească prin care se hotăra acest lucru vorbea despre îndemnul lui Zefania: „Cântați și bucurați-vă, fiice ale Sionului, căci iată că vin și voiu rămâne printre voi, a spus Domnul”. Prescrieri amănunțite asupra orânduirii slujbelor și psalmodiilor însoțeau această poruncă. Și în acea zi mare de bucurie și izbândă, de măreție și strălucire, încoronat de onorurile și binecuvântările neamului său, ai cărui soli veneau la el din toate țările pentru a-i sărbători nașterea, măreția lui Sabatai Zevi atinse culmea.

(Aici se sfârșește al doilea sul).

În această vreme a măreției sale, doi Polonezi, cari făcuseră și ei, odată cu atâția alții diverse călătorii ca să-l cunoască pe Sabatai Zevi, vorbiră despre un nou profet care se arătase în vechiul Lemberg, un anume Nehemia Cohen: acesta vestea și el Impărăția, dar nu prin mijlocirea lui Sabatai Zevi.

În noaptea următoare, când Regina și curtenii adormiră, acesta avu să îndure în sala de primire, pustie, o luptă dureroasă cu el însuși. Îndoiala de sine, strigoi ținut multă vreme de parte, acuma, datorită acestui fapt nou, se apropia acuma, datorită acestui fapt nou, neașteptat.

Nimic nu-i putea aminti mai cu asprime că această viață de risipă și de desfătări era de fapt prea timpurie și că Impărăția trebuia abia cucerită.

— O, Tată Ceresc, se ruga el, aruncându-se cu fața la pământ, tu nu mă vei fi amăgit! Spune-mi, oh! spune-mi că acest profet este

un prooroc mincinos, că prin mijlocirea mea trebuie să se înfăptuiască Impărăția ta pe pământ! Aștept minunea! Vremile sunt apropiate! Zilele marelui an aproape împlinite, și iată! Lâncezesc aici, într'o măreție de batjocură. Un semn! Un semn! Te rog!

— Sabatai !

O voce încântătoare îl strigă pe nume. El ridică ochii și în prag o văzu pe Meliselda, care ieșea din odaia ei, ușor îmbrăcată, ca în acea dimineață îndepărtată, în cimitirul polonez.

Chipul ei arăta fericire, însă privind-o mai cu luare aminte, el văzu că ochii ei, atât de surâzători, erau încețoșați de somn.

— Iată semnul! murmură el, lovit de o fericire lăuntrică și de spaimă.

Sări în picioare, îi luă mâna, această mână albă care o frigea pe a lui; și mergând fără să șovăe, ea îl duse spre odaia ei.

— Iată semnul, murmură el iară, semnul că Meliselda m'a dus într'adevăr către Impărăția Bucuriei.

Totuși, dimineața se trezi tot atât de turburat ca mai înainte. Tălmăcirea semnului i se părea mai puțin limpede decât în tăcerea nopții și umbra ameniuțătoare a noului profet se ridica din nou înaintea Lui.

Când Polonezii se înapoiază, ei duceau o scrisoare a lui Sabatai Zevi prin care el făgăduia evreilor polonezi o răzbunare neîntârziată împotriva Cazacilor și porunca în acelaș timp

lui Nehemia să vină neapărat în fața lui Mesia.

La începutul lui Septembrie, Nehemia veni la Abidos și pe dată fu primit între patru ochi.

Purtarea lui era cu totul neînfricată.

— Pace ție, Sabatai!

— Pace ție, Nehemia! Am dorit să-ți vorbesc.

Mi s'a spus că te lepezi de mine.

— Da, mă lepăd de tine. Cum oare ar putea veni Mesia — cel din neamul lui David și nu premergătorul său — Mesia din casa lui Efraim, așa cum este prezis în cărțile noastre sfinte?

Sabatai răspunse că fiul lui Efraim se arătase, dar nu-l putu convinge de acest lucru pe Nehemia, care era de altfel foarte învățat în ebraică, siriană și caldeană și care știa să-și dovedească punct cu punct și text cu text, spusele. Primul Mesia, sărac, disprețuit, trebuia să propovăduiască Legea. Unde se găsea el?

Ei vorbiră, timp de trei zile, însă Nehemia continua să-și răspândească proorociriile sale potrivnice. Cei mai aprigi dintre Sabatieni, mâniați împotriva acestui casuist încăpățânat, ar fi vrut să-l pedepsească; profetul din Lemberg, socoti chibzuit să fugă la Constantinopol și acolo, ca să se răzbune, ceru să fie primit de Caimacan.

— Trădare! O Mustafa! Trădare! strigă el.

Apoi, desvălui planul întunecat al lui Sabatai cu privire la Coroana Sultanului, plan știut de toți, în afară de Divan. Păzitorul Castelului dela

Abidos ca să nu-și păgubească punga, nu voia să aducă la cunoștință în rapoartele sale cele ce punea Sabatai la cale. Nehemia îl pârî pe Sabatai ca pe un intrigant îndemânat, care căuta să-i întoarcă pe Evrei dela treburile lor obișnuite și dela supunerea lor față de marele Domnitor. Și socotindu-se astfel răzbunat, proorocul din Lemberg se făcu Mahometan.

Un slujbaș fu trimis la Sultan care hotări un Sfat. Faptele erau îngrijorătoare. Uciderea lui Sabatai — tot atât de popular printre Turci ca și printre Evrei, nu ar face decât să întărească noua sectă. Muftiul Vani, preot plin de avânt, propuse ca Sabatai să fie silit să meargă pe urmele lui Nehemia și să se convertească la Islamism.

Sfatul acesta nu era numai un mijloc plin de șiretenie de a scăpa pe Sultan de primejdie, dar țintea să asigure o strălucire mai mare lui Mahomet, singurul Prooroc adevărat. Astfel că, într-o bună zi, în clipa în care Castelul Dardanelelor gema de numărul musafirilor, și al învățăceilor; când Turnul Puterii — în care se înghesuia o droaie de Regi pompos îmbrăcați se umplea de o lume sgomotoasă și veselă, în mijlocul florilor rare, al parfumurilor suave și al melodiilor minunate, de glasuri și instrumente, — un corp de Ieniceri mustăcioși dădu năvală în multimea pe care o risipi cu lovituri de bătă, puse mâna pe Mesia și pe Regina sa și îi duse la Adrianopol.

II

Hakim Başa, medicul Sultanului, care în calitate de evreu turc el însuşi, părea mai potrivit să stea de vorbă cu Sabatai — arătă acestuia hotărîrea Marelui Stăpân, chiar în seara sosirii sale la Adrianopol. Ostatecul eliberat fu găzduit într'un apartament confortabil al Palatului, ce dădea spre fluviu. Întins pe un divan mareş, el pufăia cu o linişte prefăcută, din ciubucul lui.

— Cum trebuie să te porţi în faţa Marelui Domnitor? întrebă Sabatai, cu un aer nepăsător, când primele saluturi fură schimbate între el şi medic. N'aş vrea să greşesc regulile, arătându-mă în faţa Măriei Sale.

— Să isprăvim această comedie, Sabatai Zevi, făcu aspru medicul. Sultanul nu-ţi cere dovezi de bună purtare, ci... o minune.

— N'au fost destule minuni? zise Sabatai cu voce scăzută.

— Prea destule! răspunse scurt medicul. Toţuş, dacă vrei să scapi cu viaţă mai trebuie una...

— Şi care anume?

— Trebuie să te faci Turc!

Şi un surâs slab apăru pe chipul medicului.

Urmă o lungă tăcere. Buzele lui Sabatai se strânseseră deasemenea, uşor, dar nu ca să zâmbească. Strălucirea regească dela Abidos nu-i mai lumina faţa şi tristeţea lui semăna mai

mult a suferință, decât cu nobila îngândurare de altă dată.

— Și dacă mă împotrivesc să înfăptuiesc a-
ceastă... minune?

— Atunci, ne va trebui altceva. Muftiul Vanni e de părere să te plimbi gol și să te faci ținta arcașilor; dacă pielea ta se ține tare ca o armură, noi te recunoaștem drept adevăratul Mesia, acela pe care Allah îl sortește măreției și puterii pe care le pretinzi.

— Și dacă mă împotrivesc?

— Atunci, ca să fii silit te așteaptă rugul la poarta Seraiului! — tună Hakim-Bași-ul. Vei muri în chinuri. Nu se vor îndura să-ți taie capul, fiindcă știi că Mahometanii nu-și vor spurca sabia în sângele unui evreu. Incede-te în sfatul meu, Sabatai, urmă el coborând glasul, fii unul dintr'ai noștri! La urma urmei, Mahometanii sunt urmașii lui Agar; noi iubim pe Dumnezeuul unic care stăpânește peste pământ și în ceruri și nu mâncăm carne de porc. Și de altfel, adăogă el cu un aer glumeț, poți fi tot atât de bine Mesia cu un turban alb, ca și cu unul negru..)

— Renegatule! murmură el.

— Da! Schimbul e minunat. Sultanul este un stăpân mărinimos. (Fie ca umbra lui să nu pălească). El îți dă timp până în zori ca să te hotărăști. Turc sau martir! Vei fi plimbat pe străzi, cu torțe aprinse, legat de mâini și biciuit în fața întregului popor. Aceasta e ho-

lărârea Sultanului. Încă odată, s'o știi: el este un stăpân care plătește mărinimos. La drept vorbind, la ce bun să ne dăm ifose, între noi... doi Evrei, hei?...

Și clipi din ochi.

— Soarele îl salută pe Mahomet în fiecare dimineață, spun acești Turci; fie ca mâine să salute un nou mahometan!

Sabatai se ridică dintr'o mișcare măreață.

— Câine păcătos! Pleacă!

— Până mâine! Mâine, sultanul te va primi! Tăcu Hakim-Bași-ul neclintit.

Și cu plecăciuni batjocoritoare, ieși din apartament.

Intr'o altă încăpere, Meliselda se odihnea după oboseala călătoriei. Dar sfârșitul sgomotos al convorbirii o trezise, Ea auzi vorbele de bun rămas ale medicului. Dădu la o parte portița și-l privi pe Sabatai; trupul ei mlădios era pe jumătate ascuns de tapițerii, iar pe chipul său se juca un zâmbet îngeresc.

— Sabatai! murmură ea.

El întoarse o privire întunecată.

— Tu ești veselă! spuse el cu amărăciune.

— Ceasul n'a sosit oare? strigă ea cu bucurie.

— Da, într'adevăr, ceasul a sosit.

— Ceasul ultimei mărturii și al ultimei tale izbânzi! Ceasul atât de așteptat al înfățișării tale înaintea Sultanului, când îi vei lua coroana de pe cap și o vei pune pe...

In loc să-și sfârșească gândul, ea alergă să-i

cuprindă capul și să-l strângă la sânul ei. Inșă el îi respinse îmbrățișarea. Inmărmurită, se dădu înapoi. Pentru prima oară se arătă aspru, nu numai cu ea, dar și cu o ființă oarecare.

— Lasă-mă! Lasă-mă! strigă el.

— Nu! Tu ai nevoie de mine!

Și brațele ei se întinseră spre el cu duioșie. El o privi, fără să facă nicio mișcare ca să-i răspundă.

— Da! Am nevoie de tine, spuse el cu durere, dar lasă-mă singur!

— Parcă mi-ai fi străin! zise ea tremurând. Nu te mai înțeleg.

— Măcar de-ai fi fost întotdeauna o străină! Să nu fi înțeles vorbele tale!

— Sabatai, aiurezi!

— Dimpotrivă, mi-am revenit în fire. O Doamne! Doamne!

Și căzu plângând în hohote, pe divan.

Neliniștea Meliseldei crescuse.

— Scoală-te! Te vor auzi!

— Să mă audă! Dumnezeu nu mă aude!

— Nu te aude? Când tu ești El?

— Eu, Dumnezeu!

El râse cu amărăciune.

— Tu o credeai! Tu care mă știi un om, doar un om!

— Eu știu că ești divin, te-am iubit cu o bucurie nesfârșită! Tu ești Mesia!

— Mesia! Și nu mă pot mântui pe mine însumi!

— Cine te poate vătăma? Cine a îndrăznit să te atingă vreodată? Fie ca îngerii să vegheze asupra pașilor tăi! Oare viața tu nu este o minune fără sfârșit?

El scutură capul cu desnădejde.

— Tot anul acesta, în toate acele luni nesfârșite din închisoarea dela Constantinopol și din Castelul dela Abidos, am așteptat, am nădăjduit Minunea. Dar ce glas mi-a vorbit? Măine voi fi ars sau biciuit cu nuele. Cine știe ce-mi vor face acești câini!

— Sst! Sst!

— Ah, te temi pentru mine! strigă el triumfând răutăcios, tu știi că nu sunt decât un muritor!....

Bujorul frumoșilor ei obraji păli, dar Meliselda nu se dădu bătută.

— Nu! Eu cred încă în tine! Te-am urmat în închisoare, fiindcă eram sigură că se va preface într'un palat. Te voi urma mâine când te vor supune la chinuri, incredințată că se va întâmpla minunea cea mare și că nuelele se vor preface în pene de îngeri. Cuvântul lui Zaharia s'a împlinit: „In acea zi, te voi face cârmuitor al Iudeii, ca un cămin care arde în mijlocul pădurii și ca o torță aprinsă în mijlocul unei grămezi de pae”.

El o privea cu ochii umezi.

— Da, Meliselda, ai fost sinceră și inimoasă; și acuma, când sunt singur, când uralele credincioșilor s'au îndepărtat, când Regele Lumii

e părăsit în cenușă și beznă, tu-i mai păstrezi credință.

— Da, cred că este o grea încercare, cea din urmă a credinței mele.

Ea îi surâse îmbărbătându-l și o nouă nădejde îl învioră.

— Dacă ar fi într'adevăr o încercare, cea din urmă încercare și a credinței mele! murmură el, dar nu! Când raza asta albă a lunii va lumina din nou cerul, nu voi mai fi decât un hoit ciopârțit, pradă lupilor... Doar dacă... Oh! atâta m'am rugat pentru un semn! Oh! cum m'am rugat! Și acuma... Ah! iată! O stea care cade! Doamne! Fă ca acesta să fie capătul nesfârșitului meu chin! Căci pedeapsa îngâm-fării mele este mai mare decât pot s'o îndur. Doamne! Doamne! Pentru ce mi-ai trimis acele glasuri, acele murmure dumnezești, acele gânduri neîncetate, cari făceau să-mi freamăte sufletul? Dece mi-ai arătat păcatele lui Israel și suferințele lui, durerea și răul Lumii și m'ai îndemnat să lupt pentru mântuire, pentru Renaștere?

Pieptul i se umplea de hohote de plâns.

— Iubitul meu Sabatai!

Și brațele drăgăstoase ale Meliseldei îl îmbrățișară.

El se scutură de ea cu asprime.

— Inapoi! Inapoi! strigă el. Înțeleg semnul, îl înțeleg însfârșit. Prin tine am făcutuit nelegiuirea față de îndurarea lui Dumnezeu!

— Prin mine! spuse ea în timp ce puterile o părăseau.

— Pa, buzele tale mă îndepărtau dela rugăciune, brațele tale m'au dus departe de drumul celor drepți. M'ai făcut nesupus Legii, logodnica mea. Timp de aproape patruzeci de ani am trăit singur, mi-am tăvălit trupul în zăpadă și ghiață; da, eu care mă tem acuma de nuiielele călăului, m'am biciuit până ce făceam să-mi curgă sângele din douăzeci de răni. Și acuma, o Doamne! O, Doamne!... Femeie, tu m'ai spurcat! Mi-am pierdut harul dumnezeesc! M'a părăsit ca să se încarneze într'unul mai vrednic! Am fost Mesia... acuma nu mai sunt nimic!... Doar un om.

— Eu?... Eu ți-am luat harul dumnezeesc? strigă ea plină de mânie.

El sări în picioare, o strânse la piept, îi sărută nebun buzele.

— Nu, nu, tu m'ai învățat! Iubirea, iubirea! Sufletul iubirii străbate totul, el ușurează greul vieții! Fără tine, aș fi trăit și murit, fără să fi cunoscut mândria de a fi bărbat. Sunt un bărbat mândru de puterea lui. O, tinerețe înăbușită, de ce nu te-am priceput mai curând!

Lacrimi de milă pentru el însuși îi curgeau pe obrajii-i palizi.

— O, dragostea mea pierdută, o tinerețea mea! Inapoiază-mi-le, Doamne! Ce sunt eu pentru ai mântui pe ceilalți? Fericțiți, prea fericțiți, cei cari turmează soarta oamenilor de rând, fericțiți în

dragoste, în căminul și familia lor! Vai celor ce vor să se ridice! Vai celor ce se chinue, se disprețuesc și se încumetă să mântuiască omenirea! Și pentru ce? N'au deajuns, dacă au dragostea? Iubirea este Dumnezeu, iată Impărăția, iată Impărăția!... Vino, vino, tu nu ești decât o femeie și eu sunt un bărbat!

— Dar... musulman!

— Ce are aface? Dumnezeu e pretutindeni! Oare Maimonide al nostru, al cărui mormânt îl cinstim la Tiberiada, n'a fost și el o vreme musulman? N'a spus el că nimic din ceace poate să ne scape viața nu ne este oprit?

El vru din nou s'o cuprindă în brațele sale, însă ea fu aceea care se dădu înapoi de data aceasta. Ochii ei scânteiau.

— Nu! Dacă ești un om, nu te măi iubesc! Tu ești sau nu ești Dumnezeu, ori poate... ești un înșelător!

— Meliselda!

Ea nu păru să audă strigătul acesta de agonie.

— Haide, făcu ea aspru, încercarea a ținut indeajuns. Am îndurat-o destul de bine, recunoaște!

— Nu sunt nici Dumnezeu și nici un înșelător! se împotrivi el cu glasul frânt. Spui că dacă nu sunt decât un om, nu poți să mă iubești? Dar când ai venit să-mi înfrumusețezi viața, nu mă desvăluisem încă drept Mesia!

— Hei! Mai știi eu ce gândeam pe atunci? Sărmană fată fără căpătâiu, cu mințile frânte

de viața din mânăstire, de sângele vărsat în fața ochilor mei de copil! Am venit la tine plină de patimi fără frâu, de închipiri nemai-pomenite... Inșă trăind lângă tine, am văzut frumusețea sufletului tău, mila ta nesfârșită, curățenia vieții tale în mijlocul atâtor ispite care mă făceau geloasă ca o femeie din Damasc. Atunci am văzut că erai Dumnezeu!

— Și eu, din ziua în care te-am văzut, am simțit că nu eram decât un om... Dar învățăceii mei se înmulțeau... prin credința lor izbânda mă aștepta și am simțit trezindu-se în mine visul meu blestemat... Crezui în vedenia ce-ai avut-o cu Impărăția și în ziua când am împărțit lumea, mă credeam într'adevăr Mesia! Dar vai!... Șezând pe tronul meu dela Abidos, în timp ce călătorii veniți din toate colțurile Lumii îmi sărutau picioarele, o îndoială mă cuprinsese și glasuri perfide începură să-mi sufle mereu în ureche: „Tu ești Mesia? Tu ești Mesia?” Luptam ca să le înăbuș în cântece de sărbătoare, însă în tăcerea nopții ele reveneau și-mi strigau batjocoritoare: „Om! Om! Nu ești decât un om!” Și atunci când se arată Nehemia...

— Om? strigă Meliselda nerăbdătoare. Hei! Nu cunosc eu bine oamenii? Cine a văzut mai bine decât mine slăbiciunile, deșertăciunea, desfrâul lor? Destul!... Măine te vei arăta ceea ce ești... Dumnezeu!

El se trânti pe divan, suspinând.

— Lasă-mă, Meliselda! Du-te odihnește-te! În noaptea asta, poate ultima pentru mine pe lumea aceasta, trebuie să veghez singur.

Ea înălță capul:

— Măine, da, mâine va fi Impărăția Cerurilor!

Și surâzând cu nespusă încredere, se aplecă, îi sărută ușor părul și se strecură afară din odaie.

Însă în creierul său înfierbântat, în sufletul său chinuit, nu înceta să se desfășoare în acea noapte de pocăință, groaznică tragedie a îndoelii, întretăiată de frânturi de rugăciuni spasmodice... Om sau Mesia?... Mesia, silit de Dumnezeuul lui să înfrunte ultima ispită? Sau martir, în ajunul unei morți înfiorătoare?

Ce-i mai păsa, în cazul acesta, ce-i mai păsa victimei unei jalnice închipuiri, dacă va trăi ca evreu ori musulman, o viață de rușine? A muri ar fi mai nobil poate!... Da, trăind ca o amintire eroică în inimile oamenilor! Dar... Meliselda! Să părăsești sânul ei dulce, soarele, pământul surâzător, toată frumusețea Lumii și a vieții omenesti, către care ochii lui tocmai se deschiseseră, după o viață oarbă de chinuri?

— O. Doamne! Doamne! De ce m'ai părăsit?

III

De cum se crăpă de ziuă, atingerea ușoară a unei mâini prietenoase veni să-l scoată din

adâncurile visării lui. El ridică o față palidă, năucă.

Înainte de a-l stătea Meliselda în prospețimea-i strălucitoare, ca o suflare luminoasă care vine să gonească duhurile nopții. Văzând-o, simți iarăși fremătând în el dulcea și trista melodie a vechiului cântec spaniol:

Din scaldătoarea-i iese
Albă și curată ca zăpada

Meliselda.

De mărgean îi sunt buzele
Și vârful degetelor ei ușoare

Meliselda.

Visurile dumnezeiești ale tinereții nu se mai arătau decât șterse în sufletul său.

— Pacea e cu tine? întrebă ea.

Capul lui Sabatai îi recăzu pe piept.

— Dela fereastra mea am văzut soarele răsărind pe Marița și dând apelor întunecate o sclipire nouă, spuse el. Însă credința-mi rămâne cenușie și moartă... Atunci, mă gândesc la cântarea minunată a lui Moise Ibn Ezra din Grenada: „Zilele tale sunt vise deșarte și viața ta este ca norul dimineții. Atâta cât acesta pozește pe corturile tale, poți să le locuești, dar dacă se ridică, ești nimic și târît către locuri necunoscute”. E sfârșitul, Meliselda, sfârșitul marilor mele închipuiri. Și încă odată, ce sunt eu alta decât un om, supus greșelilor, suferin-

țelor, dezamăgirilor celorlalți muritori? Un om a cărui viață înflorește o clipă, ca un trandafir ce se vestejește... și ai cărui spini rămân!

Nespusa tristețe a glasului său, o lăsa tăcută; în clipa aceasta, vocea melodioasă, privirea vișătoare și tristă, desnădejdea nesfârșită a acestui om, o cuprindeau încetul cu încetul și contopea inima ei cu a lui.

— Tot pentru mine, într'adevăr, urmă el, cântă poctul Sefard:

„Gândește-te la muncile pe care le făceai în arșița soarelui și ziua și noaptea fără preget; munci pe care le știai fără folos — căci, e drept, de-alungul anilor ai alergat după lucruri deșarte și ai ajuns plin de deșertăciuni. Tu erai păzitorul viilor, însă n'ai știut să-ți păzești nici via ta; și în timp ce Domnul își aruncă privirile ici și colo îngrijindu-se de înflorirea butucilor și de pângul ciorchinilor dulci, vai! spinii și măcăcinele au năpădit-o pe a ta; ai îmbătrânit, părul ți-a albit și te-ai rătăcit fără întoarcere”.

— Da, am greșit, m'am rătăcit; însă poarta mi-este oare închisă pentru totdeauna? A fi un om, nu-i oare un lucru destul de mareț?

Glasul i se stinse și cu el farmecu-i liniștitor și dulce. Cu inima bătând, cu ochii aprinși, Meliselda strigă:

— Nu! Dacă nu ești decât un om, nu ești nici măcar un om! Dragostea mea a murit!

El se dădu înapoi în fața disprețului ei. Nici-

odată n'o văzuse astfel. Ultima strofă a vechiului cântec îi reveni fără voe în minte:

Mândră de mândru-i neam,
Chipu-i străluce ca o spadă

Meliselda

Sprâncenele-i sunt arcuri de oțel
Iar gura ei, o floare...

Meliselda

„Iar gura ei, o floare”... Ah! Doamne, ce durere să lași floarea și să nu culegi decât cununa de spini.

— Meliselda! strigă el suspinând, fie-ți milă de mine.

Ușa se deschise, doi ofițeri ai gărzii împărătești se arătară.

— Tu mă osândești la moarte! spuse el în ebraică.

— Sunt credincioasă cultului ce ți l-am închinat! răspunse ea, deasemenea în limba sacră.

Și chipul îi străluci de acelaș surâs plin de încredere.

— Nu sunt decât un om, ți-o spun!

Din nou sprâncenele negre se prefăcură în arcuri de oțel.

— Atunci, mori ca un om! Crezi că aș vrea să împărtășesc umilința ta? Dacă trebuie să fiu nevasta unui musulman, să fiu a Sultanului! Dacă nu trebuie să împart tronul lui Mesia, voi împărți pe cel al unui Împărat! Cântecul tău spaniol mă face fiică de Împărat, voi fi soție de Împărat!

Și porni să-i râdă în obraz.

Gărzile, vădit stingherite, înaintară cu respect; mânia Meliseldei căzu deodată. Se svârli în brațele lui Sabatai.

— Regele meu! E o cruzime să pui în chipul acesta la încercare credința mea!

Apoi, desnodându-și brațele din jurul gâtului său :

— Du-te către Impărăția ta! strigă ea.

El se îndreptă: flacăra care ardea în ochii femeii, se oglindea într'ai lui.

— Sultanul te cheamă, murmură respectuos unul dintre ostași.

— Sunt gata, răspuse Sabatai, orânduindu-și liniștit faldurile mantiei sale negre...

Meliselda rămase singură. Clipele trecură încete, îngrozitoare... Infățișarea-i strălucitoare, plină de credință se șterse încetul cu încetul... Se mai scurse încă o jumătate de ceas și șerpii reci ai îndoelii începură să se miște și să se târască în jurul inimii ei îngrozite. Dar dece Sabatai nu era la urma urmei decât un om?... Tot trecutul i se perindă pe dinaintea ochilor într'o goană nebună, lăsând-o — când zâmbitoare la dovezile strălucite ale divinității sale: supunerea popoarelor, respectul Turcilor, cel al Creștinilor, rabinii și înțelepții cari, se îngrămădeau să-i sărute evantaliul, comorile vărsate în mâinile sale; când — înfiorându-se la amintirea șubrezeniei, a slăbiciunii sale sufletești, ca cele atât de omenești, ca ale oricărui muritor de rând: și pe măsură ce credința ei se clă-

lina și avântul insuflat de ea se năruia, neli-
niștea pentru siguranța soțului începea să i se
înfiripeze în inimă, apoi creștea ca un val ce
se ridică și cară totul cu el, care o împingea
pe ea însăși pe urmele lui. Cu cât temerile ei
luau ființă, cu atâta își dădea seama de dra-
gostea ce-o lega de acest om. Revedea frumu-
seșea lui întunecată și dulce, simțea atingerea
aproape magnetică a mâinii lui. Dar dacă ea
l'a trimis într'adevăr la moarte? Dacă el lăsase
să i se încerce dumnezeirea? Dacă acel Turc
hain se bucură acuma de strigătele nefericitului
desamăgit? O, nesocotito, care l-ai împins spre
rug, spre chinuri!... O spaimă nebună îi îngheță
toate mădularele... Ah! dacă el era într'adevăr
o ființă divină poate că la turma urmei tre-
cerea lui la mahomedanism face parte din Pla-
nul Mântuirii! Iar dacă nu era decât un om de
rând, ei bine, în felul acesta va fi cruțat de o
moarte îngrozitoare! Toate laolaltă, vedeniile sân-
geroase ale copilăriei sale i se arătară din nou;
o flacără se răspândește în vinele-i înghețate. A-
pucă o manta, o asvârli pe umeri și se repezi
afară din odaie.

Frumuseșea ei de hurie în acest palat plin
de fețe voalate, cuvintele ei că sultanul i-ar fi
poruncit să vie după soțul ei, o ajutoră să
treacă, ușă după ușă, printre eunucii negri ai
seraiului și eunucii albi ai apartamentelor re-
gale, până ce, prin despărțiturile unei perdele
de purpură, putu să întrezărească dela depărtare

chipul despotului, cu turbanul împărătesc pe cap, așezat pe un tron înalt și înconjurat de ofițeri.

Un paj o opri. Ea crezu că leșină.

— Mehmed Efendi! chemă pajul.

Inebunită, abea putând scoate o vorbă, ea încercă totuși să ceară paznicului înalt care deschidea ușa, să fie primită. Însă acesta întinse brațele, cuprinse trupul ei care se clătina și ca un vis înfiorător, ea simți deodată, — în ciuda turbanului alb și a mantiei verzi — ceva foarte familiar izvorând din chipul acela necunoscut. În clipa următoare, cu un simțământ asemănător unei lovituri de pumnal, îl recunosc pe Sabatai.

— Ce este comedia asta? murmurară buzele ei albe, în timp ce împotrivindu-se plină de scârbă, căuta să scape de îmbrățișarea lui.

— Stăpânul meu Sultanul m'a făcut paznicul porții lui — Capigi Bași Otorak, răspunse Sabatai cu glas rugător. El este milos și îngăduitor. (Facă-se ca Allah să laude puterea și împărăția lui). Leafa e mare, Stăpânul mărinimos... Jur că nu este un alt Dumnezeu afară de Domnul și că Mahomed este proorocul lui...

El o cuprinse iarăși în brațe pe Meliselda care-și pierduse puterile și-i acoperi obrazul de sărutări.

IV

Pe acele vremuri, veștile făceau cale înceată. În săptămâna următoare, în timp ce Agi Meh-

med Efendi și nevasta lui Fatma Kadin (născută Sarah și numită încă Meliselda de îndrăgostitul ei soț, păzitorul porții sultanului) pri-meau dela triumfătorul Muftiu Vani instruirea religioasă mahometană, — un mare Sinod evreesc, care aduna la Amsterdam într'un val puternic de credință și voieșie pe rabinii și învățații conducători de școli — dădea citire unei scrisori în cinstea lui Mesia.

Și în timp ce Marele Sultan chibzuia nimicirea tuturor evreilor din împărăția otomană — din pricina răsvrătirii lor — și trecerea silită la Islam a copiilor orfani — toți Evreii din lume sărbătoreau pentru ultima oară, credeau ei, Ziua Iertării Păcatelor. De cinci ori în timpul acelei zile lungi de post, credincioșii, plângând, îmbrăcați în giulgiul lor, se clătinau, chemând fierbinte cuvântările cerului asupra lui Sabatai Zevi, Mesia al lui Israel.

Faima și amintirea lui trebuiau să dăinuiască timp de mai multe generații; visătorii evreimii trebuiau să întrețină mai departe credința lor în el; mulți, luându-se după acest Mesia îmbrăcară turbanul alb al Islamului.

Însă, prin ce îndemânatece sofisme cabalistice, prin ce îndemnuri ale unei dorinți pătimășe — potrivită să-i facă și pe îngeri să plângă — putură acești nenorociți învățaței încăpățânați să păstreze marea nădejde care tocmai le luminase dureroasa noapte a ghettourilor și să lămurească înfrângerea lui Sabatai? La ce nu-

măr neînchipuit de secte, de contrasecte dădu naștere apostasia lui? Câți profeți noi — la Madrid, un cântăreț de gitară, la Pignerol un neguțator de tutun, la Copenhaga un milionar creștin de sânge albastru — întreținură această mare și înduioșătoare nădejde deapururi vie, încă multă vreme după Sabatai?

În sfârșit, cine știe după câte crize noi de înșelăciune și de fățarnicie, după câte năzuinți reînnoite ale măreției lui apuse și virtuții lui timpurii, după câte turburări trezite ale trupului și sufletului său, muri un surghiunit singuratec cu părul alb, în Ziua Iertării Păcatelor, într'un târgușor albanez unde nu locuia niciun frate evreu care să-i închidă ochii și să-i murmure la urechea lui de muritor o rugăciune nemuritoare !

Toate acestea nu sunt scrise, oare în hrisoavele ghetoului?

(Aci se sfârșește al treilea și ultimul sul).

ȘLEFUITORUL DE STICLE

Călătorul coborî din *treckshuyt* pe țărmul unuia dintre canalele orașului Haga. Slab și plăpând, ușor încovoiat, putea fi lesne deosebit de Olandezii blonzi prin înfățișarea-i nobilă de spaniol cu sprâncene negre, păr lung și creț. Când trecu, privind în gol, prin mijlocul celor cari se încălzeau la soare în așteptarea vaporului, el nu-și dădu seama la început că fețele lor luau o înfățișare dușmănoasă și chiar sălbatică la vederea lui.

Aceasta, fiindcă drumețul nu avea ochiul isteț pentru lucrurile lumesti. De sigur dela plecarea din Utrecht, se bucurase de călătoria ce o făcuse de-alungul vechiului canal mărginit cu tufișuri verzi, care se deschideau când și când spre răbufniri de priveliști netede, întretăiate de mori de vânt; dar el primea dela natură mai curând o vedere a întregului.

Era pătruns de simțământul de pace care izvora din fondurile, din zările de verdeață, din murmurul izvoarelor, dar nu cunoștea decât în parte numele diferitelor soiuri de copaci; și mai

puțin pe cel al plantelor de apă și al florilor care împodobeau din belșug suprafața canalului.

În cele din urmă totuși, cum se înapoia vișător acasă prin străzile frumoase și largi ale Hagei, văzu bine pe toate chipurile aceeași înfățișare răuvoitoare; dar nu se gândi nicio clipă că această rea voință l-ar privi pe el, ci o puse numai pe seama pornirilor războinice pe vremea aceia — ale locuitorilor.

Intr'adevăr, decând tânărul prinț de Orania — drept răsplată pentru alegerea lui în Stathouderat — îi scăpase pe Olandezi de desnădejdea pricinuită de năvălirea franceză și de flota Englezilor; de când cu faimosul cuvânt: „Voiu muri în cel din urmă șanț”, Olanda nu mai îndrăsnea să încerce o sinucidere deschizându-și singură zăgazurile, însă valurile deslănțuite ale mâniei poporului nu erau decât în parte potolite.

O piatră care-i atinse obrazul și apoi se izbi de mica lui desagă de drum îl făcu să tresară. Incepu să înțeleagă. Deci, pentru el erau acele priviri dușmănoase! Și cuvintele șuerate între dinți: „Trădător!”, „La spânzurătoare!”, „Jos cu renegatul!”, îi risipiră ultimele îndoeli. O umbră de tristețe întunecă blândețea gurei sale; apoi, expresia obișnuită de bucurie vișătoare a chipului său reapăru și foarte liniștit, el își văzu de drum.

Astfel, chiar în orașul său, se răspândi șovnul că el era autorul nelegiuitului *Tractatus theo-*

logico-politicus; el era trădătorul Statului și al Bisericii.

Deci, în zadar tipărise el cuvântul „Hamburg” pe coperta *Tratatului* său, înzadar încercase să-și apere liniștea rostindu-și gândul într'un chip nepărtinitor, degeaba își închisese trupul într'o mansardă, ca să-și poată răspândi sufletul său prin lume! Acela care dădea o asemenea lovitură de trăsnet nu putea rămâne necunoscut!

Desigur că străinii de seamă și nobilii, spilcuiții nobili care urcau zilnic caturile casei lui (spre paguba meseriei sale de șlefuitor de sticle pentru microscopae) erau aceia care răspândiseră în Haga mirosul de pucioasă ce desvălue prezența diavolului... Și mai sigur încă, tinerii și înflăcărații învățăcei pe care-i luminase prin viu grai sau prin scris, îl duseră, în râvna lor, fără să vrea, la faimă sau la rușine...

Tot mergând, chibzuia. Nimic nu se schimbase deci față de trecutul îndepărtat, când începuse să se desprindă de ghetto; când cei cari îl preamăreau, oarecum speriați, se duceau ca și vânătorii de erezii să șoptească la urechile Bethdinului că el desminte minunile și că puțin îi pasă de obiceiurile religioase!

Bietul Saul Morteira, vechiul dascăl, cât o mai fi trebuit să sufere când a trebuit să rostească osândirea lui! Totuș, nimic nu l-ar fi putut mira, fără îndoială, din partea unui elev atât de îndrăzneț, atât de iscoditor pentru cei

15 ani ai săi! Și acuma, când învățacelul se cătușase și părăsise ghettoul, sau mai curând Ghettoul îl părăsise pe el, iată că el înspăimântă și lumea creștină în folosul căreia coreligionarii săi îl crezuseră un ticălos apostat.

Neclintit, el tăgăduise toate sistemele secolului, doctrinele cartesiene cât și credința Bisericii... Desigur, Țările-de-Jos, eliberate din strâmtoarea spaniolă, se arătau — cu multă nobleță — pentru libertatea religioasă; dar, ca să privești Biblia ca literatură, să-i dai o tâlmăcire științifică! Până și îngăduința olandeză trebui să aibă o margine! Și filosoful îndrăznise să spună: „Ce nenorocire mai mare poate fi pentru un Stat decât să izgonească și să ducă la eșafod niște oameni cinstiți, numai fiindcă vor să gândească cu mintea lor și nu vor să se hotărască să spună minciuni?” Statele generale atacaseră lucrarea care conținea aceste rânduri; și fu chiar oprită.

Prigoana avea acuma să se atingă și de el? Il vor supune creștinii aceluiaș tratament pe care-l îndurase atâta vreme din partea Evreilor? Revăzu pumnalul acelu evreu pățimaș care, prin încercarea lui de a-l omorî, îl hotărîse să trăiască singuratec, în împrejurimile Amsterdamului, chiar înainte ca vrednicii lui coreligionari să-i înduplece pe magistrații civili să-l alunge din „noul Ierusalim”; și într'o izbucnire de amărăciune, pitoreștile blesteme portugheze ale tribunalului rabinic, ce-i reveneau acum în minte, îi părură că ar fi dat roade:

„Intocmai hotărîrii ingerilor și judecății sfinților, cu întărirea Dumnezeului celui viu și al întregii Comunități, alungăm pe Baruch de Espinoza... Blestemată să-i fie ziua și blestemată să-i fie noaptea! Blestemat să rămâie când se culcă sau când se scoală, afară sau în casă! Fie ca Dumnezeu să nu-l ierte deapururi, ca mânia și răzbunarea lui să se aprindă împotriva acestui om, ca toate ocările, toate afurișeniile Sfințelor Scripturi să-i apese oasele în vecii vecilor!”

Aceste cuvinte îi reveniseră în minte și când scria Trachtatus-ul. Avură ele vreo înrâurire asupra gândirii sale? El își punea această întrebare, turburat de a le fi regăsit atât de vii în amintire. Ura îl mânase de pe când a scris capitolele cu privire la Evrei? Oare sângele lui fierbinte de Spaniol clocotea la gândul pumnalului care era gata să-l străpungă? Suferința îi știrbise nepărtinirea spiritului său? — „Iată că acest lucru mă va sili să fac ceea ce n'aș fi făcut înainte, dacă acest lucru nu se întâmpla!” îi spuse el prietenului său Menonitul, când află de osândă, acolo, pe drumul dela Udekirke. Dar era oare adevărat lucrul acesta? Desigur, tâlmăcise mai curând cu dușmănie decât cu Dragoste punctele isbitoare ale credinței lui strămoșești...

Era o rămășiță de ură? Sau își păstrase oare nealârnarea cugetului său?

Această îndoială îi desvăluia cât de greu sunt

de dobândit stăpânirea de sine și supunerea fără șovăială față de adevărul desăvârșit!

„Vai! suspină el, ceea ce ne apasă mai greu, nu este atât ura și disprețul față de oameni; adevărata povară este cea a urei și disprețului pe care ni le însuflă ele în schimb! Iată ceea ce te împiedică să răsufli liber, să judeci fără nicio părtinire!”

Ah! el ierta lipsa de prietenie a fraților săi de altădată! El îi ierta pe acești fii ai unui secol de prigoană, mâniați că poți lepăda o credință pentru care ei și strămoșii lor părăsiseră totul, patrie și avere! Da, flăcările Inchiziției nimiciră pe martirii evrei; da, o religie care cerea asemenea jertfe se pare că nu putea fi lepădată de bună voie... Cum să faci pe acești oameni simpli să înțeleagă că, dacă moartea unui martir dovedește credința sa, ea nu poate dovedi, însă, neapărat că această credință cuprinde și adevărul adevărat?

Dacă nu răspunsese îndeajuns prin iubire urii fraților săi, trebuia acuma să alunge orice părere de rău, căci neliniștea este un rău, o întoarcere la un grad de desăvârșire mai mică. Trebuia mai curând să se bucure că opera lui, cea adevărată, *Etica*, — stabilită de el după ultimile principii ale geometriei pure — nu purta nicio urmă a personalității sale. Ea va fi publicată fără numele său, abia după ce va muri. Astfel, nimeni nu va putea bănui că ar fi urmărit vreo ambiție personală. N'o spunea chiar el

însuși mereu în această lucrare: „Cei cari doresc să-i îndrumeze pe ceilalți, fie prin fapte, fie prin sfaturi, spre bucuria comună a binelui desăvârșit, nu trebuie în nici un fel să încerce să dea numele lor vreunei învățături”.

— Incă o piatră... apoi, niște huidueli zgomotoase pornind dela o ceată de oameni, îi amintiră dintr'odată că s'ar putea ca moartea să nu aștepte sfârșitul operei lui.

— Ciudat, gândi el, că acei cari nu știu nici măcar să citească sunt primii gata să osândească!

Și închipuirea îl duse iarăși în trecut, către ziua grozavă, doar cu un an în urmă, când această gloată sălbatecă îi rupea în bucăți pe cei mai nobili oameni din regat: cei doi prieteni ai săi, frații de Witt.

Ochii i se umplură de lacrimi la amintirea patrioților martiri, ale căror trupuri sfârtecate, poliția nu îndrăsni să le ridice decât noaptea și în taină!

Putea filosoful, chemând aceste dureroase amintiri, să-și dea seama că ucigașii nu făceau prin această faptă, decât „să-și exprime esența ființei lor”, așa cum el, prin faptele sale, își exprimă esența ființei sale?

Totuș Bunul Simț nu cerea ca ființa lor s'o nimicească pe a sa! Mai curând contrariul!...

Coti colțul străzii lui și intră la librarul său de pe Spuistraat, pentru a găsi desfătare și siguranță printre vechile volume, ultimile tipărituri

latine și frumoasele ediții Elzevir și Amsterdam.

— Ai *Religia Olandezilor* de Stupe? întrebă el, împins de un gând neașteptat.

— Cere în altă parte, răspunse librarul pe un ton hărățagos.

— Și tu, *Brutus*? făcu Spinoza surâzând. Te vei uni cu cei cari mă huiduesc și mă amenință? Aș fi putut crede totuși că erezia făcea să-ți meargă negoțul! Când se îngrămădesc polemicele și pamfletele, nu-i oare cea mai bună afacere pentru tine?

Librarul deschise ochii mari și îl privi țintă:

— Tu.... să ai îndrăzneala să vii aici să ceri cartea lui Stupe?... Asta e... adevărată obrăznicie!

Spinoza rămase surprins.

— Obrăznicie? Fiindcă el vorbește de mine?

— Heer Spinoza, spuse solemn librarul, comentariile tale cartesiene mi-au adus mai mult decât un *stuiver*; și tu însuși, cu toate că răsfoești mai mult decât cumperi, n'ai fost mai puțin bine venit în dugheana mea, ca să iei și să duci tot ce poate cuprinde capul ager care se ridică pe umerii tăi. Inșă, a te servi acuma, înseamnă să depășesc tot ceea ce îndrăznesc să risc, din pricina dușmăniei ce ți-o poartă poporul! Ce oare! Nu cumva ai crezut că zvonul șurubăriilor tale dela Utrecht nu vor ajunge până aici?

— Șurubăriile mele dela Utrecht?

— Da, da, la cartierul general inamic, unde

ne-ai trădat desigur, unde ne-ai dat pe seama lor legați de mâini și de picioare!...

Spinoza rămase înmărmurit. Iată că lucrul devenea ceva mai serios decât își închipuise: frații de Witt n'au fost uciși decât fiindcă erau bănuți că ar fi sprijinit pe Francezi! Ura politică este cu mult mai înfricoșătoare decât ura religioasă. Se arătase el oare nechibzuit primind măgulitoarea invitație a lui Condé de a veni să stea cu el de vorbă despre filozofie? Intrarea lui în tabăra franceză i-a fost ușurată, datorită biletului de liberă trecere a Mareșalului de Luxemburg; însă, după câte se pare, el nu se va reîntoarce atât de ușor la propriul său cartier general! In cazul acesta, de ce, oare, autoritățile olandeze îi dăduseră încuviințarea să plece ?

— Dar asta-i prostie curată! spuse el. Până și ultimul burghez din Haga știe că sunt un bun republican, că n'am avut niciodată alt țel decât gloria și înflorirea Statului! De altfel, nici nu l-am văzut măcar pe Condé care lipsea și n'am vrut să aștept să se înapoeze.

— Da, dar l-ai văzut pe Luxemburg! Te-ai întreținut cu colonelul Stupe, din regimentul elvețian !

— Este adevărat. Dar acesta nu e numai soldat. E și teolog.

— N'a încercat să te cumpere, să te corupă?

— Intr'adevăr, spuse Spinoza surâzând. A încercat. Mi-a oferit o pensie...

Librarul își astupă urechile:

— Sst! Nu vreau s'aud nimic. Dacă ăștia te vor omori, eu nu vreau să am niciun fel de amestec.

— Dar ca librar, aceasta te interesează.... Pen-siunea trebuia să-mi fie plătită de regescul său stăpân, dacă primeam să închin o carte Au-gustei Sale Majestăți...

— Și ai respins-o?

— Desigur. Ludovic al XIV-lea are destui lin-gușitori în jurul lui.

Librarul îi apucă mâinile și i le scutură cu lacrimi în ochi:

— Le-am spus-o, le-am spus-o! strigă el. „Și, ce-ar fi, dacă ar vedea toată această nobilime franceză care vine să te vadă! „Trimیși politici?” Haida de! Tot așa ar putea să se teamă pen-tru cinstea Doamnelor sus-puse care-i urcă scă-rile!” Iată ce le-am răspuns: Ei vin să-l vadă, ca el să-i lămurească asupra filozofiei lui Des-cartes al lor! Asta-i tot! Franța poate să aibe un filozof: trebuie însă o Olandă care să-l găz-duiască și un olandez care să-l înțeleagă! Și să ne închipuim, le-am mai spus, că ar fi venit pentru el o scrisoare cu pecetea lui *Royal So-ciety*?

— Mi-a venit vreo scrisoare din Anglia?

— Încă n'ai fost acasă? Această *Royal So-ciety*, am zis, este un corp savant, în ciuda nu-melui său. N'are nimic de-aface cu regele Carol și toată șleahța pe care o întreține! Ah! nemer-nicii, ei sunt aceia care-l ațâță împotriva noastră!

Spinoza zâmbi.

— Asta trebuie să fie bunul meu prieten Oldenburg, secretarul.

— Tocmai ceeace le-am spus! El a venit în prăvălia mea cu prilejul trecerii lui pe aici.

— Să-și ceară cartea lui?

— Nu, pe a ta.

Și zâmbetul librarului răspunse celui al lui Spinoza.

— Venise să-mi ceară să trimit câte un exemplar din *Principia Philosophiae Cartesianae* mai multor persoane distinse... Ah! mă rog Cerului ca tu să mai scri o carte!

— Poate că Cerul nu împărtășește vederile tale, murmură Spinoza, care tocmai răsfoia paginile unui atac împotriva noii sale cărți. Citea un pasagiu unde se spunea de el că este „un om cu purtare îndrăzneată și în acelaș timp fanatic și potrivnic oricărei religii”.

— E o carte bună, ceea pe care o citești acum! spuse librarul. E de Musoeus, profesorul dela Iena: *Tractatus theologico-politicus ad veritatem lancem examinatus*: „cântărit în balanța adevărului”. Un titlu ademenitor. Se spune că ar fi cel mai bun răspuns dat acelu veninos și vătămător *Tractatus*....

— Din care văd aici diferite exemplare, ascunse sub titluri false!

— Sst! Fructul oprit este întotdeauna cel mai cerut... Dar din moment ce dau în acelaș timp și antidotul...

— Fructul are deci nevoie de antidot?

— Da, merele otrăvite ale științei, oferite de șarpe....

— Un șarpe, într'adevăr, spuse Spinoza, citind cu glas tare „antidotul”:

„N'a uitat nicio însușire mintală, nicio șiretenie, niciun meșteșug, ca să-și ascundă uneltirile sub un văl strălucitor, pentru ca să ne putem îndoi că — printre cei mulți pe cari însuși demonul i-a hărăzit coruperii oricărui drept divin sau omenesc — s'ar putea găsi unul singur mai plin de râvnă în opera de corupere decât acest trădător, născut pentru cea mai mare afurisenie a Bisericii și nenorocire a țării lui”.

— Cum strivește el capul șarpelui, acest profesor de teologie! strigă Spinoza. Cum îl jertfește el în balanța adevărului!

Și murmură *in petto*:

— Veșnic acelaș lucru! Cei mai lipsiți de carte sunt întotdeauna cei mai dârzi în a afirma, cei mai aprinși să se vadă tipăriți!

Și presimțea oarecum că numele său, dacă va avea să străbată la lumină în ciuda tuturor măsurilor luate de el, va deveni timp de un secol sau două sinonim cu ateu și corupător. Incepu, însă, din nou să surâdă, bizuindu-se pe înțelepciunea și simțul de dreptate ale Universului.

— Iei cartea? întrebă librarul.

— Nu. Nu cu asemenea flecăreli poți face să înainteze adevărul. Dar lucrarea lui Lambert Velthuysen, o ai?

Librarul dădu din cap.

— E de o sută de ori mai bună decât asta. Te rog. s'o recomanzi prietenilor tăi, căci are o dialectică nemaipomenită, de care spiritul cititorilor ar putea fi într'adevăr înrâurit..

În drum spre casă, filosoful simți ațintite asupra lui priviri întunecate și dușmănoase: le răspunse printr'o ținută surâzătoare și plină de nevinovăție.

La capătul strâmtei *Spuistraat*, treburile pieții puneau stăpânire pe luarea aminte a mulțimii și Spinoza putu să-și urmeze drumul, fără să fie zărit de nimeni, printre tejghele și cărucioare zeelandeze acoperite de coviltirile lor de pânză. Deabia când ajunse la *Paviljoens gracht*, (unde, tăiat în piatră, el șade acuma, creionând un gând și pentru totdeauna în siguranță) se pomeni în fața unor noi încurcături. Chiar în pragul ușii sale, sub copacii cari mărginesc canalul, gazda lui, Van der Spijck, pictor, personajiu flegmatic, pe care fumul pipei lui îl învăluia întotdeauna într'un nour cețos, îi spuse un inimos bun sosit, însă... nu-i dădu voe să intre în casă.

— Aci nu vei mai locui de azi înainte.

— Aci, voiu locui astăseară, dacă mai sunt legi în Olanda, spuse liniștit Spinoza.

— Legile! Poporul este acela care se însărcinează să le îndeplinească. El îmi va sparge geamurile și-mi va scoate ușile din loc. Iar pe tine, te va schingiui și arunca în canal!

Chiriașul său începu să râdă.

— Haida de! Să omoare pe un optician cinstit! Să intrăm, prietene.

— Dacă ai fi stat liniștit în casa ta, să-ți șlefuești sticlele, în loc să fi plecat la Utrecht! De obicei, te încui cu atâta grijă! Da, nevastă-mea îmi spunea deseori că uitai să mănânci și să bei, câte trei zile la rând. (Căci, nu prea văd care ar putea fi hrana ta, când nu ești să-ți faci târguelile). Ce diavol te-a împins să întreprinzi călătoria asta lungă într'un moment de fierbere și neliniște ca ăsta în care ne găsim? Nu că aș lua în seamă măcar o secundă zvonurile care fac din tine un trădător; mai curând aș crede că bastonul ăsta al meu s'a prefăcut în șarpe ca toiagul lui Aaron.... Dar nu vreau să fi omorât la mine în casă!

— Fii pe pace! Tot orașul cunoaște convorbirea mea cu Stupe; de altfel, i-am adus-o la cunoștință librarului meu. Așa că nu-i decât o chestie de ceasuri.

— E adevărat că-i bun de gură.

— Da, făcu sec Spinoza. El știe de acum chiar că mi-a venit o scrisoare dela *Royal Society* din Londra...

Van der Spijck se făcu roșu ca sfecla.

— N'am deschis-o, strigă el cu aprindere.

— Bine înțeles! Dar poți să deschizi ușa.

Pictorul șovăi:

— Te vor smulge din locuința ta, cum i-au smuls pe frații de Witt din închisoare!

Spinoza surâse trist:

— Și, în ziua aceea, n'ai vrut să mă lași să ies; acuma, nu mă lași să intru.

— Aceste două fapte dovedesc că eu am mai multă grijă de tine, decât tu însuși. Dacă te-aș fi lăsat să te repezi afară ca să înfigi pe pereți protestul pe care îl scriseseși împotriva cruzimei populației, n'ai mai avea azi de riscat o viață! Fugi din oraș, te rog, sau caută ziduri mai groase ca ale mele! Știi bine că te-aș adăposti cu bucurie dac'aș avea puterea s'o fac. Nu te iubim cu toții — noi ăștia de aici? Oare ceilalți locatari ai noștri nu vin la tine, la boală sau necazuri, ca să-i îmbărbătezi? Oare copiii noștri nu te iubesc, nu te ascultă mai mult decât pe mama și tatăl lor? Dar dacă ar trebui să fi ucis în casa mea... Ce lovitură și ce durere ar fi pentru noi toți!

— Cunosc dragostea voastră, spuse Spinoza mișcat. Dar nu te teme pentru mine. Pot ușor să mă desvinovățesc. Sunt destui oameni și printre cei mai de seamă cetățeni ai orașului, care cunosc bine pricina călătoriei mele. Totuș, orice s'ar întâmpla, deîndată ce mulțimea se va strânge în fața casei tale, îți făgăduesc să ies și să merg drept către ei, chiar dacă s'ar purta cu mine cum s'au purtat cu nenorociții de Witt.

Van der Spijck deschise ușa mare:

— Cuvântul tău face cât un jurământ! spuse el.

Pe scară, proprietăreasa, o făptură veselă, scilpitoare de curățenie, purtând o scufie albă, șorț negru, pieptar cu șireturi și panglici roșii și verzi, când îl zări pe Spinoza, scoase un stri-

găt de bucurie și cu mătura în mână, se repezi înaintea lui.

— Fii binevenit, Heer Spinoza! Ce s'or mai bucura micuții, când se vor întoarce dela școală... O grămadă de tâlhari răspândesc în dreapta și 'n stânga, minciuni pe socoteala ta; mulți au încercat să-l tragă de limbă pe Henri. Dar nu le-a mers! Nu-i așa, Henri?

Henri surâse, cu un aer cam prostănac.

— Cei mai stăruiitori însă, au fost trei oameni: un bătrân, fiica lui și un tânăr. Au venit de trei ori, foarte supărați că nu te-au găsit. Se dădeau — cel puțin tatăl și fiica — drept vechi prieteni de-ai tăi, cari locuiesc la Amsterdam. Cât despre tânărul domn, se văita că nu-l găsește pe faimosul savant pe care nădăjduise să-l poată cunoaște și el. Mi-au pus o mulțime de întrebări! Dar a fost degeaba.

Obrajii negricioși ai lui Spinoza roșiră puțin.

— Și-au lăsat numele? întrebă el cu o curiozitate neobișnuită.

— Se termină în Ende, asta-mi amintesc.

— Van den Ende?

— Cam așa ceva.

-- Fata... este frumoasă?

— O zeiță! întrerupse pictorul.

-- Hm! făcu nevastă-sa. Mai curând băiatul! O zeiță nu poate fi o creatură de marmură.

— E o zeiță greacă, spuse Spinoza, prefăcându-se nepăsător. Intr'adevăr, îmi sunt prieteni vechi, în afară de băiat, un elev de-al bătrânului, fără îndoială. Un filolog foarte învățat

acest doctor Van den Ende, căruia trebuie să-i mulțumesc că știu limba latină...

— Și zeițele grecești! adăogă buna proprietară cu un ton drăgostos.

Drept răspuns Spinoza nu putu decât să tușească și începu să urce scara. Era mișcat și în asemenea împrejurări principiul lui era să-și părăsească interlocutorii, ca să nu pară mai puțin cumpătat decât se potrivește unui filosof.

— Așteaptă, cheea este la mine! strigă proprietăreasa, alergând după el. Ah! Ce praf e în odaia ta! Nu degeaba ți-e plămânul atins.

— N'ai făcut nici un fel de rânduială, cred, strigă el îngrijorat.

— De abia am dat puțin cu măturica de pene, când ți-am dus scrisorile, asta-i tot. Mă mânca mâna să ating hârtiile tale. Dar, vezi, nu-i niciuna în ordine.

Ea deschise ușa, lăsând astfel să se zărească o încăpere mică, unde cărțile și hârtiile făceau un contrast ciudat cu un mobilier de dormitor și cu sculele și scaunul șlefuitorului. Două ferestre împodobite cu perdele vechi roșii; pe perete, agățate în cuie, câteva haine desperechiate, dintre care una avea căptușala străpunsă de pumnalul unui fanatic și pe care o păstra, ca *memento* fără s'o dea la dres, cu toate că nu era mai veche decât restul garderobei.

— Dece, spunea deseori filosoful, dece să pui un articol mediocru într'un plic luxos?

Pe cămin — unde printre pipe vechi se vedeau două cătărămi de argint, singurele lui giu-

vaere — era agățată o schiță în cărbune, înfățișându-l pe Masaniello, în cămașă, cu o plasă pe umeri. Era opera lui Spinoza care luase ca model însuș chipul său — poate într'un moment de fantezie, când se văzuse revoluționar intelectual. O mapă, așezată lângă un microscop, cuprindea câteva studii în alb și negru, tot operele lui după mai mulți vizitatori vestiți și care în liniile mari aminteau destul de bine trăsăturile acestora. Operele altor desenatori și gravori împodobeau pereții.

Spinoza se așeză pe patul lui sărăcăcios cu un suspin adânc de mulțumire:

— *Desideratoque acquiescimus lecto*, murmură el.

Apoi aruncându-și privirile în jurul său:

— Mi-au dispărut pânzele de păianjen! gemu dânsul.

— N'am clintit nimica din loc, dacă am dat jos păinjeniișul cu mătura! zise proprietăreasa.

— Ba m'ai clintit pe mine! Numai pândindu-i pe păianjeni, mi-am putut dobândi înțelepciunea.

Și surâse.

— Glumești? zise ea.

— Ba deloc. Păianjenul și musca... asta-i toată viața; teologiile noastre sunt goale, fiindcă sunt suprimate mereu... Dar cine-mi va da muște acuma, pentru microscopul meu?

— N'ai să mă faci să cred că dorești să vezi bietele muște prinse de păianjenii tăi îngrozitori... Căci n'am înțeles niciodată, înainte

de a te fi cunoscut pe tine, ceeace Pastorul Cordes vroia să spună prin „a întoarce celălalt obraz”.

— Nu asta este învățătura mea! Ci cultul bucuriei. Eu susțin că virtutea este sforțarea care consistă în a apăra ființa noastră!

— Dar te duci totuși câteodată la biserică?

— Da, ca să-l ascult pe câte un predicator.

— Ciudat motiv!

Gânditoare, ea adăogă:

— Atunci, creștinismul nu este adevărul?

— Nu pentru mine.

— Ei bine! Dacă tu nu crezi, nu pot crede nici eu.

Spinoza surâse cu duioșie.

— Lasă-te îndrumată de Pastorul Cordes și nu de mine.

Femeea rămase nedumerită.

— Crezi deci c'ăș putea fi mântuită de învățătura doctorului Cordes? întrebă ea cu teamă.

— Da. Luteranismul este o învățătură bună. Nu te îndoii că vei fi mântuită de el, cu o condiție: să trăiești în pace cu vecinii tăi.

Chipul femeii se lumineă.

— Da, vreau să mă las îndrumată de tine!

El surâse iarăși. Convingerea sa era că teologia cere o supunere desăvârșită, așa cum filosofia vrea cunoașterea desăvârșită și amândouă aduc izbăvirea. Pentru mulțimea credincioasă care înțelege că Religia este răsturnarea Gândirii — părerile speculative sunt privite ca bune sau ca nelegiuite, nu după gradul lor de

adevăr, ei doar după chipul în care ele întăresc sau se ridică împotriva supunerii oarbe a credincioșilor.

Respingând propunerea îndatoritoare pe care i-o făcea gazda de a-i pregăti o masă caldă și rugând-o să-i cumpere numai o pâine, el se puse să-și despoae corespondența. Luă fiecare plic unul după altul, fără grabă, dar cu luare aminte. Scrisorile erau felurite. Unele cuprindeau critici — roadele unui secol de viață fără griji, când toți gânditorii Europei, înfrățiți, comunicau între ei pe deasupra mulțimilor întunecate; — altele, arătau îndoelile pline de respect ale învățăceilor, sau prostiile elegante ale diletanților filosofi; era și un schimb prietenesc de idei cu fizicieni empirici ca Boyle și Huyghens, al cărui telescop lărgise universul filosofului, ca și pe Dumnezeu gânditorului; sau încunoștiințarea că s'a primit ultimul *Scholium: Nil volentibus arduum*, din partea unei societăți de tineri studenți din Amsterdam, cărora el le trimetea frânturi din *Etica* sa, pentru a fi desbătute între ei: căci metropola care-l isgonise, n'avusese puterea să-i izgonească și gândirea. Blyenberg, neguțător și om de vază din Dort, îi cerea, ca deobiceiu, lămuriri asupra unor probleme mai grele și îl conjura în acelaș timp să revină dela Rațiune la Revelație. Infine, scrisoarea cu sigiliul lui Royal Society făcea dovada unei temeri asemănătoare. Oldenburg îl ruga să nu spue nimic în viitoa-

rea-i lucrare, care să poată ajuta la slăbirea credinții.

„Bietul Henri! gândi Spinoza. Cât de inconsecvenți sunt oamenii! În toți anii aceștia din urmă, de când ne-am întâlnit la Rynburg, el m'a împins, m'a ațâțat să răspândesc în lume adevărata mea gândire. Mereu îmi spunea: „Leapădă orice teamă de a ridica împotriva ta pe pigmeii acestor vremuri; — adevărul înainte de toate. — Să ne desfacem pânzele și să le lăsăm împinse de Vântul Adevăratei Științe”. Și acuma, iată cântecul: „Pentru Dumnezeu, ferește-te cu grijă să dai pricină păcătoșilor să-ți facă vreun rău!” Bine, bine! Nu voiu spune deci oamenilor că legile cele mai înalte sunt acelea pe cari ei înșiși și le impun; că nu este virtute în virtuțile care nu exprimă esența unei ființe! Oh! mă voiu feri mai ales să le spun că voințele lor nu sunt libere; că ei cred că sunt liberi, fiindcă sunt conștienți de dorințele lor, însă nu sunt conștienți de pricina acestor dorințe.... Mă tem că Oldenburg nu înțelege că virtutea decurge tot atât de necesar din cunoșterea adecuată, așa cum din definiția unui triumphiu urmează că unghiurile sunt egale cu două drepte... Cred apoi că trebuie să-i las pe oameni să creadă mereu că sistemul planetar își înfăptuește rotirea în jurul lor; și că tunetul și fulgerele sunt făcute pentru a-i pedepsi de faptele lor rele.... Oldenburg s'o fi speriat de nebuniile Curții Noi! Nu învățămintele mele sunt acelea care-i corup pe galanții dela

Whitehall! Aceia care trăesc mai bine prin Revelație întocmai după tradiție, fac bine că se țin de asta; însă Revelația după *Rațiune* este dovada vie a Cuvântului lui Dumnezeu, mai puțin în primejdie decât litera moartă să fie molipsită de coruperea omenească. Ciudat că nu se osândește drept crimă faptul că se vorbește de rău de gândirea omenească, această adevărată lumină divină; și nici drept sacrilegiu credința că Dumnezeu ar fi creat această comoară, care este El-Insuș, cu un înveliș mai puțin permanent decât inima omenească!”

O scrisoare de afaceri aduse o schimbare în gândurile lui Spinoza. Era cu privire la avutul studentului în medicină Simon de Vries, mort nu de mult, unul dintre cei mai devotați învățăcei de-a lui, care, știindu-se osândit la o moarte timpurie, hotărâse să-l facă pe dascălul său, singurul moștenitor; însă Spinoza nu vroi să primească decât o foarte mică pensie anuală și-l sfătuiseră pe de Vries să-și lase toată averea fratelui său. Moștenitorul recunoscător îi scria acum lui Spinoza căruia-i oferea să-i ridice renta la cinci sute de florini.

„Ce puțin chibzuiți sunt oamenii! gândi iarăș filosoful. Am hotărât odată pentru totdeauna să primesc trei sute de florini și nu vreau să mă încure nici măcar cu un *stuiver* mai mult”.

Proprietăreasa aduse o pâine. Spinoza îi dădu banii și trecu această sumă la cheltuelile sale zilnice. Tăie apoi o felie de pâine pe care aș-

ternu vreo câteva fărâmituri de brânză de Olanda.

— Mai ai acolo și o sticlă de vin, începută, îi aminti proprietăreasa.

— Las' să se învechească, răspuse Spinoza. În luna trecută am băut mai mult de două ocale de vin și în plus, călătoria m'a costat o mulțime de bani. Va trebui, adăogă el glumind, să mă sbat ca să leg cele două capete, ca un șarpe care încearcă să-și muște coada.

Deschise un pachet și găsi în el conserve de trandafiri, pe care un prieten i le trimisese din Amsterdam.

— Iată-mă înarmat împotriva febrei, spuse el bucuros.

Apoi își aduse aminte:

— Du-i un pic, te rog și sârmanului nostru *Signor*. Am uitat să întreb de el.

— Oh! S'a dus la lecțiile lui, mulțumită ție. Era să aprindă o lumânare în cinstea ta la biserică.

Filosoful îi zâmbi cu bunătate, în timp ce ușa se închise în urma ei.

Încă o scrisoare dela Herr Leibnitz, un tânăr cu care susținuse multe discuții chiar în mansarda aceasta, dar de a cărui desinteresare absolută se îndoia de pe acum. Cuprinsul scrisorii era, împotriva așteptărilor lui, foarte plăcut, căci îl privea nu pe filosof, ci pe muncitor. Chiar prietenii lui apropiați nu puteau în totdeauna să se învoiască cu această încăpățănare a lui de a-și câștiga viața cu un lucru manual,

ceeace, fie zis în treacăt, îl puneau alături de marii rabini ai Talmudului. Ei nu puteau înțelege această mulțumire profesională a meșteșugarului; ei nu îngăduiau ca șlefuitul — cu toată desăvârșirea ce se poate închipui a lentilelor de microscop — să ia în viața lui o parte tot atât de însemnată ca și munca filosofică, singura care îi interesa pe ei. Gândul că priceperea lui de optician poate fi amintită de Herr Leibnitz, îi dădea o mulțumire pe care toată fama lui de gânditor nu i-o adusesese vreodată. Numai că această mulțumire era întunecată de necazul că nu putea înțelege ce dorea Leibnitz. „Ca razele ce vin din punctele așezate în afara axului optic să poată fi adunate în acelaș fel ca acelea care sunt în acel ax și să îngăduie astfel să se dea orificiilor ochelarilor dimensiunile cele mai felurite, fără să se strice limpezimea vederii.”

El încreși fruntea și se apucă să tragă pe plic diagrame geometrice; dar nici teoriile lui matematice, nici cunoașterea meșteșugului său, nu isbutiră să deslege o chestiune atât de nedeslușită; și în timp ce chibzuia, uită să mănânce. Consultă, dar fără folos, opera sa *Tra-tatul asupra Curcubeului*. În sfârșit, neavând încotro, luă ultima scrisoare care mai rămânea de citit și se întâmplă ca tocmai ea să-i rezerve o surpriză. Era o înștiințare a profesorului Fabricius care îi oferea în numele Electeurului Palatin, o catedră la Universitatea din Heidelberg. Deplină și întreagă libertate filosofică, cu con-

diția totuș să nu încerce să nimicească religia stabilită. Surprinderea lui se schimbă curând în bănuială. Nu era oare din partea creștinismului o încercare de a-l cumpăra? Biserica reînvia tactica Sinagogei? Nu era mult de când mandatarii congregației evreești îi oferiseră o pensie de o mie de florini ca să nu nimicească această religie, *stabilită* și ea. Deplină libertate filosofică, într'adevăr! Și cum să împaci această libertate cu un respect neștirbit față de religia dominantă?

Un curtisan ca Descartes, putea foarte bine, după ce luase ca punct de plecare îndoiala absolută, să sfârșească printr'un pelerinaj la Notre-Dame de Lorette; dar el, Spinoza, care ținea minunile drept imposibile, care găsea necuviincios să crezi în ele chiar dacă era cu puțință, nu s'ar deda, desigur, la un compromis cu o credință ale cărei temelii erau toate doar minuni. De fapt, exista un sens în care Christ putea fi socotit *Os Dei* — organul lui Dumnezeu; — dar nu era în sensul înțeles de lume. Lumea schimonosește și micșorează tot ceace este într'adevăr mare; socotește pietatea, religia, și, în general, tot ce e în legătură cu măreția omului, ca pe niște poveri sortite să fie asvârlite după moarte. Le privește ca pe niște munci oboștoare a căror răsplată ar fi o fericire care adoarme și care ar face din această stare binecuvântată prețul virtuții, în loc s'o facă sinonimul ei.

Nu, nu, patronajul neașteptat al lui Carol-

Ludovic nu va ajunge să împace gândirea lui Spinoza cu teologia populară.

Cât de ciudat sunt aceste încercări stăruitoare ale prietenilor, ca și ale dușmanilor săi, de a-i asigura traiul! Și cât se înșelau prietenii aceștia asupra înțeleșului adevărat al refuzurilor sale la fel de stăruitoare!

Oamenii nu mai știau cât de sus să-și ridice mâinile în semn de admirație, pentru că el urma pur și simplu legea naturii, pentru că prețuia înainte de toate o viață modestă, câștigată cu modestie; în timp ce, pentru criminalii cari deasemenea urmau legea naturii, ei nu simțeau decât mânie și nicidecum milă. Tot așa cum ai lăuda albina, fiindcă face miere, sau trandafirul, fiindcă îmbălsămează aerul. El nu nega că firea lui cuprindea mai mulți trandafiri decât spini (umilința este un adaos zadarnic la durerile acestei lumi!). Dar nici lui nu-i lipseau țepii; chiar surorile sale își dădură seama de asta, când încercaseră să nu-i dea lui, excomunicat, partea de moștenire lăsată de tatăl lor.

Le tuimise tare, pe Miriam și Rebeka, când le sili prin lege să-i dea suma ce i se cuvine și pe care le-o dădu înapoi, însă, peste scurtă vreme. Ele nu puteau înțelege că el privea ca o datorie să dovedească dreptul legal al Evreului renegat de ai săi, însă că banii în sine nu erau pentru el decât o povoaară. Da, morala populară din nenorocire, trebuia deabia înfăptuită.

Și fără să vrea, mâna i se întinse către ma-

nuscrisul care creștea mereu al *magnum opus*-ului său. El mângâie cu privirea acea înșiruire de propozițiuni înlănțuite unele de altele, care demonstrau și rezolvau taina universului; rezultat indirect al înfocatei lui munci în căutarea fericirii; cercetare pentru găsirea vreunui obiect de dragoste care să dureze; bogății, onoruri, plăceri ale simțurilor, toate acestea nu cuprindeau deloc fericirea adevărată și adâncă. Partima care-l hărțuise un timp pentru fiica lui Van den Ende, el și-o stăpânise, o ascunsese. Dar găsisse în substanța Infinită obiectul cercetărilor sale; Ființa Eternă necesară în care și prin care toate celelalte există; printre ale cărei însușiri infinite se găsesc gândirea și spațiul, adică tot ceea ce alcătuiește acest sărman univers cunoscut de oameni; pe care omul poate s'o iubească, fără a dori să i se inapoieze iubirea, simțindu-se în siguranță, fiindcă este conștient că rămâne în limitele orânduirii divine.

Cartea lui — o simțea bine — avea să schimbe teologia în teonomie, așa cum Copernic, Kepler și Galileu schimbaseră în astronomie pretinsa știință a astrologiei.

Acest lanț de gânduri, făurit inel cu inel, fără preget, fără grabă, în timp ce-și șlefuiă sticlele zi de zi, ceas după ceas; propozițiunile acestea, pilite cu trudă ca și lentilele microscopelor și telescoapelor sale, erau ca și ele, hărăzite dezvoltării și limpezirii vederii omenești!

Și totuși, vederea nu era ținta lui de căpetenie. Primul dintre Evrei, care să formeze o

filosofie originală, el rămânea cu toate acestea Evreu, întrucât nu ținea la știința abstractă, ci către direcția concretă; era mai ales Evreu prin a da proclamația unității; voia să îndrumeze o lume turburată și împărțită din pricina luptelor religioase, pe calea cea mai sigură, cea mai înaltă, către fericirea spirituală; vroia ca să fie împlinită pentru oameni, urarea salutului evreesc: „Pace!” Inșă el nu-și dădea seama că îndeplinea — prin însăși izolarea lui — tipul rasei, care-l izgonise; nu o simțea, fiindcă-i lipsea — prin însăși filosofia lui statică, simțul înlănțuirii istorice și al inspirației continue a rasei.

Cu toate acestea, cum își asvârli ochii, în ziua aceea, pe paginile părții a III-a: „Despre obârșia și ființa simțămintelor”, el nu se simți oarecum înțeles cu acea rece și palidă vivisecție a emoțiilor omenești; acea înlănțuire de propozițiuni aproape matematice, cu aparatul euclidian al teoremelor lor, cu ajutorul căruia el chema pasiunea în fața tribunalului minții.

Chipul, altădată alungat prin vrăji, al Klartjei Van den Ende, apoi amintit din nou de cuvintele gazdei, flutura pe deasupra demonstrațiilor. El o vedea apărând între treptele gândirii. Fata ei cu linii curate grecești se arăta, apoi se ștergea ca printr'un joc plin de cochetărie, zâmbetul ei strălucea, apoi intra în umbră. Cât era de învățată, chibzuită și spirituală... Și frumoasă! Iat'o iarăși reapărând în toată strălucirea și farmecul ei, alunecând minunat pe ghișa canalului, sau surâzându-i de sus de pe

balconul vechiu; cu siguranță că tânărul Gerard Dow fusese inspirat de ea, când trecu pe sub ferestrele ei.

Cât de încântătoare erau discuțiile și mesele în casa tatălui ei, pe când lumea umanităților clasice se deschidea pentru prima oară privirilor tânărului învățăcel în Talmud și cât de bine se alăturau teoriile „cinice” și strălucite ale doctorului, vederilor mai largi ale condiscipolilor săi creștini, pentru a-l ajuta să se emancipeze cu totul de anturajul în care crescuse.

După controversele lipsite de viață ale lui Șamai și Hilel din vechiul Ierusalim, cât de pline de imbold și de prospețime erau acele discuții vii, a căror țintă era sau să hotărească dacă Olanda ar fi trebuit să-l ocrotească pe Carol Stuard împotriva regicidului Cromwell, sau dacă *doelen-stuek-urile* lui Rembrand von Rijn erau tot atât de bine pictate ca ale lui Van Ravosteyn! (În cartierul evreesc, pe care Rembrandt îl locuia, interesul ce-l inspira se mărginea la numărul de *guldeni* pe care putea să-l câștige bătrânii sdrenjaroși chemați ca să-i slujească drept model!)

Deasemeni, ce înflăcărare pentru știința nouă, ce cult pentru Descartes, ce dispreț pentru filozofii dinainte! Și discuțiile lor despre nouile colonii din Indii, ce mireasmă romantică răspândeau întocmai ca mirodeniile lor! Dumnezeuule Mare! Fusese el oare într'adevăr înțelept că și-a înăbușit avântul tineresc și că a lăncezit până la aproape patruzeci de ani! El o lăsase să

plece din viața lui, pe această copilă atât de timpuriu îmbobocită într'o femeie de o rară frumusețe; ea devenise pentru el o nălucă, și totuș, știrea că ea era acolo; atât de aproape, îl făcuse să se înviioreze atât de mult, încât se mira de această minune și de darul ce-l avea să-și pricinuiască sie însuși desamăgiri!

Apoi, se întrebă dacă analizase dragostea cu deamănuntul. El se referea la propozițiunea a XXXV-a: „Dacă iubim pe cineva asemănător nouă, noi încercăm, atât cât stă în puteri, sa ne facem iubiți de el”. Desăvârșită logică! Dar era adevărat? Incercase el să ațâțe dragostea Klartjei? Nu! Cel mult a încercat s'o provoace în chip jumătate conștient la lupta de idei, la destăinuirii intelectuale. Reușise el? Nu, cu neputință. Și exaltarea lui se stinse, apoi se reaprinse pentru a-l face să vadă până unde această slăbiciune întârea — prin reciprocă — propozițiunea următoare: „Cu cât mai mare ne închipuim că ar fi dragostea față de noi a celui sau a aceleia pe care o iubim, cu atât mai înaltă va fi părerea ce o vom avea despre înșine”.

Nu, ea nu-i dăduse niciodată prilejul să aibă o părere înaltă despre el, — cu toată că, uneori, totuș părea că preferă să stea de vorbă cu el decât cu acei tineri eleganți de obârșie înaltă, pe care părinții lor îi trimiteau să se instruiască pe lângă doctor.

Oricum, poate că era mai bine că n'a dat modestiei lui feciorelnice prilejul unei mărturisiri, căci nu socotise niciodată căsătoria cu pu-

tință pentru el. Viața unui gânditor trebuie să fie lipsită de încurcăturile și prejudecățile pe care le aduce fericirea casnică. Dragostea intelectuală pentru Divinitate trebuie să înlocuiască pentru el simțămintele pământești.

Însă o convingere subită că nimica nu le putea înocui, că ele erau însăși esența personalității, îl cuprinse ca o flacără. O mireasmă ușoară de turburare, asemănătoare parfumului portocalilor din Burgos, sub care rătăciseră străbunii săi, îl învăluie pe acest fiu al negurilor și al bălților.

Poate că era numai parfumul conservelor de trandafiri? Ori cum, ele nu vor mai fi de niciun folos ca să vindece acest soi de febră!

Iși luă cu hotărîre sculele, dar nu putu să lucreze. Se cufundă din nou în schițarea unei algebre lucide: formula lucidă i se strecura printre degete, se încurca. Atunci, coborî și începă să se joace cu copiii, fericiți că-l văd, ascultă bârfelile vesele ale mamei lor, asvârli din când în când câte un cuvânt asupra întâmplărilor zilei și în cele din urmă întrebă dacă Van den Endenii vorbiseră despre intențiile lor.

— Fac băi la Scheveningue. La a doua vizită a lor, veneau de acolo.

Inima-i bătu.

— Scheveningue! Dar atunci ei sunt pe aici, pe aproape.

— Numai să nu fi plecat la Amsterdam.

— Adevărat, făcu el desamăgit.

— Dece să nu te duci să vezi? Henri făcea

pe vremuri câte zece mile ca să mă vadă în fiecare Duminică!

Spinoza se întoarse.

— Nu! Trebuie să fi plecat! Dealtfel, nici nu le cunosc adresa.

— Adresa lor la Scheveningue? Un sat unde tot ce privește pe fiecare, poate fi pescuit dintr'o aruncătură de plasă.

Spinoza urcă scara.

— Nu, e prea târziu.

Prea târziu! Era foarte adevărat. Ce afaceri mai poate avea cu dragostea, un filosof de patruzeci de ani.

În odaie, luă o lentilă și se puse pe lucru; însă curând se pomeni citindu-și aforismul despre căsătorie: „Nici nu încapе îndoială că o căsătorie e în perfectă înțelegere cu rațiunea, dacă dorința nu este zămislită numai de o formă exterioară, ci de dorința de a face copii și de a-i crește în chip înțelept — și dacă, în plus, dragostea bărbatului și a femeii s'a născut în deplină libertate a spiritului și nu se bizue numai pe forma exterioară”.

Desigur, în ceea ce-l privea, dorința de a avea copii care să fie creșcuți mai cu judecată și mai fericit instruiți decât fusese el însuș ținea un oarecare loc în visurile destul de rare pe care și le făurea când era treaz! Nu, ceea ce făcea să-i bată inima nu era numai înfățișarea atât de nobilă, ci sufletul înalt pe care-l ghicea în Klaartje Van den Ende. Și bucuria pe care o

simțea, ca toate bucuriile, avea să însemne pentru el trecerea la o desăvârșire mai mare, la o viață mai intensă. Și, într'adevăr, nu socotea el oare drept divină — iubirea pe care și-o îngăduia să o simtă, timp de o clipă, față de o ființă omenească? Nu îl ridica această dragoste, către cea mai înceată desăvârșire, către dragoste de Dumnezeu!

Deci, pentru ce nu s'ar căsători? Mijloacele îi erau la îndemână. El n'avea decât să primească dela bogății lui învățăcei ceea ce de fapt i se cuvenea ca profesor — cu toate că, după pilda bătrânilor Rabini, ar fi preferat să dea învățătură, doar pentru iubirea de adevăr...

Dar, la urma urmei, Karl-Ludwig îi oferea o mare libertate de filosofie.....

El mai încercă să respingă imaginile ademenitoare și căută o ușurare în deslegarea problemei mecanice pusă de Leibnitz, dar zadarnic! Manuscrisul stătea deschis în fața lui! Propozițiunea XXXV era sub ochii săi:

„Dacă îmi închipui că cel pe care-l iubesc este legat de altcineva printr'o legătură de dragoste asemănătoare sau mai puternică decât dragostea mea, eu însumi voi simți ură împotriva obiectului dragostei mele, și gelozie împotriva celeilalte ființe”.... Cine era tânărul?

El scrâșni din dinți. Ce? Prin urmare el nu era un om cu adevărat liber, descătușat prin rațiune de legăturile de dragoste a cărei mișcare mecanică o analizase atât de amănunțit? Era

încă atât de departe de libertatea de spirit, ca și țaranul care nu se gândise niciodată să desfacă piesă cu piesă patimile care-l fac să se miște automat? Dacă această febră nu-l părăsea, va trebui să-și ia singur sânge, cum se face în cazurile de febră triplă!

Indârjit se apucă iar de lucru; dar după ce tăia, șlefui timp de o jumătate de oră și se simți mai liniștit, se întrebă:

— Dece nu m'ăș duce totuș la Scheveningue? Pentru ce să pierd și cel mai slab prilej de a revedea niște vechi prieteni, care s'au ostenit să vină de două ori să mă caute?

Ei bine! da, va merge pe jos până în sat, cugetând la problema lui de optică și rumegând termenii prin care va respinge oferta electorului Palatin.

Ieși îndată, fără să se mai gândească la primejdiile ce l-ar putea pândi în stradă și de fapt alungând orice bănuială prin ținuta lui liniștită și sigură de sine.

Era un sfârșit de amiază cețoasă; un acces de tuse veni să-i amintească că ar fi făcut bine să nu se mulțumească cu un guler răsfrânt și cu o haină subțire. El se gândi să-și ia paltonul, dar nu se mai putea întoarce, fiindcă era prea departe. Iși aprinse pipa și o apucă pe lungul și încântătorul drum, de curând pietruit, care ducea la Scheveningue, printre două șiruri de stejari și tei. Nu lua prea mult în seamă jocul minunat de lumini și umbre pe

verdeața înconjurătoare; deabia zărea țărancele vicioase în pelerinele căptușite cu roșu și cu scufii sclipitoare, care treceau hurducate în căruțe și înghesuite una în alta. La jumătatea drumului spre sat, Spinoza, mereu cufundat în gândurile lui, fu cuprins de mirare când își simți deodată mâna strânsă chiar de mâna omului pe care îl căuta.

— *Salve o Benedicte*, strigă vesel veteranul, ai cărui ochi vii străluciră de plăcere. Desnădăjduiam să-ți mai pot vedea vreodată buclele tale negre!

Părul doctorului Van den Ende scăpa mai nebun ca niciodată de sub pălăria cu margini late; numai că era tot atât de alb ca și gulerul cămășii. Dar sângele său părea la fel de clocotitor ca și altădată. Câteva clipe de conversație fură deajuns pentru a-l convinge pe Spinoza că sufletul bătrânului dascăl era și mai puțin schimbat decât trupul lui: acelaș ateism vesel, aceeaș necredință dogmatică, aceeaș convingere despre prostia omenească, îmbinate la fel de nelogic ca și în trecut cu tot felul de planuri pentru înfăptuirea unor republici desăvârșite.

Vremea nu-i îndulcise părerile, nu-i potolise asprimea. Se ducea, zise el, ca să mai încerce odată, dealtfel fără prea mare nădejde, să-l găsească pe faimosul său elev; ceilalți lucrau.

Ceilalți, erau mica lui Klaartje și cel mai nou elev Kerkrinck, un tânăr cavalier bogat și

prost, dar o inimă bună și un băiat cinstit. I-l încredințase lui Klaartje, care era de altfel foarte pricepută să-i îndrumeze pe tineri, mai ales pe acei cari aveau capul cam tare.

— Era prea tânără pe vremea ta, Benedict, concluse bătrânul profesor în glumă.

Benedict gândi că și acuma era prea tânără pentru a-i instrui între patru ochi pe tinerii „cu inimă bună”; însă el se mulțumi doar să spună:

— Da, recunosc, aveam capul tare. Ce să înveți conjugările latine, ai trebui să te folosești de cei dintâi dinți cari îți cresc; pe când eu eram om bătrân, împlinisem paisprezece ani, aveam o diplomă rabinică și nu auzisem încă de existența unui personajiu numit Cicero.

— Și acuma scrii într'o latină ciceroniană. Nu da din cap. Nu pe tine, ci pe mine mă laud. Și dacă uneori ești mai mult exact decât elegant, gândește-te ce țesătură de pânze de păianjeni ebraici am trebuit să mătur din acest creier, până în clipa când am reușit să-l schimb pe Baruch în Benedict...

— E tot una, unele din firele acelor pânze erau de mătase!... Recunosc acuma tot ceea ce Benedict îi datorează lui Baruch. Gimnastica rabinică, deși e lipsită de metodă, nu este un antrenament zadarnic, nici vătămător. Maimonide îl „desantropomorfizează” pe Dumnezeu și Kabala atinge — nelămurit, e adevărat, — problemele filosofiei.

— N'ai vorbit întotdeauna cu atâta bunăvoință

despre vechile tale studii. Imi pare că ai uitat suferințele tale și toată lista de blesteme și ocări! Mi-ar place să te închid vreo săptămână cu Moise Zacut și să silesc pe fiecare din voi să rabde tovarășia celuilalt. Odaia ar trebui să aibă patru coți patrați, astfel încât el să nu poată ține seama de faptul că ești izgonit din sânul comunității evrești și să trebuiască să stea mai aproape de tine decât este îngăduit de regulile afuriseniei.

— Tu socotești fără matematici, răspunse Spinoza râzând cu poftă. Am fugi la cele două capete ale diagonalei și am fi astfel la cinci coți și două treimi depărtare.

— Oh! Nu mă zăpăci cu rădăcinile tale patrate. N'am fost niciodată un bun calculator.

— Dar Moise Zacut nu era chiar atât de neînduplecat. Dacă nu mă înșel, învățase latina cu tine.

— Da... și acumă i se face rău când mă vede. A postit patruzeci de zile ca să scape de păcatul de a fi cunoscut limba demonului.

— Și cine l-a convertit?

— Un șarlatan turc, Sabatai Zevi, care se dădea drept Mesia și care s'a făcut un hațiu mahometan! Dar Moise Zacut se mai agață de el și în cartea lui: „*Cele cinci lucruri neîndoelnice ale Credinței*” el spune că planul Mântuitorului este să-i convertească pe Turci la iudaism! Ha! Ha! Ce lecție asupra genezei religiilor! Și bătrânii care te-au izgonit, toți s'au

lăsat prinși în capcană. Ce răzbunare pentru tine! Ho! ho! Niște bieți păcăliți, acești muritori, cum spune poetul englez! Cât despre mine, ard de dorința să-i apuc de guler pe catolici și să-i scutur, spunându-le: „Nicodemi, paiate articulate, sărmane capete seci, oglindiți-vă în ochii acestor Evrei și recunoașteți în ei făpturile aceste neroade”.

— Nu este cel mai bun mijloc să ajuți sau să ridici specia umană, spuse blând Spinoza. Trebuie să dai oamenilor conștiința puterii lor, nu pe acea a slăbiciunii lor.

— Cu alte cuvinte, spuse doctorul izbucnind în răs, mijlocul de a-i ridica pe oameni, este să apelezi la virtuțile pe cari nu le au!

— Asta este, încuviință Spinoza, fără a se turbura. Ei pot dobândi aceste virtuți. Trebuie să fie învățați să se modeleze după pildele nobile și nu după nimicniciile omenirii.

— Și la ce ne va ajuta aceasta? Moise Zăcut ne are, pe amândoi, și pe tine și pe mine, drept modele.... și totuși... nu, Benedict, gândesc ca și Solomon: că „proștii trebuie tratați după prostia lor”. Tu ești prea blând. Il lepezi pe Dumnezeu ca și un servitor care ar spune că stăpânul lui a ieșit, lăsându-le oamenilor nădejdea c’ar fi totuș acasă. Ar trebui să jucăm popice cu toți prea-sfinții lor idoli!

Spinoza simți că este zadarnic să-i dea de înțeles bătrânului savant cât de puțin se potriveau ideilor lor.

— Imi place mai mult să clădesc decât să dărmăm, spuse el cu multă blândețe.

Bătrânul neîncrezător se porni iar pe râs.

— E o minune că nu faci parte din cei cari subscriu pentru reclădirea celui de al treilea templu, strigă el. Astfel numesc ei noua sinagogă, ce sunt pe cale să ridice la Amsterdam.

— Adevărat? N'am auzit vorbindu-se despre asta. Dacă aş putea crede că va fi într'adevăr cel de al treilea templu — și o sclipire mistică străluci în ochii lui — aş subscrie bucuros tot avutul meu.

— Tu ești singurul creștin pe care l-am cunoscut vreodată, făcu Van den Ende, jumătate ironic, jumătate duios. Și ești Evreu!

— Și Christos era!

— E adevărat. Se cam uită.

— Și ce mai face tânăra juffrouw? spuse în sfârșit finul Spinoza.

— Klaartje? Strălucește ca o leala de a lui Jan de Heem. Acest aer tare a făcut un trandafir din crinul meu! Pe cinstea mea! Obrajii ei ar trebui să înduplece clientela care s'a retras dela bietul doctor Harvey! In vinele ei se vede circulând sângele. Și fiindcă veni vorba, vechiul tău camarad, Dr. Ludwig Mayer m'a însărcinat să-ți transmit salutări prietenești.

— Crezi că ea își mai amintește de mine?

— Dacă-și mai amintește de tine, Benedict? Dar chiar ea m'a trimis la tine astăzi. Numele tău e veșnic pe buzele ei — mai ales pentru

a-i îndemna la lucru pe elevii slabi. Le spune cum ai învățat jumătate din limbile Europei, în mai puțin timp decât au pierdut ei ca să conjuge.

Spinoza dădu drumul tusei pe care o înăbușea de câteva clipe și întoarse capul ducându-și mâna la gură.

— Ne certăm într'una, ea și cu mine, cu privire la *Tractatus*-ul tău; fiindcă, bine înțeles, ea ți-a recunoscut toate argumentațiile tale, așa cum eu mi-am recunoscut toate întorsăturile mele de stil!

— Deci, mă citește?

— Așa cum își citește un luteran Biblia sa. Și tocmai, ceea ce ne-a adus până la Schveningue, este în parte nădejdea că ne vei lămuri asupra unor pasagii mai grele. N'aș îndrăzni să spun că privelește acestui sărman Paul Potter n'au fost și ele o atracție pentru noi!

O bucurie care depășea limitele „rațiunii” umflă inima filosofului. Fără să-și dea seama, grăbi pasul. Apoi, îl încurajă pe însoțitorul lui să mai vorbească de fiică-sa: află cum Terburg îi făcuse un portret care era un adevărat cap de operă: cum ea însăși făcea niște peisagii destul de drăguțe; dar bătrânul savant se lăsă mereu dus de digresiuni politice, era foc și pară împotriva Franței, vorbi despre o călătorie apropiată ce socotea c'o va face la Paris într'un scop diplomatic și devenind mai confidențial, desvăluî un plan: o răscoală în Normandia. —

Amiralul Tromp ar debarca la Quilleboeuf — unde se va întemeia o Republică platoniciană pe ruinele Monarhiei franceze.

Dacă Benedict Spinoza ar fi văzut umbra morții — a unei morți înjosoare — planând deasupra capului înflăcăratului său dascăl, dacă ar fi putut să prevadă că sărmanul bătrân, păcălit de doi șmecheri și de o femeie galantă, va fi executat chiar la Paris din pricina acestei conspirații, cuvintele care răsunau atât de nepotrivite în urechile lui, i-ar fi apărut de o măreție tragică.

Ei se apropiau de sat, ale cărui colibe se zăreau printre copaci și dune cu linii îndulcite de amurg. Van den Endenii locuiau la proprietarul unei corăbii de pescari, într'o căsuță de lemn, lungă și strâmtă, cu un acoperiș aplecat, alcătuit din țigle acoperite cu mușchiu — și cu ferestre cu geamuri mici. Doctorul deschise larg ușa micii odăi de primire împodobită cu scoici și, intrând cel dintâi, strigă:

— Klaartje! strigă el.

Un papagal de Brasilia se puse să sbiere, dar Spinoza nu auzi decât muzicalul: „Da, tată”, care părea că vine de sus dela un etaj.

— Ghicește pe cine ți-aduc.

— Benedict!

Ea coborî în fugă și apăru, strălucind ca o viziune fermecătoare, într'o rochie de mătase cu podoabe de perle fine.

Mâna lui Spinoza tremura în acea care ieșea,

sclipitor de albă, din manșeta dantelată. Această căldură dulce reuși să-i topească filosofia. Ei schimbă salaturile obișnuite.

— Dar unde este Kerkrinck? întrebă doctorul.

— Se gătește.

Ea schimbă cu Spinoza un surâs ușor, care-l făcu să se înfioare plăcut.

— Atunci mă duc și eu să mă gătesc, strigă tatăl. Cinăm peste o jumătate de ceas, Benedict. Rămâi, căci noi plecăm mâine! Este Cina noastră cea din urmă!

El râse, ca și cum ar fi rostit un blestem și, necunoscând amenințările soartei, veselul liber-cugetător dispăru.

În timp ce, cu ochii strălucitori, ea îi vorbea despre cartea lui și îi discuta argumentele cu un glas pătrunzător și melodios, un instinct violent și grosolan aprinse sufletul filosofului și îl făcu să dorească fierbinte să se topească în viața universală, într'un fel mai concret decât numai prin intelect... Îndoelile și scrupulele îl părăsiră: trebuia să vorbească, acum ori niciodată, căci ora și prilejul nu se vor mai ivi. Dacă ar putea numai să îndepărteze din conversația lor subiectele filosofice! La un moment dat, ea îi spuse că tatăl său nu dorea s'o ia cu el la Paris; bătrânul vorbea de primejdiile posibile și-i dădea de înțeles că ar fi timpul pentru ea ca să treacă în alte mâini. O destăinuire părea să se anunțe în ochii ei zâmbitori.

Spinoza se simți mai îmbărbătat: el îi apucă mâna și o întrebă bâlbâind, dacă vroia să vină la el, cu el, la Heidelberg. Chipul tinerei fete pierdu din vioiciune și păli.

După o tăcere încordată, spuse:

— Dar.... tu ești Evreu!

El se simți încurcat și dădu drumul mâinii pe care o ținea. Gâtul său uscat lăsă să scape aceste cuvinte:

— Dar tu... tu nu ești creștină..

— Știu... dar totuș... oh! Niciodată nu m'am gândit la așa ceva cu tine! Era... numai sufletul; era numai ceva intelectual..

— Sufletul și trupul nu sunt decât unul și acelaș lucru.

— Femeile nu sunt filosoafe... eu...

Se opri. Degetele ei se jucau neliniștite cu șiragul de perle care se ridica și recădea pe sânul ei. El se surprinse notând aceste amănunte și se mira că ea a dobândit gusturi atât de ușuratece.

Apoi, înțelegând chinul ei, el reluă liniștit:

— Astfel, nu trebuie să mai am nicio nădejde ?

Chipul tinerei fete avea mereu aceeaș expresie îndurerată.

— Niciodată? Nu vei putea niciodată?

Tusea îl scutură.

— Dacă n'ar fi celălalt!... murmură ea.

Și ochii îi căzură în ciuda ei pe șiragul de perle.

El simți în suflet frigul morții. Avu dintr'odată sentimentul ironic al unei lacune, a unei găuri căscate în mijlocul filosofiei matematice. El definise taina ființei, analizase, unificase totul, dela ceea ce a fost la ceea ce va fi și deapururi; și, la capătul socotelilor, era o putere izolată — o voință de femeie — care stătea cu încăpățănare între el și fericire. El zări acest lucru îndărătul chipului ei serios care i se păru de-o ironie perversă.

Ușa se deschise: un tânăr, îmbrăcat după ultima modă, se arătă. O manta de mătase venețiană îl înconjura cu falduri grațioase. Gulerul, din dantelă de Flandra, pantalonul din satin, pantofii cu catarămi de aur, pumnalul, toate străluceau. În ochii lui ardea energia. Viigoarea izbucnea la fiecare din mișcărilor lui.

-- Ah! Diedrich! strigă ea și chipul i se destinse, într'o expresie de ușurare și de fericire. Iată-l pe Heer Spinoza, însfârșit! Heer Kerkrinck, adăogă ea întorcându-se către Spinoza

— Spinoza!

Un tremur de emoție și respect schimbă glasul tânărului: respectul nulității conștiințe față de marile creere ale acestei lumi... El nu luă mâna pe care Spinoza i-o întinse, ci înclinându-se, o duse la buzele sale.

Gânditorul singuratec și fericitul îndrăgostit

stătură pentru o clipă față în față, invidiându-se și admirându-se unul pe celălalt.

În cele din urmă, Spinoza spuse prietenos:

— Și acum, când am avut plăcerea să-l întâlnesc pe Heer Kerkrinck, mă voiu întoarce în grabă în oraș, căci se înoptează.

— Dar tata vrea să te aibă la masă! murmură Klaartje.

— Nu este lună astă seară și tâlharii de drumul mare ar putea, din greșeală, să mă ia drept evreu, zise el zâmbind. Mă vei scuza față de doctor.

...Noaptea era într'adevăr întunecoasă. Dar el nu apucă pe drumul spre casă. Instinctiv, se îndreptă spre mare.

O ceață ușoară făcea să crească întunerecul pe care-l străbăteau când și când focurile risipite ale satului. Pe întinsa plajă de nisip el putea deosebi liniile bărcilor și ale năvoadelor. Se sprijini de peretele unei cocioabe, trase în piept mirosul de păcură și de saramură și urmări slaba mișcare pe ape a unui vaporas negru care, în ciuda uriașei ancore roșii care-l ținea legat de fundul mării, părea gata de plecare în larg, la fiecare împinsătură a valurilor.

Marea se întindea liniștită, aproape fără încreștături, întunecată, afară de linia de spumă albă ce venea să-i atingă picioarele. În zare, un zid de nouri de un negru închis, părea să iasă din ape și să se unească cu cerul cenușiu a cărui boltă se desvăluia în arc pe deasupra

întinderii uriașe. Desăvârșita lipsă a stelelor făcea ca pământul să câștige în taină și în întindere atâta cât pierdea cerul din înfățișarea lui nesfârșită și înfricoșătoare. Și în fața nopții tăcute, doar mare și cer, în fața asprelor întinderi de nisip și păduri, unde formele și culorile, șterse, vapoaze, se contopeau într'o armonie de vis, Spinoza se simți cuprins de o înțelegere nouă și mai înaltă pentru Substanța veșnică, nesfârșită, a cărui dragoste, al cărui cult dau mulțumire deplină și fericire fără margini. Și gânditorul singuratec se uni cu Ființa care este *singura*.

„El mă face să sufăr, murmură el în inima sa, și totuș vreau să cred în El”.

Da, sub roata destinului, care-i strivea carnea, rostul lui era să se bucure de mișcarea eternă care aduce altora fericire....

Da! Fericirea altora! Lumea aceasta era plină de existențe, fiecare desăvârșită după specia ei, legile naturii lui Dumnezeu îndeplinind liber fiecare zămislire a Intellectului său nesfârșit! Numai în om, câte feluri de rase, câte soiuri de indivizi! — dela sfinți și până la ucigași — dela bătrânii filosofi până la strălucitorii tineri îndrăgostiți! Toți vrednici să fie înțeleși. Niciunuia nu i se cuvenea ură! Și omul nu era el însuș decât o părticică din viața unui glob mititel, care nu se învârtea în jurul axei omului, care nu se mișca pentru scopurile acestuia!

Această mare sublimă care se întindea acolo,

fără nici o încrețitură pe suprafața ei, nu era nici ca ceva mort — chiar în sensul vulgar al cuvântului. Viața fremăta în sânul ei. Ce simțământ dulce și proaspăt îți dădeau acele furtive de ființe sclipitoare de vitalitate, care se avântă, alunecă, urmăresc și sunt urmărite, care cu iușeală înghit și sunt înghițite! În văzduh, fericirea zborului; pe pământ veselul du-te-vino al animalelor; praful care tresare de plăcere prin nenumăratele ei ființe târâtoare; și chiar sânul pământului plin de voluptoasa lenă a viermelui — în sfârșit, fiecare făptură, realizând în gingașa-i desăvârșire o minunată expresie a ideii esenței ei, individualizată prin tendințele, prin eforturile sale pentru a dăinui ca ființă, fiecare după mărimea și în sfera sa; dar numai omul are însușirea de a pătrunde prin puterea rațiunii impersonale în extasul intelectual al acestei iubiri cu care Dumnezeu se iubește pe El-însuș; de a fi fericit de puterea leului, de gingășia căprioarei și de frumusețea femeii care aparține altuia. Fie binecuvântați, îndrăgostiți, fericiți! Binecuvântată toată această minunată creațiune! Slavă, slavă Ființei veșnice, care va făuri de-apururi măreția eternă!

Fără început, cu mult înaintea nașterii lui, eoni nenumărați alcătuiseră elementele acestui minunat univers, a acestei lumi mărețe, esenței căreia îi aparține ființa. Fără sfârșit, după pieirea ei efemeră, alți eoni o vor face din nou să palpate și să strălucească și vor oferi iar su-

fletului omenesc, supus și potolit, puțința înălțării supreme!

El nu avea decât o clipă pentru a privi această Mare Ființă; și totuși, a-i înțelege esența, a cunoaște legile mari ale funcțiunii ei, a o vedea *sub specie aeternitatis*, însemna să iei parte la veșnicia ei. Nu era nevoie să plutești prin spațiu și timp pentru a-i descoperi mișcarea, peste tot asemănătoare sie însăși, tot atât de desăvârșită în trecutul cel mai îndepărtat cât și în cel mai îndepărtat viitor, care nu lucra — cum crede omul de rând — la o desăvârșire viitoare, dar care s'a născut, peste tot, din aceleași nevoi veșnice de libertate ale lui Dumnezeu. Progresul? La fel de iluzoriu ca și mișcarea acelei corăbioare, care, adânc ancorată, părea totuși mereu gata de plecare spre zări.

Atunci, în acest extaz de adorație, în simțământul încântător pe care-l avea de a fi biruit în ultima lui luptă împotriva patimilor care pun stăpânire pe om, se înjghebară singure — în sufletul său — căldura albă contopindu-se cu lumina albă — ultimele rânduri ale mării sale lucrări:

„De aci noi vedem care este puterea înțeleptului și dela ce înălțime îl depășește pe neștiutorul, care nu este mânat decât de dorințe. Căci neștiutorul, nu numai că se sbate într'o mie de sensuri din pricini exterioare, fără să se bucure niciodată de adevărata pace a su-

fletului; însă trăind în uitarea de sine însuș, de Dumnezeu și de toate lucrurile, de îndată ce încetează să pătimească, încetează deasemeni de a mai fi. Dimpotrivă, sufletul înțeleptului nu poate fi turburat; conștient, printr'un fel de nevoie eternă, — de el însuș, de Dumnezeu și de celelalte, nu încetează niciodată de a fi și stăpânește întotdeauna adevărata pace a sufletului. Dacă drumul care duce la starea aceasta pare anevoios, poate totuș fi găsit. El trebuie să fie, într'adevăr, anevoios, deoarece este descoperit atât de rar; dar dacă mântuirea ar fi la îndemână și ar putea să se înfăptuiască fără mare trudă, cum s'ar putea explica din ce pricină ea a fost neglijată de aproape toată lumea? Fiindcă lucrurile nobile sunt tot atât de grele pe cât sunt de rare”.

Acestea fură cuvintele ce nu aveau să piară....

Deodată, un cerc luminos apăru pe creștetul cel mai ridicat al nourilor negri, vestind pătrunderea victorioasă a lunei. Ea răsări mai întâi pe jumătate, răspândind o lumină roșie în ceață, apoi răzbi din plin, ca un soare.

Spinoza tresărind, se trezi din visare. Ceața muia haina lui subțire și îi pătrundea în gât. Tuși. Un gust acru îi umplu gura, ca și cum ar fi înghițit toată sarea cu care era îmbăcsit aerul acesta umed al mării. Și, în timp ce scuipa sânge, el știu că nu va mai dura mult până ce se va contopi cu unitatea eternă.

Dar nu este un subiect asupra căruia un

om liber ar trebui să chibzuiască mai puțin decât asupra morții. Doritor să scrie ceea ce avea în gând, Spinoza părăsi Oceanul și liniștit, apucă drumul care-l ducea spre casă.

VISĂTORII ÎN CONGRES

I

„La malul apei Babilonului, noi plângeam aducându-ne aminte de Sion”. Noi stăm astăzi la malul apei dela Basel, hotărâți să nu mai plângem.

Nu este Rinul german, ci Rinul pe punctul de a părăsi pământul libertății, unde, iluminat de măreția unui cer albastru presărat cu nouri albi, depășit de piscurile veșnice — el rostogolește răcoarea valurilor sale verzi și împinge cu un curent iute plutele supra-încărcate, printre pitoreștile căsuțe vechi, clopotnițele visătoare și podurile pline de viață ale Porții de Aur a Elveției.

În curtea umbrită a Primăriei, frești felurite mărturisesc impresia predominantă lăsată în mintea cetățenilor săi de către viața și mentalitatea unui popor mic care înflorea acu douămii de ani în țările muntoase ale Asiei Mici.

Printre acele ilustrații sugestive ale Istoriei Vechi evreești, cea mai curioasă desigur este a-

ceea care îl înfățișează pe Moise cu o Tablă a Legii, pe care sunt săpate aceste cuvinte : „...care te-a scos din țara Egiptului și din Casa robiei...”

Căci aici, după toată munca secolelor, un Moise foarte modern — sub forma în același timp abstractă și concretă a unui Congres — se gândește din nou să-l scape pe Israel din Casa robiei...

Totuși, nu la Primărie, ci la Casino se adună Congresul; și în sala în care îndrăgostiții elvețieni își împreunau mâinile pentru dans, se discută soarta tragică a unei națiuni proscrise.

O sală lungă, de un galben șters, cu scaune împletite, despărțite cu grijă la mijloc, mese acoperite cu păslă verde pentru reporteri, o tribună și o estradă la fel tapițată cu verde, deasupra căreia se înalță plastroanele de ceremonie ale șefilor delegați.

Ciudat potrivită această adunare de delegați! Însă toți poartă pe frunte „pata de cerneală” care este tot atât pe continent indicele acțiunii, pe cât simbolizează în Anglia sterilitatea: toți cred cu mai multă sau mai puțină naivitate că pana are mai multă putere decât aurul milionarului.

Unul singur dintre ei până acum a pus într'adevăr lumea în mișcare cu vârful peniței lui. Este un profet modern, predicând „Nenorocire! Nenorocire!” prin psiho-psihologie. El însuș, băr-

bat gras și zdravăn*) cu un cap uriaș cenușiu, se va arăta acuma inimă de aur și gură de aur, ca un orator dispunând deopotrivă de lacrimi și de zâmbete. În contrast izbitor cu această figură quasi-teutonă, apare capul leonin, cu coama neagră răvășită și cu umeri lași, al delegatului rus, — un fel de Apollo prefăcut în Berserker, frumos, măreț, a cărui gură scilpitoare rostogolește, ca tunetul munților, silabele aspre, puternice, ale limbii ruse.

Și precum niciunul din acești șefi nu seamănă cu celălalt, fiecare dintre „oamenii” lor se deosebește de vecinul său: scriitori și ziariști, poeți și romancieri, negustori, profesori, oameni cu profesii libere, tipuri cari căutaseră altădată să se despoaie de pieile lor evreești pentru a adopta, după principiul darwinian, culoarea mediului lor, dar care în prezent, cu simțul tardiv al deșertăciunii acestei atitudini, sau sub înțepătura orgoliului, proclamă frăția lor întru Sion. Ei vin toți din puncte deosebite, din ținuturi apropiate sau îndepărtate, din târguri primitive, necunoscute, din Bucovina sau Caucaz, ori din marile capitale ale Europei; cei mai numeroși soseau din centrele de prigoană; cele mai rare unități, din regatele libere ale Angliei și Americii, — fantasmagorie ciudată de chipuri. Un polonez mic și palid, cu umerii obrazilor ieșiți; un ungur blond cu mustața aurită, un român brun cu fața ca o lamă de cuțit, cu trăsături accentuate; un

*) Max Nordau, autorul „Degenerescenței”.

francez roz purtând lorgnon; un olandez oacheș, scoborâtor din Marani; un neamț rotofei; un rus cu ochi sălbateci, trăgându-se nervos de părul des, presimțind poate închisoarea care-l așteaptă la întoarcere; un egiptean bronzat cu părul negru încreștit, cu fața de negru, în afară de nas; un suedez cu barba gălbue; un elegant avocat vienez; un student german, cu obraji ciopârțiți de cicatrice, mândre dovezi ale duelurilor; un student vienez, prim duelist al Universității, purtând de-acurmezișul plastronului său o panglică colorată; altul elegant, venind în legătură cu cercurile cele mai alese ale Petersburgului și în fine un evreu singuratec, în caftan căzând până la pământ, cu perciuni lungi peste urechi, cu o tichie pe cap, — și care duce în secolul al XIX-lea misticismul cabalistic al lui Mesia Carpatică.

Cine poate oare vorbi de tipul evreesc? Se poate cel mult spune că aceste chipuri nu sunt creștine. Să fie aceasta rezultanta unei eredități mai lungi și mai complexe? Sau amprenta suferințelor îndurate? Desigur, este un congres auster, în care cuvântările nu sunt deloc înviorate de umor, căci planează o atmosferă de tragedie care nu lasă loc veseliei intelectuale. Prezența însăși a sexului slab — câteva doamne se numără printre delegați, iar altele, mai numeroase, privesc curioase de sus, din galeriile înșesate cu spectatori, — această prezență nu creează decât câteva pete colorate mai vesele.

Seriozitatea este întipărită peste tot: pe tâmplele bombate ale oculistului rus; pe craniul ovoid și pe părul rar și alb al profesorului dela Heidelberg; în ținuta deschisă a arhitectului ungar; pe trăsăturile șterse ale nevroticului poet evreu. Seriozitatea aceasta dă demnitate părului roșu și pistruiilor, îndulcește vulgaritatea fălcilor prea grase și adaugă o nouă frumusețe trăsăturilor fin tăiate.

Deci, luați în chip superficial, delegații au puține trăsături comune și dacă aproape toți vorbesc germana — limba Congresului — aceasta se datorește numai faptului că toți stăpânesc trei sau patru limbi! Totuș un instinct subtil îi leagă pe unii de alții. Ei presimt poate vreo apropiată înfrățire omenească, a cărei întruchipare ar putea fi acest Israel — adunat în Palestina, sau risipit ca acuma, pretutindeni.

Prin ferestrele închise și tapițate cu roșu, răzbate din când în când sunetul ascuțit al unui tramvai electric.

II

Președintele care conduce, cu îngrijorare debaterile, face să sune clopoțelul mereu. O maiestoaasă figură orientală, acest Președinte! Mai puțin înalt decât pare atunci când se ridică și domină adunarea cu o privire în acelaș timp visătoare și plină de foc. S'ar părea că vezi pe unul din acei regi asirieni, ale căror capete sculptate împodobesc muzeele noastre; profilul unui Teglat-Falazar. În realitate este frumosul și întunecatul chip al unui visător rege, dar al unui visător evreu care știe să privească în față faptul că florile cresc pe bălegar *).

Visătorul nostru visează realitatea vieții; visul lui nu face decât să sconteze viitorul, profetia lui nu este decât prevedere, viziunea lui, prezviune. El vorbește despre agricultură, viticultură, subvenții ale Imperiului otoman — în acelaș timp prin tribut direct și prin îmbogățire indirectă — stocuri și acțiuni financiare, căi ferate interioare și exterioare către India, des-

*) Acest președinte este Th. Herzl, mort în 1904."

voltare naturală prin expansiune, în fine tot jargonul epocii noastre de fier. Să nu se confunde mișcarea sa cu proiectele meschine de ajutor dat agriculturii evreești din Palestina. Cum adică? Să desăvârșim, să îmbunătățim posesiunile Sultanului fără să ne fi asigurat dinaintea nicio garanție politică echivalentă?

Publicist rutinat, avocat încercat, dramaturg care a cunoscut succesul, convertit la această conștiință rasială de acele „Hep! Hep!”-uri dela Viena, el fu împins la acțiuni neprevăzute chiar de planul unui Stat evreesc conceput de el pe hârtie și poate că s'a desvăluit sie însuș și nu fără desgust, ca un conducător de oameni.

În mijlocul unui congres de retori vehemenți, el rămâne senin, cumpătat, glasul lui păstrează intonații potolite, egale, și în momentele de uitare cele mai emoționale, îi rămâne un fond de causticitate, aproape de asprime. Cu o privire, o vorbă, o atingere ușoară a clopoțelului său, știe să potolească orice desordine.

Este fericita însușire a idealiştilor de a nu vedea vizibilul; cu prețul acesta plătesc ei avantajul de a vedea ceea ce este invizibil. Insuș idealistul nostru cu ochii deschiși, a fost dăruit din plin cu ignorarea prezentului. Inșă chiar prin faptul că ignorează poporul pe care ar vrea să-l ducă și de țara spre care vrea să-l îndrepte stă puterea lui; și, recunoscând, precum o face, că fervoarea lui sionistă este din acea specie secundară produsă de antisemitis-

mul local, el răspunde cu tărie la primejdioasa acuzație de antipatriotism local. Nu știe nimic, decât din auzite, de condițiile politice și agricole ale Palestinei. Despre Evrei, știe și mai puțin, și nu este înrăurit de sensul paralizant al caracterelor rasei lui; certurile meschine ale Olandezilor și Polonezilor, aerele de superioritate mutuală ale Sefarzilor și Askenazilor; grotesca nepotrivire a Evreilor din Orient cu cei din Occident; cinismul și vulgaritatea pretențioasă a celor ce au „ajuns”; materialismul aventuriarilor incuți în regiunile neexploatate. Nu, el rămâne atât de îndepărtat, la o asemenea înălțime, încât toate nuanțele specifice sunt pentru el șterse, contopite în înfrățirea comună, Și dacă este atât de cinic pentru a le bănuși, — este destul de filosof pentru a recunoaște că toate națiunile se alcătuiesc din trăsături potrivnice, dar sunt înviorate de acele elemente cari se combat. Nu are nici perceperea plină de simpatie a nădejilor mistice și religioase cari au ocupat generații de zeloți: marile curente spirituale furtunoase ale vieții ghetoului. Inșă într'o mișcare națională (care pare la primă vedere fără nădejde, fiindcă este lipsită de acea mare magnetizatoare: Religia) stă într'adevăr o posibilitate, refuzată celuia care s'ar proclama evanghelistul unui judaism modern și ultim profet.

Singur, un sionism politic poate să prospere și să tnească; orice formulă religioasă n'ar face decât să turbure și să desbine.

Pe această cale, oricine poate să călătorească până la Ierusalim. În felul acesta duce locomotiva din Iaffa pe călători până la orașul sfânt și îl lasă pe fiecare la treburile lui personale; astfel, credincioșii n'au să se îngrijească în nici un fel de religia mecanicului.

Nu, acest președinte nu este chipul himeric, făurit de nădejtile plângărețe ale ghettoului; nici un al doilea Sabatai Zevi, stăpân al tainelor cerești, reîncarnare divină, venită cu semne și minuni pentru a-l întoarce pe Israel pe Pământul Făgăduinții. El este și mai puțin profetul vestit de vizionarii creștini, dintre care unii, totuș înflăcărați, împart Congresului texte sau cartonașe cu semnul crucii. În realitate, Palestina nu este decât o concepție ulterioară, aspirația unei puteri nebănuite, chemată să fie, ca toate forțele omenești, folosită de cei cari fac Istoria. Statele nu sunt decât expresia sufletelor; în orice țară, sufletul evreesc s'ar putea exprima pe el însuș în instituții caracteristice, ar putea scutura lunga oprimare a vremurilor și reînoi tinerețea și puterea lui atingând pământul. Totuș, fiindcă există această arzătoare dorință de o țară proprie, să tragem un folos, să tragem chiar din acest capital un procent sigur. O mulțime care se repede, însemnează o întregă masă fierbând de activitate și de dorinți omenești, ale căror foloase sunt acaparate de cei mai îndemânați; dorință de aur, dorință de Dumnezeu, nu fac decât una în treaba lor economică.

Nu pot Evreii să-și ia partea lor dintr'un proiect atât de plin de făgădueli? Marii lor bancheri nu-și pot semna un asemenea prospectus? Acționarii nu-și iau nicio răspundere în afară de numărul lor de acțiuni; nu vor fi siliți să vină în țara-nouă; să rămână în cuiburile lor confortabile; compania iudaică cu răspundere limitată, nu caută cămin decât pentru porumbița desnădăjduită care „nu găsește unde să-și pue talpa piciorului”.

Și totuș, sub toată această proză de om de Stat, colorată de asprimea specifică juristului, se ascunde romantismul poetului și caracterul vag în mod vroit al evoluționistului modern; fanatismul ungurului, conștiința dramatică a artistului literar, inima Evreului. Ești mai puțin poet fiindcă știi să privești în față legile realității? Mai puțin religios fiindcă le accepți? Mai puțin evreu fiindcă vrei să trăești în epoca ta, să fii la pas cu secolul tău? Visătorul nostru nu vrea să aibă de aface cu Evul Mediu, este îndrăgostit de modernism, are o tainică admirație anticipată pentru Evreul din Ierusalim, legătură și tâlmăciu între Est și Vest, sau mai curând între sufletul antic și sufletul modern; sinteză a umanității, saturată de cultura națiunilor, și care însfârșit se îndreaptă spre casa lui pentru binele lumii însăș. El va întemeia un Stat modern ideal, liber în credință, drept din punct de vedere legal, centru de conștiință, chiar geografic vorbind, într'o lume care amenință să

se întorcă la haosul păgân. Și drapelul său va fi un „scut al lui David” cu Leul lui Iuda, și Douăsprezece stele pentru triburi. Nimic din josnica slugărnicie, nimic din șușotelile din întuneric, nicio invazie pe ascuns a Palestinei. Evreii cer dreptate, nu îndurare. Israel va merge cu capul sus. Și el, purtătorul de cuvânt al lui Israel, nu va jongla cu fraze diplomatice: va juca deschis cu cărțile pe masă. Nu are nimic de spus mulțimii, creștine sau evreești; nu va unelti cu subalternii politici. Nu este un demagog. Va vorbi regilor în palatele lor, miniștrilor în cabinetele acestora.

Obiectați că săracii vor fi singurii care să imigreze în Palestina? Ei bine! este tocmai ceea ce vrem. Cum am putea altfel, mă rog, să plantăm copaci, să construim drumuri?

Poate credeți că o înobilare interioară a lui Israel risipit, ar putea deveni ținta cea mai frumoasă, antidotul cel mai eficace împotriva antisemitismului? Suflete simple ce sunteți! Nu vedeți oare că tocmai pentru bunele și nu pentru relele noastre însușiri suntem prizonieri?

Și vrei tu, visătorule, să te împotrivești sau să rămâi, pur și simplu, surd la strigătele milioaneilor de oameni cari sunt astăzi prizonieri? Nu vrei să cunoști chemările acelor sute de telegrame, acelor mii de jalbe acoperite cu nenumerate semnături, numai de dragul vreunei desăvârșiri himerice de mâine? Nu, nu cartonul Congresului trebuie să se realizeze. Tânguitorilor

pitorești ai ruinelor Templului să le opunem pe nu mai puțin pitoreștii țărani, a căror muncă va rodi în acelaș timp spicul mlădios și un Israel renăscut. Spurcăciunile unui negoț murdar vor fi șterse de rouă și de ploi. În făptura țăranului evreu se ascunde omul ideal al viitorului: fiu al țărânei și fiu spiritual. Vă dați seama cu ce bogăție de artă și literatură se va putea îmbogăți lumea, prin această națiune purificată care poartă în sânul ei o experiență de secole!

III

Aceste idei nu sunt toate cele ale Președintelui. Unele poate, i se înfățișează aproape inconștient; astfel că în însuș acest Congres, nota de rivalitate, de gelozie, se face auzită; drepturile unui profet mai vechiu se fac prețuite cu dârzenie. Pentru un timp, demna adunare devine prada atavismului, reproduce certurile fără mânia ale adunărilor obișnuite ale obștiilor evreești. Ca și cum orice mișcare geologică n'ar fi pusă la cale de flăcări subterane, vestite de bubuituri înăbușite, cu toate că numai țâșnirea vulcanică sau cutremurul de pământ ajung în Istorie!

Însă Președintele este măreț de impersonal. Nu el importă, ci Congresul. Bulgarii, după tradițiile lor, cred că Mesia se va naște la 29 August! El împărtășește această credință. Astăzi Mesia — Congresul s'a născut.

„Prin acest Congres, noi procurăm poporului evreu un organism pe care nu-l poseda și de care ducea o atât de tragică lipsă. Cauza noastră este prea mare pentru ambiția și voința

unuia singur. Trebuie, pentru ca ea să triumfe, s'o ridici la ceva impersonal și Congresul nostru va dura, nu numai până când ne vom scutura de vechea stare de lucruri, dar mult mai târziu după aceea... Congresul nostru va fi veșnic serios și conștient, o binecuvântare a nenorocitului și niciodată dăunător — spre cinstea tuturor Evreilor și demn de un trecut a cărui glorie este îndepărtată, dar eternă”.

Și când coborî delatribună sala se cutremură de aclamații și aplauze.

Mulți se reped să-i sărute mâna, alții să-l îmbrățișeze. Cei mai mulți plâng de emoție. Și fiți siguri, în mijlocul acestei demonstrații sgu- duitoare, nicio ambiție personală nu-l stăpânește pe Președinte. Fiți sigur că inima lui e plină numai de presimțirea unor mari evenimente și că gândurile cele mai înalte îl exaltă în favoarea milioanei de ființe care vor tresări la ecoul îndepărtat al acestei clipe sublime. Ce parlament european ar putea străluci de scipirea unei asemenea adunări intelectuale? Fiecare ins nu este oare orator înăscut, maestru în arte sau în științe? Suszisul Evreu din Carpați în caftan, nu și-a publicat și el opera lui poetică și filosofică, luându-se bărbătește la întrecere cu „Stăpânul numelui” împotriva unei lumi darwiniene? Heine l-a închipuit pe Evreu ca pe un câine care, la fiecare venire a prințesei Sabbat, își reia forma omenească: mai puternic decât prințesa, Congresul a arătat lumii umanitatea Evreului.

IV

Bătrânul pictor al cărui *Dans macabru* atrage de secole pe curioși la Basel, nu putea desigur să-l înfățișeze pe Evreu altfel, decât prin acest avar în caftan, dând drumul sacului său de aur sub îmbrățișarea Morții. Ei bine! Există un alt aspect al acestui om, care s'ar putea propune bătrânul Holbein, dacă Moartea care l-a luat deasemenea, ar putea să-l readucă pentru o clipă. El i-ar vedea pe acești savanți, gânditori, poeți, veniți din toate punctele Exilului și care, în picioare în cinstea pionierilor morți ai sionismului, ridică mâna dreaptă spre cer strigând: „O, Ierusalime, dacă te voiu uita vreodată, să mi se usuce mâna dreaptă!”

Da. Visul este viu în inima rasei mumificate; focul care țâșnea acù două mii de ani, mocnește încă sub cenușă. Și dacă Președintele nostru uită că masa uriașă a fraților săi nu este reprezentată la Congres, că aceștia se mulțumesc cu drepturile lor civice atât de greu cucerite și că ei au cu totul alte concepții asupra

viitorului credinței lor, cine ar îndrăzni să-i reproșeze această clipă de minunată bucurie?

Or, când noaptea în *Kammers*-ele studenților, cu lacrimi de bucurie și sărutări frățești, înțelepții și bărbile cărunte se vor aduna într'un *gaudeami sigitur*, cine se va împotrivi oare să recunoască bine-întemeiata lui convingere: că veșnic *juvenes sumus*; că secolele de durere sunt neputincioase față de națiunea nemuritoare; că „vârsta n'o poate vesteji, și nici obișnuința să-i nimicească nesfârșita-i varietate”?

Lumea în care proorocirile sunt pronunțate nu poate fi lumea în care ele se împlinesc. Și totuși, când, la sfârșitul acestei reuniuni memorabile, rabinul din Basel, sub scufia neagră sacerdotală, urcând pe estradă în aplauzele sgomotoase ale Congresului îngăduitor, își exprimă temerea credincioșilor că, în noul Stat evreesc, evreul religios ar putea fi izgonit și când Președintele dă cu gravitate asigurarea, în mijlocul unui entuziasm frenetic, că iudaismul n'are de ce să se teamă, — iudaismul singura cauză și mângâiere a secolelor de izolare și de martiriu, — oare simțul ironiei istoriei nu vine să se lupte în sufletul său cu exaltarea-i entuziastă?

H E I N E

„Sunt, evreu, sunt creștin, sunt tragedia și comedia; Heraclit și democrit în acelaș timp; un adorator al despotismului încarnat în Napoleon, un admirator al comunismului personificat în Proudhon; un Latin, un Teuton; o bestie, un diavol, un zeu. Satira divină mă apasă greu. Marele autor al Universului, „Aristofanul Cerurilor“, pare înclinat să arate cu o putere care mă strivește, pe mine sărmanul așa zis Aristofan neamț, că sarcasmele mele cele mai îndrăznețe nu sunt pe lângă ale lui decât niște biete glume și că rămân departe foarte departe, înapoia lui, în materie de ironie, de uriașă batjocură.

I

Trăsura se opri și valetul spilcuit, sărind jos, întrebă:

— „Domnul Heine?”

Portăreasa, care împletea un ciorap lângă intrare, se uită la el, apoi la șclipitorul cupeu în care ședea o doamnă ce se adăpostea sub o

umbrelă de strălucirea soarelui parizian — și dădu negativ din cap.

— Totuș, zise valetul aici este numărul 3 al străzii Matignon, 3, nu? !

— Da! Inșă domnul nu primește decât pe prietenii vechi. E pe moarte.

— Doamna știe. Vrei să-i dai numele?

Portăreasa se uită la cartea de vizită, pe care ceti, odată cu numele: Lady... (ceea ce în ochii ei însemna cel puțin o „ducesă” engleză), și câteva cuvinte mângălite cu creionul.

— La al cincilea, zise el oftând.

— Mă urc chiar eu! făcu valetul.

„Doamna” coborî din trăsură, și, din lumina strălucitoare de afară, intră în umbra porții cu un simțământ de melancolie simbolică. Avea și dânsa un spirit poetic, și prietenia cu una din cele mai spirituale femei ale epocii, o făcea în stare să simtă altceva decât o teamă vulgară, acum, când se apropia de marele spirit — al cărui mormânt anticipat venea să-l viziteze. Tripla aristocrație a nașterii, frumuseții și culturii se desvăluiau pe chipul ei gingaș de fildeş mat, în jurul căruia se împletea părul negru în unde grele. Măreția liniștită a staturii ei înalte întregea impresia ce o dădea de matronă romană.

— Domnul Heine vă așteaptă! veni valetul să-i spună.

Ea străbătu o curte goală, pietruită și începu să urce scara întortochiată, cu spiritul frământ-

tat de imagini și emoții felurite. Măsgălise pe cartea de vizită numele ei de fată, pentru a-i aminti identitatea. Dar după atâția ani și în prada bolii lui crude, își va aduce el oare aminte de felița de doisprezece ani pe care o avusese ca vecină de masă la Boulogne-sur-Mer? Fa însă deabia putea uneori să-și dea seama că acel omuleț gras, cumsecade și miop, cu fruntea mare albă, care, în fiecare zi se plimba cu ea dealungul zăgazului, istorisindu-i povești comice, trecea drept spiritul cel mai mușcător al Europei, „Aristofanul german”, și că istorioarele acelea pentru copii, pline de sirene, de spiriduși de apă sau povestea aceea nostimă cu un bătrân lăutar francez urmat de un cățel care făcea sârguincios trei băi pe zi, nu fuseseră decât improvizările nebunatece ale unui poet liric, poate cel mai mare al timpului său!

Își amintea de cuvintele lor de bun rămas: „Când te vei întoarce în Anglia, fetițo, vei putea spune prietenilor tăi că l-ai văzut pe Heinrich Heine”.

— Și cine e Heinrich Heine? îi răspunse felița.

Intrebarea copilărească, aduse o sclipire de veselie ascuțită în ochii albaștri ai omulețului.

Aceste amintiri, rămase vii în memoria ei, se colorau de tot ceea ce scrisese pana lui vrăjtită; căci ea cunoștea totul: poemele minunate, care interpretau cu acelaș prestigiu romanele țărilor și vremilor îndepărtate, sau sufletul mo-

dern în goliciunea-i fără văluri, îmbrăcat s'ar putea spune, numai cu complexitatea lui; întrebările tragico-burlești asupra tainelor universului; fermecătoarele povestiri de călătorii închipuite; în fine criticile de artă, filosofie, atât de limpezi, ce informau cu atâta agerime răutăcioasă, atât de scilpitoare de spirit, cu întorsături atât de poetice.

Dar el? Iși va aminti oare? Nu! E foarte cu puțință, ca atât fetița cât și amintirea întrebării ei nevinovate să se fi șters de multă vreme din viața lui tumultuoasă!

Mirosul unei odăi de bolnav o aduse la realitate. În semi întuneric se poticni de un paravan de hârtie colorată care acoperea lacul aurit. În timp ce o infirmieră în târligi și scufie i-o luă înainte, ea avu simțământul neplăcut al unui interior de „cameră mobilată” burgheză, împodobită cu una, două sau trei gravuri după Léopold Robert care contrasta însă cu atmosfera elegantă și rafinată a vieții artistice pe care ea o cunoștea.

Această impresie de sărăcie mărunță fu risipită de aspectul dramei care se desfășura înapoia paravanului. Pe o grămadă de saltele și perne, zăcea poetul. Se ridicase singur puțin pe pernele sale, printre care i se zărea chipul; o față lungă, subțiată, cu umerii obrazilor ieșiți, un nas grec și o gură mare cu buzele palide; un chip redus, dela un sensualism pe care ea și-l amintea, la o stranie frumusețe de Christ.

Trupul ale cărui conture subțiate se întrezăreau sub cearșafuri, era mic ca al unui copil de zece ani, cu picioare strâmbate în chip ciudat. Cu biata lui mână, slabă și străvezie ca o ceară gingaș modelată, își ridică pfeopa paralizată, ca s'o poată privi.

— Lucy! *Liebchen!* strigă el vesel. Așa dar, ai sfârșit totuș prin a descoperi cine este Heinrich Heine?

Intrebuința pe familiarul „du” nemțesc, căci pentru el era tot mica prietenă de altă dată. Cât despre ea, emoția sfâșietoare a clipei o împiedica să vorbească. Pasagiile ultimelor scrieri ale acestui mare printre marii autobiografi, pe care ea le crezuse colorate de o exagerare literară, îi apăreau penibil, prosaic de exacte.

„Să fie adevărat că mai exist încă? Trupul meu e atât de micșorat că nu-mi mai rămâne, ca să zic așa, decât glasul și patul mă face să gândesc la mormântul melodios al vrăjitorului Merlin, în pădurea Broceliandei, sub stejarii mari ale căror creștete strălucesc și se înalță ca niște flăcări în eterul albastru. Oh! râvnesc la copacii tăi, frate Merlin și la freamătul lor răcoritor; da, pe culcușul meu funebru, pe patul de mizerie care mi-e mormânt, nu foșnește de loc frunzișul verde și, dimineața și seara, nu aud decât roțile trăsurilor pe caldarâmul Parisului; lovitura ciocanelor, certurile, gălăgia pianourilor. Mormântul fără odihnă, moartea fără

privilegiul de a fi dispărut, de a nu mai avea de câștigat bani și de făcut cărți”.

Și ea își aduse aminte de îngrozitoarea lui comparație pe care o făcea între el și trubadurul german, sârmanul preot din *Cronica Limburgului*, ale cărui dulci melodii erau cântate fără încetare în toată Germania, în timp ce *Mine-singer*-ul, autorul lor, atins de lepră, se târa cu ochii legați, acoperit de o mască, purtând clopoțelul lazaretului, prin orașul înspăimântat. Intr’adevăr, satira divină îl apăsa greu!

Tăcută, ea întinse mâna și el îi dădu degetele lui descărnate. Mâna lui era neobișnuit de moale, și ardea de o căldură interioară.

— Nu poate fi mica Lucy, zise el cu un ton de reproș. Ea mă săruta câteodată.. Dar vai! nici sărutul Lucyei n’ar putea să-mi învie buzele paralizate.

Ea se aplecă și-l sărută. Barba lui scurtă avea moliciunea și gingășia pe care o are părul copiilor mici.

— Ei bine, — spuse el, m’am împăcat cu lumea și cu Dumnezeu. Și el îmi trimite pe unul din îngerii săi: pe cel al morții...

Ea se sili să înghită nodul ce îi stătea în gât :

— Trebuie să fii într’adevăr în prada delirului ca să confunzi o Englezoaică cu Azrael!

— Ah! De ce am fost atât de rău cu Anglia! Asta fiindcă n’am fost decât odată acolo. E mult de atunci. Nu cunoaștem pe nimeni și Londra

era atât de plină de ceață și de Englezi! Acuma Anglia se răzbună în chip măreț: mi te trimite pe tine. Și alții urcă cele o sută și cinci trepte ale mele. Sunt o anexă a mării Expoziții: rămășițele lui Heinrich Heine.... Un adevărat pelerinaj pentru lumea, pentru societatea mondenă.... O prințesă rusă, urmă el cu un ton de mulțumire disprețuitoare, mi-a adus aici mirosul urât al pipei ei. O prințesă italiană a venit să mi se jeluiască de suferințele sale. Ca și cum ar fi putut fi asemuite cu ale mele! Nervii mei ar avea medalia de aur dacă ar concura la această faimoasă Expoziție... Nu, nu, nu plânge.... Eu care vroiam să te fac să râzi! Nu mă vedea cum sunt, nu te gândi decât la acela pe care l-ai cunoscut... Dar dumneata! Ce mare te-ai făcut... și frumoasă! Chiar pentru părțica asta a ochiului meu, care nu vede soarele decât ca printr'un vâl! Auzi! Mica Lucy are un soț! Un soț! Și cățelul care face mereu trei băi pe zi! Ești fericită, sufletele, ești fericită?

Ea făcu din cap un semn afirmativ: i se părea un sacrilegiu să vorbească de fericirea ei.

— *Das ist schoen!* Erai atât de veselă, de zglobie. Dumnezeu fie laudat! Ce înviorător este să găsești o femeie înzestrată cu o inimă și care a pus stăpânire pe inima soțului ei! Aici, ele nu au sub corsetele lor decât un metronom, care arată măsura, dar nu muzica. *Himme!* Ce val de tinerețe mi-aduci. Tot mai rostogolește

marea smaragdele ei la capătul cheiului dela Boulogne? Și pescărușii mai zboară încă, în timp ce eu sunt aici, Prometeu parizian, înlănțuit de patul meu? Ah! dece n'am o stâncă și cerul deasupra capului! Dar nu trebuie să mă vaet, căci timp de șase ani, înainte de a mă instala aici, nu aveam de înfruntat decât tavantul! Acuma, vezi, balconul meu dă, într'o parte, spre Champs-Élysées. Pot să mă întind afară pe o canapea și să văd frumosul, frumosul Paris! Imi trimite sufletul lui în fântâni țâșnitoare și se incarnează pentru mine în frumoasele femei cari trec pe sub ferestrele mele, cu pasul cadentat ca al unei muzici.

Ca să-i fie pe plac, ea se aplecă peste fereastră și văzu pe balconul îngust un cort din pânză dungată ca o streășină de cafea, ținut de un schelet ușor de sârmă. O ceață umedă întuneca ochii tinerei femei; ea ghici mai mult decât zări, imensa și îndepărtata stradă, palpitând de viața arzătoare a Parisului Marii Expoziții: soarele strălucitor, copacii cu trunchiuri negre, ce umbresc aleile, răzoarele din Rond-Point și valul grăbit de vehicule care se ducera spre Bois des Champs-Élysées cu încărcăturile lor de bogăție, frumusețe și viciu.

— Prima oară când am privit pe fereastra aceasta, urmă el, mi se părea că sunt Dante, care, la sfârșitul *Divinei Comedii*, mai privește încă odată stelele. N'ai putea crede ceeace am simțit, când după atâția ani, am revăzut lu-

mea pentru prima dată, chiar într'un spațiu atât de restrâns, numai cu jumătatea unui ochiu! Aveam în mână lorgneta de teatru a nevastei mele și priveam cu o plăcere nespusă pe un mic cofetar ce-și oferea marfa unor doamne în crinoline, însoțite de un cățel. Inchisei lorgneta; nu puteam să mă uit mai departe, căci îl invidiam pe câine. Infirmiera mă puse din nou în pat și îmi dădu morfină. În ziua aceea nu mai privii. Inșă pentru mine *Divina Comedie* nu era sfârșită. Marele Humorist a vrut să binevoiască să-mi joace o festă. Amintește-ți de scrierul lui Mahomet! Eu sunt atârnat între cele două Champs-Élysées-e: prima în care palpită viața, cealaltă plină de umbre și strigoi...

Astfel, omagiul blasfemator adus de el lui „Aristofan al Cerurilor” nu provenea dintr'o fantezie momentană a penei lui, ci dintr'o dispoziție durabilă a spiritului său! Și, de fapt, toată opera lui respira concepția ironică a părții grotești a istoriei, „această nălucă, acest vis al unei zeități bete”. Și ironia lui fusese genială.

„Ca o paiată în delir, îi scrisese el lui Byron (omul cu care se simțea cel mai înrudit) el își împlântă în inimă un pumnal, pentru a stropi glumeț cu o țâșnătură de sânge negru pe doamnele și domnii cari îl înconjurau... Sângele meu nu e atât de desnădăjduitor de negru; amără-răciunea nu-mi vine decât din gogoșa de ristic care alcătuește cerneala mea...”

— Și acuma, gândi ea, această băătură a-

mară, dusă neîncetat la buzele lui, a sfârșit prin a-i pătrunde chiar în sânge.

— Ești deci cu totul incurabil? întrebă ea încetișor, părăsind fereastra, pentru a veni să se așeze lângă patul lui de suferință.

— Da. Voiu muri într'o zi sau alta. Gruby spune chiar: „încurând”, însă doctorii sunt atât de nestatornici! Săptămâna trecută am avut o criză îngrozitoare de gât și de piept: „*Poți să flueri?*” mă întrebă el. — *Nu, nici măcar o comedie de-a domnului Scribe*”, îi răspunsei. Poți judeca după asta cât de prost stau! Ei bine! nici chiar asta nu va grăbi sfârșitul și așa mai putea trăi cine știe cât! Am avut prevederea să nu spun nimic soției mele. Sărmană Matilda! Încet mai mor! Scandalos de încet! Și iată-l că doctorul iar mă sfătuește să-mi fac bagajele! Mă tem totuș, în ciuda acestui ultim buletin, că voiu continua încă vreo câțva timp să-mi întregesc cunoștințele asupra maladiilor măduvei... Căci citesc ce zic cărțile și fac în acelaș timp și experiența practică. Ce mai clinică așa putea conduce colo sus, pentru a dovedi neștiința medicinei!

Ea observă cu mulțumire o schimbare în întorsătura ironică a gândirii sale: derâdarea fremăta încă în intonațiile glasului său, devenit limpede și pătrunzător sub imboldul unei prezențe feminine, dar se colora de duioșie și încrețiturile sarcastice se ștergeau de pe gura lui, în timp ce făcea aluzie la soția lui.

— Așa dar, citești și scrii? întrebă ea.

— Da. Adică Zieslinsky, un tânăr refugiat, le face pe amândouă pentru mine din când în când. Mama mea, sărmana, mi-a scris nu de mult și mă întrebă de ce semnez numai scrisorile mele și nu le și scriu; am trebuit să-i răspund că sufăr de ochi, ceea ce nu e atât de neadevărat ca restul scrisorii.

— Ea nu știe deci...

— Ea! Slavă Domnului, nu. Draga de ea, în *Dammsthor-ul* ei, e prea bătrână și cu prea mult bun simț ca să citească ziarele! Ea nu bănuiește că are un fiu pe moarte; crede numai că e *nemuritor*. Nu-i adevărat?

El o privi cu o nuanță de îngrijorare, această tragică îngrijorare a artistului care îmbătrânește, care adulmecă de departe rânjețele criticei viitoare asupra operei unei vieți întregi și crede că vede împrejur, într'o nălucire bolnăvicioasă, o haită întreagă de dușmani care latră.

— Cât timp va trăi limba germană, vei trăi și dumneata!

— Bătrâna Germanie iubită, spuse el mulțumit. Da, precum ți-am scris, căci tu ești acea *Liebe Kleine* din poem:

Nennt man die besten Namen

So wird auch der meine genannt¹⁾.

1) Dacă sunt pomenite numele cele mai mari, atunci și-al meu va fi pomenit.

Ea se simți măgulită, însă se gândi cu tristețe la urmare:

*Nennt man die Schlimmsten Schmerzen
So wird auch der meine Genannt²⁾.*

El spuse mai departe:

— Iată dece, chiar atunci când cenzura germană a oprit sau a schimbat lucrările mele, înfingându-mi astfel mij de ace în inimă, totuș n'am vrut să mă fac cetățean francez. Da, Parisul a fost noul meu Ierusalim, da, trecerea Rinului a fost pentru mine trecerea Iordanului — dar, ca supus francez, mi s'ar părea că sunt unul dintre acei monștri cu două capete, pe cari îi vezi la bâlcu. De altfel, poezia franceză nu este decât clinchet ritmat! Iar poezia germană n'a fost, de fapt, pentru mine decât o desfătare divină. Poate o cunună de lauri pe mormântul meu... Ei! Puțin îmi pasă. Ceeace aș vrea pe coșciugul meu este o sabie, căci am fost un soldat, tot atât de viteaz ca și Canning al vostru, în războiul de Eliberare a Umanității. Dar vai! războiul meu de Treizeci de ani e sfârșit și mor „cu sabia încă întreagă și cu inima frântă”.

Capul îi recăzu, într'o desnădejde înspăimântătoare.

— Ah! murmură el, întotdeauna m'am rugat:

2) Dacă sunt pomenite suferințele cele mai mari, atunci va fi și suferința mea pomenită.

„Doamne, fie ca trupul să-mi îmbătrânească, dacă trebuie, dar lasă-mi sufletul tânăr; fie ca glasul să-mi tremure și să se schimbe, însă energia să nu-mi slăbească!” Și totuș, așa voiu sfârși!...

— Inșă opera dumitale nu va pieri! N'ai luptat zadarnic. Ești inspiratorul lăudat și respectat în lumea întregă al tinerei Germanii. Nu-asta o bucurie pentru dumneata?

— La drept vorbind, nu! spuse el râzând și regăsindu-și vioiciunea. Eu nu sunt *bunul Dumnezeu*, ca să mă mulțumesc, ca un Victor Cousin, de omagiul ignorantilor! Dar un compliment de-al lui Hegel mi-ar fi mai dulce decât o biserică întregă umplută cu psalmi.

O tuse puternică îl împiedică să-și desvolte această fantezie defăimătoare. El fu scuturat timp de cinci minute, în vreme ce infirmiera se aplecă zadarnic peste el. Dar chiar în toiul crizei, el făcu semn vizitatoarei să nu se îndepărteze. Când tusea se potoli el reluă liniștit:

— Donizetti a murit nebun în haine de gală; eu cel puțin voiu muri cu mintea întregă pentru a prețui farsa lipsită de noutate, dar atât de ironică, de dibace. Mica Lucy pare mirată, dar mă gândesc câteodată, mică Lucy, că nerespectul este mai curând însușirea celor credincioși, care lăudând pe Dumnezeu în gura mare, preamărindu-i bunătatea, nu admit ca el să fie vesel și să aibă simțul umorului. Sunt lăudat, eu, ca ironist, cât și ca poet!... Dacă aş putea

să mă ridic și să umblu, m'aș duce să propovăduiesc o nouă religie, pe aceea a Marelui Umorist, cultul râsului... Aș făuri un cod al ridicolului. Și de trei ori pe zi, când muezinul ar striga de pe acoperișul Bursei, toți credincioșii ar trebui să pufnească cucernic în fața farsei uriașe care este Cosmosul. Ar fi măreț, acest răs universal! De trei ori: la răsăritul soarelui, la prânz, seara. Cei cari nu ar râde, să fie prigoniți; ar trebui să râdă, chiar dacă ar râde galben. Minunat! Și cum anumite popoare nu au simțul glumei, ele și-ar înghiți noul Catehism al comicului, cu aceeași seriozitate sănătoasă cu care înghit acum Catehismul spiritual... Hm, da! văd că nu râzi. Ei bine, de ce n'aș înzestra, eu, ca și ceilalți, ideea ce o am despre Divinitate, cu însușirea pe care o am sau pe care o admir cel mai mult?

Era desigur mult adevăr în această apologie; el lua în glumă, nu pe Dumnezeu, ci ființa *ome-nească*, făurită, înălțată de om, prin credințele populare. Nu era pentru el decât o trambulină intelectuală. Spiritul lui se juca, uitând *aura* sacră care este nedespărțită de orice concepție a măreției Lumii. De altfel, faimoasa descriere a lui „Iehova care moare” și vestita sugesție că s'ar putea ca „*acest parvenit al Cerurilor*” să aibe încă necaz pe Israel, vinovat că-i amintește vechile și întunecatele lor legături naționale”, — ce era alta, dacă nu o tâlmăcire spirituală a ceea ce susțin atât de confuz sa-

vanții germani cu referire la evoluția ideii de Dumnezeu! Totuși Lucy simțea că ar fi fost mai frumos să înduri cu seriozitate loviturile Destinului și să nu-i ții piept cu zadarnice izbucniri de râs neputincios marelui Neclintit.

Ea răspunse încetșor:

— Dar spui nebunii!...

— Vreau să-ți spun întotdeauna nebunii, mică Lucy, căci:

*Această inimă e gravă și veselă,
Ea care-mi sângerează în piept.*

Vrei să auzi muzica ei tăcută, ultimul meu poem? Caterina, adă-mi manuscrisul meu.. și poți să te duci să te odihnești. Nu te-am lăsat deloc să dormi în noaptea asta.

Bătrâna îi aduse câteva foi acoperite cu un scris mare așternut cu greutate și când ea se retrase, el începu:

*Wie langsam kriechet sie dahin
Die Zeit, die schauderhafte Schhnecke* 1).

Glasul lui urmă mai departe, însă la primele versuri, spiritul Lucyei era prea turburat pentru a-l putea urmări. Rămășițele amintirilor se învâlmășeau în aceste sclipiri orbitoare, debordând de viață intensă, Ele descriau în trăsături înflăcărâte zilele în care fiecare ceas nu trăgea după sine o veșnicie de plictiseală și care desvâ-

1) Cât de încet se târâe într'acolo Timpul, acest șarpe 'nspăimântător.

luiau o sensibilitate mai mult decât ascuțită.

„O viață de foc îmi fierbe în vine... Fiecare femeie e pentru mine darul unei lumi. Aud dintr'odată o mie de privighetori... Aș putea înghiți toți elefanții Hindustanului și să iau ca scobitoare săgeata catedralei din Strasburg !... Viața este binele suprem... moartea, cel mai mare rău dintre rele!”

Însă poetul citea mereu și ea căuta să se stăpânească pentru ca să-l poată asculta:

„Poate că mintea ta visează, Vechi năravuri de păgâni cari pentru cele mai josnice trebuinți alegeau o țeastă de poet mort”.

El se întrerupse deodată:

— Desigur, e prea lugubru; este strigătul în noapte al unui îngropat de viu, o notă nouă a poeziei germane, a poeziei universale. Niciun poet până acuma, *voyez-vous*, n'a avut tristul privilegiu de a supraviețui propriei sale morți; dimpotrivă, mulți au supraviețuit nemuririi lui! „*Dici miser ante obitum nemo debet!* Nici un om nu poate să-și zică nenorocit înaintea ultimei lui zile”. Într'adevăr, odată călătoria sfârșită, poți judeca perspectiva dinapoia ta, când pietrele de mormânt ale iluziilor și ale experiențelor sunt presărate de-alungul drumului. După moarte, strălucește ziua judecății. Și în acea zi, nu poți vedea, nici judeca. Încă o ironie delicioasă, *nicht wahr?* Morții nu răspund, cei dela Morgă nu vor spune nimic. În timp ce acolo unde este viață — este nădejde! Iată dece

blestemele cele mai rele nu ies la lumină! Nu-mai eu ocolesc destinul. Eu sunt mortul viu — care trăește mort. Plutesc pe de asupra trupului meu în ruină, ca un strigoî: nu exist decât printr'un fel de interegn. Și iată de ce sunt primul muritor care cere lămuriri. Nu-mi spune că pentru păcatele mele sunt în infern! Cele mai multe păcate nu sunt decât clasificări de ale bigoților, ale sărmanilor cu duhul. Cine poate trăi fără să păcătuiască, cine poate păcătui fără să trăiască? Lui Kant îi șade bine să spună: „Faceți în așa fel ca și cum purtarea voastră ar trebui să servească drept pildă tuturor oamenilor în împrejurări asemănătoare”. Kant uită că noi *suntem* o parte a împrejurărilor. Dacă ești un Heine, îmi vei îngădui să spun că viitorii Heine se vor purta ca și dumneata. Ii este mai ușor unui profesor, unui slujitor al Rațiunii pure, unei mașini punctuale și regulate după care locuitorii din Koenigsberg vin să-și întoarcă ceasornicele — să rămână o pildă de virtute; însă cei cărora le surâd toți trandafirii, pentru care strălucesc toate stelele!... Aleg principiul lui Schelling: „Spiritele superioare sunt deasupra legilor”. Nu, nu, explicația preotului nu e mulțumitoare. Poate că cerul ne rezervă o alta, împărțită după inteligențe și care își are originea dela preoțimea de sus. Un Moses Lump, de pildă, se va mulțumi cu un tron de aur, de heruvimi cari cântă: Sfânt, sfânt, de trei ori Sfânt! — Abdullah ben Osman va

avea gura închisă de sărutările huriilor; Crist nu va voi s'o desamăgească pe bătrâna străbună care, aplecată peste Biblia familiei, vede prin ochelarii ei umeziți de lacrimi, un Ierusalim strălucind de aur. Cu un zâmbet fericit pe buze, el va veni înaintea ei în pragul Paradisului și, când ea va merge mână în mână cu el pe apele sclipitoare ale Iordanului, ea își va vedea vedea față sbârcită prefăcându-se într'un chip de o frumusețe îngerească. Inșă ar putea să fie supus la acelaș lucru și un Wolfgang Goethe, un Lessing? Ce încercare pentru cerescul profesor de apologetică! Iată ce vor să spună aceste cuvinte ale Evangheliei: „Doar devenind ca niște copii mici vom putea intra în Impărăția cerurilor...” Ii povesteam ieri finei mele că cerul este un loc minunat, unde se mănâncă prăjituri în fiecare zi (și asta nu este decât limbajul preoților făcut pe înțelesul celor mici), și heruvimii își șterg gura cu aripile lor albe: „E cam murdar”, îmi atrage atenția fetița. Ah! mă tem că așa avea (doar dacă nu redevin copil) de făcut critici mai aspre zișilor heurvimi! Doamne! Doamne! izbucni el deodată, lăsând să cadă foile și împreunându-și mâinile ca pentru rugăciune, fă-mă să redevin copil, înainte de a muri; înapoiază-mi credința naivă, vederea limpede a micuților, care țin mâna tatălui lor! Oh! dragă Lucy, această teamă mă cuprinde câteodată, și strig, strig după îndurare! Noaptea trecută am visat că dorința

mi se împlinește: copil, îl revedeam pe tata; el își punea peruca și nu-l zăream decât printr'un nour de pudră. Mă repezii să-l îmbrățișez, dar la apropierea mea totul se schimbă într'o ceață. Vroiam să-i sărut mâna, mă dădui înapoi cu un fior; degetele lui nu mai erau decât niște crengi uscate și el însuș era un copac despuiat de frunze și alb totul de chiciură. Ah! Lucy, creierul meu e plin de vedenii, inima plină de durere! Cântă-mi balada, și, pe aceea: „Doamna care n'a luat decât o linguriță de fiertură de grâu.. Bogată 'n zahăr și boabe..

Mirată de memoria lui, ea îi recită cântecul *Lady Alice și Giles Collins* și poetul izbucni în răs la versul:

Și preotul linse ce-a mai rămas.

Și în sfortșarea pe care o făcu pentru a repeta fraza care-l înveselea atâta, el își pricinui o nouă criză, care-i răsuci trupul de copil și îl îndoii ca pe un arc. Lucy nu-și mai putu reține lacrimile.

— Nu mă plânge atâta, bâlbâi el surâzând din ochi. Mă îndoii, dar nu mă rup.

— Înșă ea, înspăimântată, sună pentru a chema într'ajutor.

O femeie înaltă și bine făcută intră, ținând în mână un ștergar pe care era pe cale să-l tivească. Avea părul și ochii negri. Chipul ei respira sănătate. Femeea aceasta aducea în odaia mortuară un suflu de aer curat și în acelaș

timp impresia unui contrast tragic și dureros.

Salutând-o cu amabilitate pe vizitatoare, ea înaintă repede spre patul de suferință și-și puse mâna pe fruntea acoperită de sudoarea agoniei.

— Matilda, îi spuse el când criza se potoli, iat-o pe mica Lucy despre care nu ți-am vorbit niciodată și pentru ai cărei ochi frumoși am scris un poem pe care nu l-ai citit niciodată.

Matilda surâse cu gingășie tinerei „matroane romane”.

— Nu, nu l-am citit, spuse ea pe un ton puțin îmbufnat. Toată lumea îmi spune că Heine este un om foarte vrednic și că face cărți foarte frumoase; dar eu nu mă pricep și trebuie să mă mulțumesc să-i cred pe cuvânt.

— Nu-i adorabilă? strigă Heine încântat. Nu am decât două mângâeri la căpătâiul meu: nevastă-mea franceză și muza mea germană.. și nici nu se cunosc măcar între ele.. Dar lucrul ăsta își are și partea lui bună: în felul acesta ea nu poate să citească ceeace dușmanii mei din Germania scriu împotriva mea, așa că poate continua să mă iubească.

— Cum poate să aibe el dușmani? zise Matilda, netezindu-i părul. Este atât de bun cu toată lumea! Nu se gândește decât la două lucruri: să-i ascundă mamei lui boala sa și să câștige îndeajuns pentru a-mi asigura viitorul. Cât despre dușmanii din Germania, e cu puțință oare — el care-i întâmpină cu atâta bu-

năvoință pe toți compatrioții săraci cari trec prin Paris?

Aceste cuvinte de încredere conjugală o mișcă pe vizitatoare. Sfântul care se ascundea înapoia acestei fațade mefistofelice exista deci cu adevărat, deoarece aceea care nu-l cunoștea decât ca om, fără să se lase orbită de situația lui și nici desgustată de lungile-i suferințe, știuse să-l descopere și să-l desvăluie în curățenia lui fără pată.

— Ființă dragă, spuse drăgostos Heine. Nu numai că mă crede bun, însă își mai închipue că bunătaea te ferește de dușmani. Câtă ignoranță asupra vieții lasă ea să străbată prin aceste puține cuvinte! Compatrioții mei săraci! Dar tocmai aceștia sunt cei cari răspândesc în Germania poveștile cele mai de necrezut pe socoteala mea. Iată, între alții, un biet muzicant care a pus pe muzică cei *Doi grenadieri* ai mei și căruia i-am dat fără să socotesc sprijinul și sfaturile mele, când a vrut să facă o operă cu legenda *Olandezului zburător*, pe care am tratat-o în una din lucrările mele... Ei bine! îi bârfește acum pe toți Evreii: se numește Richard Wagner.

Matilda zâmbi ușor:

— Ai fi trebuit să mănânci costița, spuse ea pe un un ton de dojană.

— Adevărat; eram obosit de iarba aceea tocată, pe care bucătăreasa o botează „spanac”.

Nu știu să fac cei șapte ani ai lui Nabucodonor!

— E supărată că nu-i guști bucatele, dragul meu. Și totuș i-ai lăudat priceperea... De atunci, ea e stăpână și eu servitoarea. Nu mai e chip să mă înțeleg cu ea.

— Ah! prostuțo, nu înțelegi o fire de artist. Durerea îi schimonosi gura.

— Va trebui să-mi dai o doză dublă de morfină astăseară, draga mea.

— Nu, nu, doctorul nu dă voe!

— S'ar spune că el e stăpânul și eu slujbașul ei, mormăi el glumind. Dar recunosc că are dreptate. Am ajuns să cheltuiesc cinci sute de franci anual pe morfină!... Trebuie pus capăt risipei. Șterge-o, draga mea, am aci o prietenă drăguță ca să mă distreze.

Ea se aplecă și-l sărută:

— Ah! Doamnă, spuse dânsa, e foarte drăguț din partea dumitale că ai venit să-i ții tovărășie. Asta îi face lui atâta plăcere, câtlă plăcere îmi face mie o rochie nouă... Și chipurile noi înlocuiesc pe cele vechi, care încep să se ducă. Vorbesc de prieteni, nu de rochii, adăogă ea veselă.

Și ieși.

— Nu e minunată? strigă Heine cu aprindere.

— Sunt fericită că o iubești, răspunse simplu mosafira.

— Vrei să spui că aceasta te miră? S'o iu-

besc? Este oare iubire? Dar eu n'am iubit niciodată.

— Dumneata!

Și toate poveștile pe care compatrioții săi le istoriseau în străinătate și propriile-i poezii de dragoste, erau cuprinse în această exclamație.

— Nu. Niciodată o simplă muritoare. Statui, ființe de vis, risipite *avec les neiges d'antan*. Ce importanță avea cu cine mă căsătoream! Ai fi preferat să năzuesc mai sus decât la o grizetă? Și la cine oare? La o fată de negustor? O domnișoară de societate? Ar fi trebuit să-mi lămuresc situația mea de sărman exilat, unui tătic burghez cu gușe, care mi-ar fi socotit operele mele nemuritoare la valoarea exactă de două sute de mărci *banco* (da, da, e tot ce-am putut stoarce vreodată dela pungășii aceea din Hamburg). Și când te gândești că dacă aș fi învățat să scriu în Cartea Mare a unchiului meu, băiatul de birou milionar ar fi ajuns stăpânul milionar, plin de sfaturile acestei rude înțelepte și de cecuri! Dragă Lucy, nu poți înțelege necazurile noastre, dumneata în gura căreia pică potârnicchi gata fripte. Aș fi trebuit deci să-mi caut o nevastă în lumea mare și să trăiesc ca vai de lume? Sau în lumea finanțelor ca să-i datorez totul și să pierd plăcerea de a lucra pentru a-i oferi rochi și bibelouri? *Après tout*, Matilda este tot atât de deșteaptă ca și celelalte fiice ale Evei, a căror unică ambiție este să aibă rochi noi. Niciodată oamenii

mari nu-și găsesc perechile potrivite. Ei trebuie să-și taie o coastă, să fie îndrăgostiți de ei înșiși. O femeie instruită m'ar fi înțeles tot atât de prost, dar în chip mai pretențios. Nu că n'aș fi încercat, în clipele de slăbiciune, s'o șlefuesc! Am trimis-o la pension ca să învețe să scrie și să citească. Da, această copilă a naturii printre micile școlărițe... Și când mă duceam s'o văd Duminica, ea îmi vorbea de regii egipteni cu o pricepere pe care eu eram departe de a o avea. Intr'o zi chiar, mi-a istorisit cu multă aprindere povestea lui Lucrețiu, pe care o auzise pentru prima oară. Prostuță mică! Dacă ai fi văzut-o dansând la balul pensionatului, la fel de feciorelnică și sveltă ca cele mai rafinate dintre ele. Ce veselie și ce bună dispoziție! Și o tovarășă atât de credincioasă! Ah! franțuzoaicele sunt uimitoare! Suntem căsătoriți de cincisprezece ani și astăzi încă, în clipa când aud râsul ei prin ușa asta, sufletul îmi revine de pe pragul morții și își aduce aminte de soare. Cât de mult îmi place s'o văd plecând dimineața la litarghie cu o rochie nouă și o cărticică drăguță de rugăciuni în mână ei înmănușată. E adorabil de pioasă, micuța mea, prostuța... Pari surprinsă? Credeai că nu îngădui să ai o religie?

Ea surâse ușor:

-- Dar nu o jignești?

— Pentru nimic în lume, n'aș rosti în fața ei un cuvânt de ocară pe care să-l priceapă. Ți-l

închipui pe Shakespeare desvăluindu-se, explicându-și eul său Annei Hathaway? Pentru el era destul ca ea să-i fie un model de artă, o ceară moale din care-și frământa Imogenele și Rosalindele lui! În paranteză, este o minune a minunilor că insularii voștri înegurați au putut da naștere unui Shakespeare. Și Sterne! Dar acesta este un Irlandez. Așa se explică. Este citit Sterne?

-- Nu. E un clasic, asta-i tot.

-- Barbarilor! Ați citit cartea mea asupra eroinelor lui Shakespeare? E bună, *nicht wahr?*

-- Minunată.

-- De ce n'ai traduce-o în Engleză?

-- E o idee.

-- E o inspirație. Și de ce nu mi-ai traduce toate cărțile? Ai s'o faci, trebuie! Căci știi, ediția franceză *fait fureur*... Franța este piața europeană, Parisul este Atena.. Însă Anglia, este vestită în *ultima Thule*. Insulele mării, cum spune Biblia. Și nu este o chestiune de ludovici de aur, — cu toate că Matilda are mare nevoie de „prieteni” (astfel îi numim noi, fără îndoială fiindcă ne părăsesc atât de ușor! drace! Ea nu-i tratează cu destul respect, sărmana găsculiță). Ah, să fi silit pe patul de moarte să-ți câștigi *viața!* Să te păzească cerul de această ironie a soartei! Când mă gândesc că editorul meu, Campe, iar își clădește o casă! Ce monument în amintirea mea! De ce nu mi-ar ridica unul la Londra, vreun editor englez? Hei! cărțile evreești, tot așa ca și indivizii, ar trebui să fie răspândite

în lume. Evreii nu cară cu ei numai hainele vechi, dar și ideile noi. Eu care — să n'o spui în lumea mare — mi-am început viața ca agent-comisionar cu Anglia, o sfârșesc, intermediar între Franța și Germania. Da, am încercat să aduc două națiuni să se înțeleagă una pe cealaltă. Un țel demn, desigur, căruia i-aș fi închinat ultima mea carte.

— Așa dar te socotești într'adevăr Evreu?

— *Mein Gott!* Am fost oare, vreodată altceva decât un dușman al Filistenilor?

„Mica Lucy” surâse.

— Da, dar din punct de vedere religios?

— Religios? Ce a fost oare lupta mea pentru a sili masele să iasă din somnul lor de o mie de ani? De ce am întemeiat un jurnal, de ce m'am îngrijit de epoca mea, de interesele ei? Goethe a creiat glorioase statui grecești, însă statuile nu fac copii; cuvintele mele vor ajunge la fapte. Vreau să fiu alături de Lessing. Nu sunt un elen adevărat, am putut să mă dedau în treacăt plăcerilor, însă sacrificiul de sine a fost întotdeauna temelie firii mele. Și n'am fost numai un cântăreț; ca strămoșul meu David, am aruncat pietricelele mele în fruntea lui Goliath!

— Dar nu ai devenit catolic?

— Catolic! răcni el ca un leu deslănțuit. Ce? Lumea așa spune? Mitul convertirii în *extremis* se va ridica oare în jurul numelui meu? Cum mai sar de bucurie, imbecilii, la gândul

că un om se alătură ideilor lor, atunci când îi slăbește creerul!

— Nu, nu este vorba de convertire *in extremis*. Este o poveste mai veche. Se afirmă că te-ai căsătorit la biserică.

— Foarte adevărat. Ca să-i fac plăcere Matildei. Fără aceasta, biata fată nu s'ar fi crezut într'adevăr măritată. Este adevărat că noi am trăit împreună fără binecuvântarea vreunei Biserici. Dar ce vrei? Așa sunt femeile! Fără un anumit duel, aș fi preferat să rămânem cum ne găseam. Căci înțeleg printr'o „soție” ceva mai nobil decât o femeie legată de un bărbat de către niște salariați și preoți, și mi-am preferat *mon faux ménage*, cu mult mai sus decât anumite menagii „adevărate” pe cari le cunosc. Dar trebuia să mă însor: nu vroiam să-i pregătesc sărmanei mele porumbițe o văduvie îndolnică. Am poftit chiar la masa de nuntă un anumit număr de perechi boeme, pe care le-am îmboldit să facă la fel ca și noi. Nimic nu se poate asemui, o știi bine, cu zelul neofiților. Însă convertirea mea la catolicism este cu totul altceva. Am spus-o întotdeauna: „Dacă ochiul tău drept te doare, scoate-ți-l! Dacă brațul drept te supără, taie-l! Și dacă rațiunea te jignește, fă-te catolic”. Nu, nu, Lucy, s'ar fi putut să cânt Madona și Copilul. Un poet poate rămâne oare insensibil la frumusețea simbolurilor și riturilor? Dar evreu, am rămas.

— In ciuda botezului dumitale?

Bolnavul scoase un geamăt, care nu era datorat durerii fizice.

— Oh! Crudă Lucy! Nu-mi mai aminti de acea nebunie a tinereții mele! Și mulțumește stelei dumitale că te-a făcut să te naști Englezoaică! Eu m'am născut în conjuncția groaznică a bigoteriilor creștină și evreească — în *Judenstrasse*. In leagănul meu se găsea înscrisă, dela început până la sfârșit, linia existenței mele. Doamne! Ce viață! Știi cum Germania îi trata pe Evrei, ca pe niște paria, ca pe niște animale sălbatice. Eu însumi am fost înțărcoit în ghetto și am văzut nenumărate încăerări în acel groaznic Hamburg! Crede-mă, iudaismul nu este o religie, este o nenorocire. A te naște Evreu și a avea geniu! Blestem dublu! Un act de naștere devenea o carte obligatorie de admitere la cultura europeană. Nici mama mea, nici acel sac de aur care era unchiul meu nu simpatizau cu greata mea fremătândă de a-mi câștiga diplomele cu mijlocul unei băi sfinte. Și n'am făcut bine pasul, că o mare groază mă și cuprinse. De multe ori mă sculam noaptea, ca' să mă privesc în oglindă pentru ca să-mi blestem slăbiciunea. Or, blestemele mele împotriva mea au fost mai eficace decât cele ale rabinilor împotriva lui Spinoza și această boală mi-a fost trimisă pentru a nimici „rezistența” ce-mi mai rămânea. Nu-i de mirare că doctorii nu înțeleg nimic. Am învățat în ghetto că dacă

nu-mi înfășur filacterele sacre în jurul brațului, șerpilor se vor încolăci în jurul hoitului meu. Vai! șerpilor nu au încetat a se încolăci în jurul meu din clipa în care am înfăptuit greșala. Nici Inchiziția n'ar fi putut să mă chinuiască mai mult. Dacă aș fi știut că suferința morală e mai ușor de îndurat decât suferința fizică, mi-aș fi pus de o parte blestemele pentru dușmanii mei și m'aș fi pus în ordine cu svârco-lirile conștiinței mele. Ah! divinul vostru Shakespeare o spune pe drept cuvânt: „Cel mai înțelept dintre filosofi nu poate rezista unei dureri de dinți!” Un spasm de bucurie a fost vreodată atât de lung ca un spasm de durere? Am citit că unele dintre oasele noastre nu-și dovedesc existența decât atunci când se fărâmă. Ferice de oasele care n'au istorie! Oh! cum îmi vor mai străpunge pielea oasele mele! Așa cum străpunge adevărul un roman frumos. Și voiu spune viermilor: „Iertați-mă că nu vă ofer decât asta!...” Ce amară urâțenie, moartea! E atât de bine în cuibul acesta pământesc! Ce poem valorează cât el? Da, pentru a retrăi, aș primi să reîncep copilăria mea sărmană în birourile unchiului Salomon, să cifrez, să socotesc fără încetare, cu nasul în registrele groase, ca un Trinitarian în breviarul său (compunând pe furis poezii pentru *Hamburger Waechter*). Da, m'aș îndupleca să învăț din nou latina la mănăstirea franciscană, să mă usuc citind dreptul la Goettingen — și, la urma urmei, nu m'aș

speti cu învățătura! O fată frumoasă trece: la dracu Pandectele! O, zile de Universitate, atât de libere, atât de nebunești! Chiar la *Landwehr* unde tânăra *Kellnerin* cu obraji roz care ne aducea bucățica de zahăr la *Apfelkompot* se îndupleca să mă sărute, pe mine singur din toți *Herren Studenten*, fiindcă eram poet și deși tânăr eram tot atât de vestit cât și profesorii! Și, după izgonirea mea dela Goettingen — Berlinul și salonul scumpei Rahel Levin; zilele de Marți ale Elisei de Hohenhausen (căreia i-aș reciti *Intermezzo liric al meu*); și nebuneștile nopți literare la *Behrenstrasse* cu poezii, balurile, Opera, mascaradele. Imi amintesc între altele cum într'o zi de carnaval fiul lui Walter Scott apăru în *highlander*, chiar în momentul când Berlinul se exalta citind pe Waverley. Aș reciti acele minunate romane; aș scrie din nou primele mele cărți... Oh! bucuria primelor creațiuni! M'aș apleca, cu inima palpitândă asupra *Harzreise*-lui meu; aș asista la premiera lui *Freischuetz*; aș fluera cu bucurie *Jungfern*-ul, aș sorbi punch-ul dela Casino și Lottchen mi-ar umple paharul!...

Ochii i se umeziră, întinse brațele, apucă mâna tinerei lui prietene, o strânse, cu trupul și obrazul în convulsii, cu pupilele nemișcate căzute pe ochii lui fără privire.

— Nu, nu, se rugă el, cu o voce spartă și răgușită, în timp ce ea încerca să-și tragă mâna;

aud pasul morții, vreau să mă agăț de viață; oh! căldura ei, mireasma ei binecuvântată!

Ea se cutremură, crezând că vede în acea clipă un vampir sugând, cu ochii închiși, sângele vieții ei pentru a și-o susține pe a sa proprie. Dar după ce alungă această viziune groaznică, nu mai văzu decât această apăsătoare tragedie: o ființă răsvrătită împotriva morții. Nu era de loc strigoiul creiat de Berlioz, care, în picioare la fereastra mormântului, privește lumea din care a plecat și își bate joc de ea!

II

Furia lui se potoli totuș. Recăzu stupefiat, tăcut, zăcând cu fața străbătută de spasmuri dureroase. Plină de durere și teamă, ea se aplecă spre el. Să plece? Trebuia să sune? Câteva cuvinte scăpară dintre buzele muribundului, fără legătură, între ele; un răs desordonat, suspine dureroase. Apoi fu studentul care cânta: *Gaudeamus igitur juvenes dum sumus* și masca macabră se luminează de o bucurie intensă de viață. Noui viziuni din copilărie, din tinerețe, părură că năvălesc în creierul său pe jumătate în agonie; mama, frații și surorile sale, maestrul de dans pe care-l asvârlea pe fereastră; emanciparea evreimii de către cuceritorul francez; veselul toboșar care-l învăță franceza; trecerea lui Napoleon pe calul său alb; camaradul de școală ateu, alături de care citea în ascuns pe Spinoza; golani de la care cumpăra păsări pentru a le da drumul să zboare; și părul roșu al nepoatei călăului care-i cânta melodii populare... Deodată, își reveni în fire, și ridicându-și pleoapa cu arătătorul, o privi:

— Catholic! strigă el, plin de mânie. N'am „revenit” niciodată la iudaism, fiindcă nu l-am părăsit niciodată. Botezul meu n'a fost decât un duș; și, cu toate că Evreii mă urăsc tot atâta cât și Creștinii, n'am trecut niciodată la inamic, am rămas de partea fraților mei.

— Știu, știu, spuse ea cu blândețe; și-mi pare rău că te-am necăjit. Imi amintesc foarte bine pasagiul în care spui că ai devenit creștin din pricina Saxonilor, care și-au schimbat dintr'odată frontul la Leipzig; ori mai curând, din pricina lui Napoleon, care n'avea nicio nevoie să meargă în Rusia, sau chiar din cauza dascălului său dela școala din Brienne, care, învățându-l geografia, nu îi vorbi de asprimea iernii moscovite...

— Foarte bine, zise el liniștindu-se. Nici să nu lași să se spue că am revenit *in extremis* la iudaism. Subiectul primului meu poem n'a fost luat din *Hagadah* nopții Paștilor? Și prima mea tragedie, *Almanzor*, nu este oare epopeea acestui nenorocit Israel, obidit, călcat în picioare? A acestei rase mari care, din ruinele celui de al doilea Templu, a știut să se păzească și să păstreze, nu aurul, nu pietrele prețioase, ci *Biblia*. Biblia! Un dar făcut omenirii, un dar unic și atât de frumos, încât, dacă dintre toți acei cari i-au făcut darul acesta n'ar mai rămâne pe lume decât unul singur, un singur evreu, călătorul n'ar șovăi să străbată mările pentru a-l vedea! Poporul care singurul, a știut

să păzească dealungul evului mediu libertatea de gândire și care va trebui acuma să-l apere pe Dumnezeu împotriva liberei gândiri moderne; căci noi suntem gărzile Deismului! Da, Dumnezeu a fost întotdeauna obârșia și ținta gândirii mele. Nu pot înțelege să pun în cauză existența lui, fără să simt ceeace am încercat într'o zi în țara dumitale, la Bedlam, când, după ce m'am rătăcit de călăuza mea, m'am pomenit fără ajutor, singur, în mijlocul nebunilor. Oare cartea mea cea mai bună, Rabinul din *Bocharach*, nu este hărăzită să exprime „marea melancolie evrească”, pentru a cita expresia lui Boerne?

— N'ai terminat-o?

— M'am lăsat înduplecat prosteste de Moser, sau Gans, nu mai știu care.. Ah! Iehovah va fi poate îngăduitor cu mine din pricina acelei înfrățiri în *Noul Ierusalim*, care mă lega de ei, în zilele când visam să împac pe Evrei cu Grecia! Frumoase visuri ale tinereții, ale zilelor când iernile sunt mai dulci decât primăverile vârstei mijlocii! Ah! Statul și Rabinii, se însărcinează să le înăbușe! Tu, Moser, cu o inimă atât de mare, atât de curată, care ai trecut dela dugheană la laboratoriu, și ca un fel de reacție, studiași Sanscrita! *Moriturus te saluto*. Și tu, Markus, cu trupul de adolescent, cu privirea bătrână, cu spiritul enciclopedic și imaterial. Insfârșit, tu, Gans, cu prea materiala ta jonglerie hegeliană! Ei aveau toți dreptate: ra-

binii și cristelnițele ne-au înghițit până la urmă. Însă Dumnezeu va ține desigur seama de bunele noastre intenții. El e mai bucuros de vicesările inimilor mari, decât de virtutea îndărătnică și fariseană a burghezilor, care de prea deseori nu este altceva decât teama de jandarmi! Și unde oare, dacă nu în Iudaism (lărgit prin elenism) se va descoperi religia viitoare? Ori ce s'ar întâmpla, fii sigură, un evreu o va găsi, căci noi avem darul religiei, înțelepciunea secolilor! Voi ceilalți, rase tinere, care de abia ați încetat de a vă tatua trupurile, ați mers voi vreodată atât de departe ca Moise? Moise, această figură uriașă care micșorează muntele Sinai, când se arată în picioare pe creasta lui; mare artist, creator de viață care a slădit piramide umane; care a făurit pe Israel, care, dintr'o familie de ciobani săraci, a făcut o națiune, un popor veșnic, poporul Dumnezeului unic, sortit să înfrunte secolele și să slujească drept pildă altor neamuri. Moise este un om de Stat, nu un visător. El n'a negat Lumea și Carnea, ci le-a sfintit. Hei! fericirea nu este oare cuprinsă chiar în năzuința creștinului spre o bucurie post-pământească?) Și totuș, omul din Moise fu slab: a fost umil, vrednic de iubire. Și ceea ce nu se știe: el era gata să moară pentru greșelile altora și se ruga, când poporul său păcătuia, ca mai curând să fie blestemat numele lui, decât al lor. Dumnezeu putea să facă din el rădăcina unei

națiuni: el preferă măreția lui Israel decât pe a lui însuș. Și-a dus poporul în Palestina și picioarele lui nici n'au atins pământul făgăduinței. Este un chip măreț, divin, inclinat însă și spre greșală, spre mânie și prin aceasta, o figură atât de omenească! Iată de ce el se desprinde, real, modelat ca un Rembrandt, în timp ce cătagării voștri nemâncați au făcut din Christ un chip numai decorativ într'o aureolă aurită! O Moșe rabenu, stăpânul nostru, cu adevărat! Nu, Christ n'a fost nici primul nici ultimul din rasa noastră care să fi purtat o cunună de spini! Ce este oare Spinoza, dacă nu un Christ din punctul de vedere speculativ?

— „Pretutindeni unde un suflet mare răspândește gândirea lui, acolo este Golgotha”, cită drept răspuns interlocutoarea lui.

— Ah! Cunoști fiecare cuvânt ieșit din pana mea, spuse el, cu o mulțumire copilărească. Fără îndoială, trebuie să mă traduci. Vei fi apostolul meu printre păgâni. Și voi sunteți apostoli buni, voi Englezii. Sub Cromwell, ați devenit Evrei și acum, misionarii voștri înfig în mărirele Sudului, ca și în pagodele Extremului Orient, doctrinele noastre palestiniene; tineretul vostru colonizează continente necunoscute, pe baza decalogului lui Moise. Voi întemeiați o Palestină mare cât lumea. Legea se avântă din Sion, *via* Liverpool ori Southampton. Nu cumva veți fi din întâmplare cele zece triburi pierdute?

— Aşa dar, şi din mine vrei să faci o Evreică? spuse ea râzând.

— Evreică sau grecoaică, nu sunt decât două religii cu puţinţă (acea a fetişurilor şi a derişurilor cari se 'nvârtesc nu intră în socoteală). Renaşterea a fost învierea acestor două influenţe, şi, din secolul al XVI-lea, ambele s'au întărit într'un fel ciudat. Luther este fiul Vechiului Testament. După Exod. libertatea a vorbit întotdeauna cu accent ebraic. Creştinismul nu este decât un iudaism exaltat dumnezeeste, atins de nebunie, o religie fără sistem de drenare, un vis desprins de viaţă, un suflet care se depărtează de trup şi pluteşte în empireu, unde nu va fi niciodată decât un balon captiv. Şi totuşi, nu lua dela Evrei ideia dumitale despre iudaism. Nu este decât o succesiune apostolică a sufletelor mari care nu pricepeau nimic din lumea aceasta. Menirea Evreilor nu se va sfârşi decât atunci când Creştinii vor fi convertiţi la religia lui Christos. Şi Lassalle este un învăţăcel mai bun al Stăpânului decât preoţii cari denunţă socialismul! L-ai văzut pe Lassalle? Nu? Il vei întâlni aici într'una din zilele astea. O fiinţă minunată: eu, în plus voinţa. Ştie şi înţelege totul şi este un ciocan pentru fapte. El poate deveni Mesia secolului al XIX-lea. Ah! când fiecare om va fi un Spinoza şi va face binele din dragoste pentru bine, când lumea va fi stăpânită de dreptate şi înfrăţire, de raţiune şi veselie, atunci Evreii vor putea să-şi închidă

prăvălia: va fi ziua sfântă a Sabatului! Ai observat, Lucy, că am spus: rațiune și veselie? Nimic nu va supraviețui dealungul vremurilor, decât ceea ce va mulțumi simțul logicei și simțul umorului. Logica și râsul, cele două trompete ale destinului! Nu-ți pune încrederea în prinți: Adevărații oameni mari ai acestui pământ vor fi întotdeauna cei simpli. Alaiul, ceremoniile, papii, regii, nu sunt decât jucărele de copii. Christos călărea pe un măgar; acuma, măgarul l-a încălecat pe Christos.

— Și cât timp le dai trompetelor dumitale pentru a vesti zorile milenium-ului de care vorbești? spuse „mica Lucy”, care se simțea ciudat de bătrână și neîncrezătoare în fața acestui încorigibil idealist.

— Vai! poate că nici eu nu sunt decât un visător al ghetoului, poate că lupta mea va fi fost zadarnică. O evreică a venit într-o zi cu fiul ei la un rabin și i s'a plâns că băiatul, în loc să urmeze onorabil negoțul tatălui și străbunului său, studia religia și vroia să ajungă rabin. N'ar vrea maestrul să-l facă să-și schimbe gândul?

— Dar, spuse rabinul puțin jignit, de ce să te frământâți atâta? Nu sunt și eu un rabin? „Da, răspunse ea, dar tâmpitul ăsta ia lucrurile în serios”. Da! În felul ăsta se ridică din când în când un visător, care ia în serios credința unei lumi și Lumea calcă în picioare un nou „tâmpit!” Poate că nu este nicio înviere pentru o-

menire! Dacă este așa, dacă nici un mântuitor nu ni se arată, să păstrăm imaginea acestui sublim Visător al cărui sânge este un balsam pentru cei necăjiți!

Uimită de atâta limpezime, de spiritul înălțat ce se desvăluia din această nouă orientare a gândirii sale, Lucy vru să se retragă cu aceeași amintire în memorie; dar în acea clipă o barbă cenușie evreească își făcu intrarea și felul în care Heine îl făcu să plece îndată din pricina ei, o sili să mai rămână.

— Șeful poliției mele, zise el surâzând. El trăește de pe urma mea, iar eu trăesc din rapoartele lui asupra lumii largi. Mă înștiințează cam unde au ajuns dușmanii mei. Dar eu îi țin acolo.

Și arătând o cutie de abanos pe scrin, o rugă să i-o dea.

— Iartă-mă — înainte de a uita, spuse el, și apucând un creion. cum ai apuca un pumnal, scrise o notiță lungă.

— Ii am aici, repetă el cu un râs amar, aici, în notițele astea! Vor încerca să împiedice publicarea Memoriilor mele, dar le-o voi lua înainte. Ii am în mână. Mort ori viu, ei nu-mi vor scăpa. Vai de acela care-mi va citi aceste rânduri, dacă a îndrăznit să mă atace. Heine nu moare ca primul venit. Ghiarele tigrului îi vor supraviețui tigrului. Când voi muri, pentru ei va suna ceasul Judecării!

Era o rămășiță a vieții sale de lupte, a ace-

lor timpuri în care învărtea în mână spada și asvârlea asupra părinților și unchiului său, cuvinte aspre.. Și, ea amintindu-și de poveștile care se spuneau în legătură cu certurile meschine pe care le avea cu ai săi, se întreba dacă geniul, ca perla în scoică, nu este cumva o boală mî-nunată?... Apoi, cu glas tare:

— Sper că te-ai împăcat cu Boerne?

— Boerne? zise el, îndulcit. Ah! ce am împotriva lui? Doi evrei germani, exilați la Paris, trebuie să-și ierte în ceasul morții. Cartea mea n'a fost înțeleasă. Aș dori din tot sufletul să n'o fi scris! L'am admirat întotdeauna pe Boerne, chiar când nu-mi puteam domoli ardoarea Saint-Simon-ismului meu, când o aveam ca paznică pe Rahel von Varnhagen. Am petrecut trei zile frumoase cu el la Frankfurt. Plin pe vremea aceia de spiritul iudaic, nu eșuase încă în politică. Era un bun pionier al omenirii, dar cu totul lipsit de simț artistic. Nu puteam îndura gloata murdară și atmosfera de tutun grosolan de care se înconjura; nici tiradele vulgare împotriva țiranilor, familiare anturajului său. La ultima noastră întrevvedere, aproape surd și redus de oftică la stare de schelet, el se înfășură într'un halat de casă larg și lucitor și declară că dacă un împărat i-ar fi strâns mâna, el și-ar fi tăiat-o. Sărmanul Lob Baruch! Poate că el a fost mai deștept decât mine în convingerea că frații lui evrei se vor topi în sânul națiunilor! În paranteză, el s'a născut în ziua morții bătrânului

Mendelssohn. Ce ironie! Regret însă insinuirile mele împotriva doamnei Strauss! Le retrăsesem din noua ediție, cu toate că, — o știi poate — îl autorizasem pe soțul ei să-și satisfacă simțul justiției și să-mi trimeată un glonte în cap, în timp ce eu trăgeam în aer. Ce puteam să fac mai mult?

— Mă simt foarte ușurată că le-ai retras, făcu ea, mișcată.

— Da, eu nu am ghiara napoleoniană, o zdreanță de conștiință convențională îmi mai atârnă de pulpane.

— Iată de ce nu pot înțelege patima dumitale pentru Napoleon.

— Așa trebuie să vorbească o Englezoaică. Voi ceilalți Farisei — iartă-mă! — nu-i înțelegeți pe oamenii mari. Napoleon nu era din stofa din care se fac regii, ci din marmora divină din care se ciopleau zei. Dă-mi voie să-ți spun deasemenea că „Codul Napoleon” a făcut lumină, nu numai în ghettouri, ci și în alte văzuini năvălite de pânzele de păianjen ale regimului feudal. Lumea are nevoie de cutremure și cicloane, ca să nu se corupă și să putrezească în mlaștini... Acest Paris are nevoie de un „bicu al lui Dumnezeu”, și în ziua în care Franța îi va da Germaniei prilejul, vor fi ruine și cenușă, ori darul profetiei nu mai este în Iscael!

— Qui vivra, verra, zise ea fără să vrea, apoi cu o roșeață stingheritoare, se grăbi să adauge:

— Dar cum poți uni în aceeaș admirație pe Moise și Napoleon?

— Ah! dragă Lucy, dece nu este sufletul dumitale ca palatul lui Aladin, cu o mie de ferestre deschizându-se asupra dramei omenești! Proștii strigă că e un paradox, când nu înclizi ochii la jumătatea spectacolului! Urăsc pe aristocrați, însă iubesc „crinul lor, care nici nu țese nici nu împletește” și pentrucă aduc uneori par-fumul și rochia lor albă în odaia bolnavilor. Socialismul meu nu cere cocioabe și pâine neagră pentru toți, vestmântul de purpură, muzica, veselia! Da, sunt născut pentru paradox, pentru antiteză: German și Parisian, evreu german, exilat politic urât, și suspinând totuș după cuibul drag al bătrânei sale Germanii; răbdător și răsvrătit în acelaș timp și plin de resemnare creștină; poet romantic exprimând sub o formă clasică spiritul modern; în fine, evreu și sărac! Nu găsești că mă văd cu aceeaș limpezime cu care văd lumea? „Spiritul meu e pentru mine un regat”, spune marele vostru poet. Al meu este o republică în care toate mordele sunt libere, egale și frățești, cum se cuvine unui spirit luminat. Dacă există în republica celestă un despot, acesta este nebunul regelui, care-și râde în acelaș timp de stăpânul și de supușii săi. Ce spui? Nu sunt eu mai aproape de adevăr nefăcând parte din niciun *Credo*, din

niciun clan? Cine ar îndrăzni să spună că adevărul e paralizat pe această planetă fantasmagorică, ce se învâрте, veșnică, prin spațiile veșnice? Să admitem totuș, spre cinstea lui Dumnezeu însuș, că credințele contradictorii pentru care au pierit atâția oameni sunt toate justificate! Poate că umorul — (piatra dumitale de încercare hegeliană, înaintea căreia orice lucru își părăsește negația sa latentă, trecând dincolo de propria-i contradicție) — va aduce aci mai multă lumină adevărată decât pedanții filistenii? Această lumină adevărată este oare palidă și recea lumină albă? Sunt sclipirile nuanțelor curcubeului care se topesc toate în ea? Hm! Criticii mă vor rezuma după moarte, într'o frază; ei îmi vor desface caracterul bucată cu bucată, pentru a dovedi că aceste bucăți nu se potriveau între ele și, ca niște dascăli, îmi vor da atâtea note bune pentru cutare însușire, atâtea proaste pentru o alta. Biografii mă vor cântări, așa cum Kant cântărea Divinitatea! Hei! Dumneata nu poți fi judecată decât de cei ce-ți sunt deopotrivă sau superiori: de spirite cari îl depășesc pe al dumitale și nu de cele cari nu-l ating! Inșă, (ți-o spun, chiar dacă ar scrie volume despre mine, m'ar înțelege tot atât de puțin pe cât pricep Cosmosul, al cărui reflex sunt. Pinul contrazice oare trandafirul? Lotusul desminte oare ghețarul? Eu sunt în acelaș timp Spania, Persia, marea Nordului, zeii Greciei, Brahma visând în țările soarelui, Egiptul, Sfinxul. Inșă, draga mea

Lucy, ce tragedie, spiritul acesta modern! Această conștiință care reflectă totul; care îndrăznește să-l privească drept în față pe Dumnezeu, fără să se mulțumească să-l vadă pe Moise doar din spate; sau chiar ca Evreii, cari nu-l privesc decât pe Moise... Ah! Dece n'am avuț și eu orbirea sublimă a unui Savonarola? Și eu aș fi putuț să mor ca să mântuie lumea... dacă n'aș fi bănuieț mai întăiu că nu merită să fie mântuită! Să fi în acelaș timp Don Quichotte și Sancho Pança, oh! ce disperare! Căț de ferice sunt spiritele mărginite care nu văd viața decât pe partea ei bună și găseșc puterea în unitate! Aș fi vrut să am sufletul lui Milton! Aspru, ca și catedralele voastre englezești, pătrunșe întru totul de tradiții sacre, fremătând de sunetele adânci ale orgei, luminate de geamlăcure pictate înapoia căroră se proiectează umbra crăcilor verzi, ca și cum ar amesteca în toate aceste armonii, armonia naturii... sau aș mai fi vrut să fiu unul din domnii voștri atât de aristocrați, proprietarii unei locuințe minunate, unor păduri, cai, haite de câini... și ai unei femei foarte frumoase... soțul tău, într'un cuvântul. Sau dacă nu, acel al soției mele, ființă simplă și iubitoare, a cărei idee de cultură se mărginește la cea a verzelor. Ah! Dece sufletul meu a fost mai mare decât ghettoul în care m'am născuț? Dece n'am putuț să mă potrivesc cu cei de o seamă cu mine?

Un acces de tuse îl opri iarăș și „mica Lucy”

Începu deodată să cugete că toată amărăciunea vieții și a operelor sale ar fi poate foarte bine să se datoreze doar faptului că o fată evreică din cercul său familiar, i-a refuzat mâna.

— Te obosesc, spuse ea. Nu mai vorbi. Voiu mai rămâne puțin lângă dumneata.

— Eu te-am obosit; dar nu m'am putut împotrivi plăcerii de a mă împărtăși duminică, căci ești în acelaș timp o copilă care mă iubește și o femeie care mă înțelege. Și este mult mai rar să fi înțeles decât iubit. Părinții mei nu m'au priceput niciodată! Erau într'adevăr părinții mei, acel cumsecade om de afaceri, acea liniștită și prozaică olandeză, Dumnezeu să-i binecuvânteze! Nu, tatăl meu era Germania, mama mea Ghetoul. Și sufletul visător al lui Israel a trecut în mine; acela care a zămislit sensibilitatea înțelepților săi, imaginația himerică a sfinților săi.. Poate că fericirea mă aștepta alături de o evreică cu ochii negri, al cărei tată ar fi vrut să-l primească pe poetul fără o lețcaș. Atunci, în căminul meu, în bucătăria frumos împodobită cu un strat dublu de faianță, aș fi mâncat în fiecare an bucatele de Paște; Vineri seara, întorcându-mă acasă, după munca săptămânii, aș fi găsit pe fața de masă albă și strălucitoare ca și chipul nevestei mele, sfeșnicele de Sabat aprinse și aș fi simțit îngerii păcii în jurul meu, cu aripile strânse. Nevasta m'ar fi sărutat drăgostos, în timp ce eu aș fi spus tare versetul: „Femeea cinstită, cine o poate găsi? Ea pre-

țuiește mai mult decât nestematele”. Copilași cu ochi neștiutori s’ar fi îngrămădit în jurul meu, mâinile mele ar fi binecuvântat capetele lor nevinovate și l-aș fi rugat pe Dumnezeu să-i facă asemenea lui Efraim și Manase, Rahelei și Leei. Ne-am fi așezat la masă ca să mâncăm *șaleth*-ul, mâncarea cea mai gustoasă din lume. Aș fi cântat ca Iehuda Halevi „*Mein Her-en’s Dame:*” Ierusalim. Cine știe? versurile mele ebraice în liturgia cea mare ar fi fost cântate pe nas de bătrâni evlavioși și la ultimul vers în care mi-ar fi desvăluit numele, cantorul ar fi dat drumul unor tremolouri fără sfârșit. Poate că vreun ban-cher, căruia poemele mele actuale îi sunt foarte indiferente — ascultându-le — s’ar fi lovit cu pumnii în piept, plângând sau trăgând pe nas tabac. Și în cele din urmă m’ar fi îngropat onorabil în „Casa vieții” și fiul meu mi-ar fi zis *Kadișul*. Ah! E mult mai bine, în cele din urmă — cu spiritul mărginit — să mergi pe potecile bătătorite, decât să rătăcești pe căile dorințelor inimii și ale ochilor, pe culmile munților! Acolo te așteaptă, este adevărat, privești mărețe, unde te scalzi în ape argintate și încaleci cai sălbateci, cu coama în vânt, însă acele ținuturi nu sunt măsurate de niciun compas, nici hotărâte de vreo hartă geografică; și dacă te poticnești, te rostogolești cu capul înainte în prăpastie. Este atât de primejdios să dai jos balustradele! Il văd de aici pe Moise ben Amram înarmat cu un lanț, înscriind cu dalta lui, pe

faimoasele-i table, cele mai primejdioase râpe, cele mai noroioase surpături. Când păzeam porcii cu Hegelienii, obișnuiam să spun (sau mai curând, o mai spun încă, fiindcă, vai! nu pot să șterg ceea ce am publicat): „Invățați-l pe om că este divin; conștiința divinității lui îl va inspira s'o manifesteze”. Eu văd acum că divinitatea noastră nu este decât cea a bătrânului Jupiter, care a fost schimbat în vită, deîndată ce o zări pe frumoasa Europa! Să dea Dumnezeu să pot șterge scrierile mele asupra filosofiei germane! Nu, nu, omenirea este prea slabă, prea sărmană. Noi trebuie să avem credința, noi nu putem trăi fără credință și credința în vechile idei simple, în Dumnezeu personal, în vechia și scumpa Biblie, în viața de dincolo de mormânt!

Vrăjită de aceste cuvinte care, asemenea unor fulgere ce sclipesc în noapte în jurul unei stânci negre, lăsau să se vadă nu numai culmi străvechi și prăpăstii de nepătruns, ci și hârtiile grăsoase și rămășițele vreunui ospăț câmpenesc, mosafira avu impresia că spiritul lui Heine chibzuia, sau mai curând refracta, cum o spunea el, marele Tot, dar nu desfigurat în felul sublim al spiritului lui Spinoza; el se colora aici și se combina cu elemente potrivnice, în așa fel încât să poată trece dela sublim la ridicul, cu un simțământ egal al valorii sale în planul cosmic. Era proclamarea Unității, a artistului evreu; era un „Ascultă Israele” al umoristului.

— Nu se va sfârși oare niciodată această bătălie dintre Greci și Evrei? murmură el pe jumătate lui însuș, astfel încât ea nu putu să ghicească dacă făcea o aluzie personală sau generală.

Și cum ea căută să se smulgă din vraja cuvintelor lui, el spuse:

— Este un lucru, pe care nu l-am blestemat niciodată: Viața. Bucuria de a trăi nu este oare o rugăciune? La urma urmei, Dumnezeu este un tată, nu un sergent instructor. El nu este atât de aspru, atât de solemn cum îl arată preoții. El e acela care vrea ca pisica să se joace învărtindu-se în jurul ei pentru a-și mușca vârful cozii și ca micuței mele Matilda să-i placă să râdă și să danseze!... Revino, dragă copilă, revino curând. Prietenii mei au obosit să mă tot vadă în viață; ei cred că aceasta va dura la nesfârșit. Nemurirea deandaratele! Inșă ei vor găsi într'o zi teatrul de marionete închis și pe trăgătorul de sfori împachetat pentru totdeauna în cutia lui. La revedere, Dumnezeu să te binecuvânteze, mică Lucy, Dumnezeu să te binecuvânteze!

*

„Teatrul de Marionete” se închise mai curând decât se aștepta el; dar trăgătorul de sfori își păstrase pentru sfârșit „cuvântul” său, cel mai bun:

— *Dumnezeu mă va ierta.* spuse el, *Asta-i meseria lui!*

DISRAELI

I

În strana bisericii din Hughenden, clădire veche în stil bătrânesc, care se înalță, visătoare, în mijlocul seninătății calme a pajiștilor engleze, se zărește, la stânga, un jeț mare de stejar lustruit, cu speteaza înaltă și împodobită în partea de sus cu insigna pitorescă a Ordinului Jartierei. Pe podea, la picioarele acestui jeț, este săpată o placă strălucitoare care poartă dedicația închinată de către „recunoscătoarea sa suverană și prietenă” marelui ei prim ministru, și în jurul căreia, primăvara, se îngrămădesc mănunchiuri de ciuboțica cucului.

Și pe buzele Sfinxului semitic, al cărui profil este săpat în baso-relief pe marmora albă, rătăcește, într'un ușor zâmbet sardonice, toată înțelepciunea secolelor.

II

Imi pare că-l văd, trăind, pe el, primul-ministru al Angliei, lord al Sigiliului Privat, conte

Beaconsfield de Beaconsfield, viconte Hughenden de Hughenden, cum stă în catedrala cavalerilor și ascultă, nemișcat, predica unui preot dela țară. Stă cu capul aplecat, dar ochii săi de nepătruns, negri ca tăciunele, sunt mari deschiși.

Este ceasul său.

El revine dela Congresul din Berlin, de unde a adus pacea, „pacea împreună cu onoarea”. Continentul s’a ridicat în vârful picioarelor pentru a-l vedea trecând și întorcându-se pe uimitorul conte englez. El a fost leul unui congres din care făcea parte Bismarck. Laurii și palmele orientale, așezate de gazda lui pe balconul hotelului, nu simbolizau decât slab sentimentul Europei. Primirea înflăcărată a Angliei, începând cu cheiul din Dover, amintea o lume primitivă și de o exaltare copilărească. Acolo, tații și-au adus copiii, ca să se întipărească în memoria lor trăsăturile muritoare ale chipului nemuritor care se întorcea sub o ploaie de flori la tronul său din Downing Street. Toată presa londoneză, afară doar de o singură excepție, ședea în praf la picioarele lui — cu toată mândra nobilime engleză, cu toți cei cari l-au luat în răs sau l-au atacat.

Și razele de soare, trecând ca un mănunchiu înflorit printre vitraliile bisericii, vin să se așeze pe asprul crucifix.

III

Pe ce căi lăturalnice a ajuns el până aici, din acea bătrână sinagogă portugheză din Bevis-Marks, de unde tatăl său, sub lovitura unei amenzi, se despărțise de „domnii Mahamad-ului?”

Dar, sst! iată că preotul — ce paradox! — a început citirea unui psalm evreesc:

„Domnul a zis stăpânului meu: Așează-te la dreapta mea. Până ce-i voi sili pe dușmanii tăi să-ți slujească drept scară sub picioare. Domnul va întinde până departe de Sion sceptrul puterii tale. Tu vei porunci dușmanilor tăi. No-roadele îți vor închina o dragoste sfântă și-ți vor aduce daruri. Nașterea ta este ca roua care se naște din sânul zorilor de azi”.

Contele rămase nemișcat.

„Jumătate din creștinătate adoră un Evreu, iar cealaltă jumătate, o Evreică”.

El, pe cine adoră?

„Ințelepții n'o spun niciodată”.

IV

Totuși, sub această mască a feții, îmi pare că citesc povestea anilor lungi de așteptare desnădăjduită, deabia îndulcită de câteva triumfuri timpurii, literare sau pătimate; citesc în ea de-așemeni toată energia, toate urile luptelor politice și în timp ce privirea mea întârzie, mă

apasă simțământul a ceva ieflin, țițător; simțământul că aici nu este nici adevărată măreție, nici cât de puțin din înfățișarea unui Sfinx. Umbra secolului și a cărnii se întinde pe acest chip visător; o vulgaritate napoleoneană întărește mai grosolan trăsăturile; în colțul gurii se desemnează o încreștură mefistofelică. Mă gândesc la cărțile lui, la stilul său grandilocvent, pompos capieptarele și lanțurile de aur din tinerețea sa; la proza lui deseori făcute din proaste versuri albe, rămășiță a sfortării lui vanitoase de a părea poet, la falsul său sublim, la falsul lui romantism, la personagiile-i demodate de o măreție monotonă; la povestirile lui pseudo-evrești și la remușcările-i fanfaroane de sânge nobil, opuse insultătorului orgoliu al celei mai orgolioase aristocrații din lume și care se complacea cu o perseverență politică de a se arăta mai Englez decât Englezii; la gustul lui copilăresc pentru haine frumoase, lume înaltă și viață plăcută; la afectarea pe care o cheltuia în a purta un baston dimineața și un altul seara; la convingerea bolnăvicioasă pe care o avea despre însușirile și geniul său; la căutarea scrupuloasă a succesului său personal și a celebrității, această umbră pe care o îndepărtează marile suflute și pe care cele mici o urmăresc ca pe un bun real; la respingerea personală a dragostei (dragostea, singura notă puțin mai poetică din lucrările lui) și la căsătoria pentru bani, în vederea carierii lui; la concepția lui roma-

nescă despre aristocrația britanică, pe care totuș o domină, fiindcă el nu este într'adevăr ancorat în concepția socială care-i dă acesteia prestigiu ci, în mod intelectual, la adăpostul oricărei tradiții, deci, în stare s'o poată manevra artistic, din afară; să mânuiască politica engleză ca un mare jucător de șah; să facă să se miște ca niște pioni pe nobilii orgolioși, cu o îndemânare cu totul neobișnuită pentru a-și pune regina înainte; la această rezistență particulară la atacuri: acea stăpânire de sine a Evreului din evul mediu în fața prigonitorului cu creierul incult.

Mă gândesc la toate aceste lucruri și Sfinxul îmi desvăluie în sfârșit taina lui, taina cunoscută a parvenitului din ghetto.

V

Însă, privind mai cu luare aminte ciudatul chip oriental, cu linii tari și sălbatece, ceva mai gingaș, mai delicat se desprinde el pentru mine din rămășițele frumuseții lui melancolice. În această greoaie atmosferă engleză, el nu aduce numai licărirea ideilor și a spiritului, ci — un fel de Heine al acțiunii — aduce fantezia aventurii personale și, odată îndrăzneala încununată de putere, pe cea a surprizelor dramatice ale politicei. Ca Lassalle, dar cu succesul în plus, el domină castele stătute ale aristocrației cu toată

supremația voinții individuale. Unei țări care se târâe din precedent în precedent și care își datorează însăși constituția sa presiunii cerințelor practice — el i-a adus lovitura de mătură evreească unificatoare a Ideii.

Mai întâi, a încurajat partidul Tinerei Anglii, căci, concepându-se pe sine însuși ca ieșit dintr'o rasă de aristocrați care are ca menire să civilizeze lumea, el a simțit că acei squires și nobili englezi sunt născuți pentru a-și conduce țara lor. El îi urăște pe *burghezi*; singure, pompa suveranității și patosul sărăciei pot să-i miște sufletul. Visul întregii sale vieți este cel al unei democrații *tory*, în care nobilii ar căuta fericierea poporului, care este exploatat de clasele mijlocii. Produs al unui Stat teoretic, în care bogății și săracii sunt uniți întru Dumnezeu, el este supărat să vadă Anglia împărțită în „două națiuni”, prin prăbușirea treptată a lumii feudale. Strigătul chartiștilor nu-l lasă rece: este omul răsvrătit împreună cu Byron și Shelley împotriva unei majorități de filistenii. Și mai târziu, unei puternice împărății care a crescut la întâmplare, bucată cu bucată, prin luptele individuale ale pionierilor independenți sau ale hoțomanilor izolați — el i-a dat un suflet, un spirit, o menire. El descoperă, ca și Heine, că Marea Britanie — ca Puritană, este moștenitoarea Palestinei; și Statul Biserică al acesteia nu este decât păzitorul principiului semitic, popularizat; vede că ea este deasemenea, prin ener-

gia ei morală și fizică, executoarea indicată a idealurilor Sionului; că ea sădește Legea ca un copac mare menit să dea umbră deșerturilor dela tropice și câmpiilor sterpe ale barbariei.

Măreția și minunăția împărăției lor, de care Englezii zilelor noastre nu sunt decât slab conștienți, deoarece, ca și constituția lor, ea a evoluat fără principii conștiente, — el, *outside-rul*, le vede. Este cuprins de farmecul uriaș al acestei imensități, de posibilitățile ei minunate. Și, într'adevăr, el strânge legătura dintre Anglia și coloniile ei; el reclădește, în Parlamentul națiunilor, prestigiul ei în decadență. O proclamă chiar drept putere asiatică.

Căci inima îi este veșnic cu rasa lui, cu acea glorie trecută, cu acea putere stăruitoare de a fi pretutindeni, cu toată prigoana de pretutindeni. Se recunoaște pe sine însuș ca vlăstarul desemnat al unui neam ales, singurul căruia Dumnezeu i-a vorbit și farmecul aceluia Cipru cucerit, i se arată poate ochilor săi datorită apropierii lui de Palestina, singurul colț al pământului unde Dumnezeu a binevoit să se desvâlue oămenilor.

Ca și rasa lui, el are legături cu toată priveliștea omenească. În atingere cu spiritul și gingășiile orașelor și curților europene, cu Orientul bogat în culori, neclintit și cu două fețe, el știe să se mai bucure și de viața înșelătoare a munților Spaniei; el simte adânc tragedia răposatei Rome, chemarea marmoreeană a vechei

Atene, taina Piramidelor; el simte deasemenea neînsemnătatea vieții, cărțile lui freamătă de probleme mondiale.

Și în timp ce mă gândesc la aceste lucruri, chipul lui se schimbă și el devine pentru mine, sub toată această strălucire de fapte — un Visător al ghetoului..

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987

ACEST VOLUM S'A TIPĂRIT DE
EDITURA BICURIM REG. COM. 883/SOC./945

